

1111

omtudomány irodalom művészet társadalomtudomány irodalom művészet társadalomtudomány irodalom művészet t

11

**IRODALMI, MŰVESZETI TARSAS-
DALOMTUDOMÁNYI FOLYÓ-
IRAT / ALAPÍTÁSI ÉV: 1934.
XXIII. ÉVFOLYAM 11. SZ. 1959.
N O V E M B E R
SZERKESZTŐBIZOTTSÁG: ACS
KÁROLY / MAJOR NÁNDOR
/ SAFFER PÁL / VÉBEL LAJOS
/ VUKOVICS GEZA / FEELŐS
SZERKESZTŐ MAJOR NÁNDOR**

Székfoglaló előadás

A beográdi egyetem filozófiai fakultásán, Noviszádon a mai napon tanszéket kapott a magyar irodalom. S mikor én az egyetem megtisztelő meghívására ezt a katedrát elfoglalom, érzem, hogy ellenkezne a jugoszláv forradalom egész szellemével, sértené a szocialista Jugoszlávia alapvető törvényeinek leglelkét, ha a magyar irodalom tanszékének felállításáért az állam vagy a kormány nagylelkűségét dicsérném, illetve a jugoszláv magyarság háláját hangoztatnám az állam, a kormány vagy bármiféle hatóság iránt.

Amit kaptunk és kapunk — mi éppúgy, mint bármely más jugoszláviai közösség — nem valamiféle uralkodó nemzetnek, hanem annak köszönhető, hogy a Jugoszláv Szövetségi Népköztársaságban nincs uralkodó nemzet.

Amit kaptunk és kapunk, a forradalomnak köszönhetjük, mely nem Jugoszlávia egyik vagy másik népének, hanem valamennyinek, valamennyiünknek a forradalma.

Ez a mi forradalmunk nem pusztá dekrétumokkal, hanem minden mitikus pokloknál pokolibb hatalmakkal való harcban, a termelési viszonyok, a materiális létfeltételek gyökeres átalakításával törölt el mindennemű jogi megkülönböztetést Jugoszlávia népei, nép és nép, nemzetek és nemzeti kisebbségek között és teremtette meg azt a szolidáris politikai közösséget, melynek valamennyien részesei, alkotó munkásai

és felelős hordozói vagyunk. Azon az élet- és sorsközösségen belül, melynek a neve szocialista Jugoszlávia, minden népnek és minden nemzeti kisebbségnek, tehát a jugoszláv magyarságnak is ügye, eredményei, gyengeségei és céljai közös ügy, közös gond, közös harc és közös feladat.

Így nemcsak a jugoszláv magyarságot, hanem Jugoszlávia közös szocialista kultúráját, a szocialista kultúrát szolgálja és kell hogy szolgálja a magyar irodalomnak ez az egyetemi tanszéke is. Mert senki és semmi se szolgálhatja a jugoszláv magyarság érdekét anélkül, hogy ezzel a jugoszláv népek közösségét is ne szolgálja, mint ahogy minden, ami ezeknek a népeknek javára irányul, életbevágó java a jugoszláv magyarságnak is. Jugoszlávia szocialista kultúrájának; az érte való eredményes munkának előfeltétele valamennyi itt élő nép és nemzeti kisebbség, tehát a jugoszláv magyarság kulturális fölemelkedése is. Minden rész gazdagodása és növekedése az egésznek, valamennyiünknek a szellemi gyarapodását jelenti.

A magyar irodalomnak ez az egyetemi tanszéke tehát csak akkor fog a jugoszláv magyarság kulturális életében pozitív szerepet betölteni, ha tevékenysége sikeres hozzájárulás lesz a Jugoszlávia szocialista kultúrájáért folytatott, általános, sokoldalú közös erőfeszítéshez.

Amde vajon mi fán terem, micsoda az a szocialista kultúra, aminek egyik tényezője kell, hogy legyen a magyar irodalom jugoszláviai katedrája is?

Ha kitartást igénylő hosszú útnak kell nekivágni, ha lelkes útítársakat sőt batársakat akarunk megnyerni valamely cél elérésére, akkor mit sem ér a szavak kápráztató görögtüze. Elsődleges, önként adódó feladat: világosan meghatározni a célt. Mi az a szocialista kultúra, amit célnak és egyben közös és legfőbb érték-kritériumnak nyilvánított? Politikai jelszó, fantóm vagy definiálható valóság?

Helyénvaló kérdés.

Ha csak az kellene, hogy a szocialista kultúra fogalmának valamiféle definícióját találjam önök elé! Nem kellene egyebet tennem, mint kölcsönért a szomszédba mennem. A legközelebbi vagy legtávolabbi szomszédok vagy az ő nagy szomszédjuk különféle tudományosnak hirdetett kézikönyveiből definíciók egész sorát citálhatnám. Szerintük a dolog egyszerű. Minden termelési rend, a termelőerők meghatározott fejlődési foka meghatározott módon tükröződik az emberek öntudatában: a történelemben egymást követő társadalmi formációk határozzák meg a nekik megfelelő kultúrákat. Vannak rabszolgaságon, hűbéri rendszeren, tőkés termelési rendszeren és végül a kisajátítók kisajátításán alapuló, szocialista termelési rendszeren épülő kultúrák. A szocialista kultúra tehát a szocialista társadalom szükségképpen kialakuló úgynevezett felépítménye. S minthogy a szocialista termelési rend az emberiség eddigi történelmében a legfejlettebb és leghaladóbb, élenjáró társadalmi formáció, ennek szellemi felépítménye, öntudatbeli tükröződése, kultúrája, a szocialista kultúra szintén minden eddigi kultúránál magasabbrendű, a legmagasabbrendű kultúra. És pont. Ha Kolumbusznak ismeretlen nyílt tengeren kellett keresnie a célt, nekünk, maiaknak, akik a szocialista kultúrát akarjuk fölfedezni, már nem kell gályánkkal bolyonganunk, a mi gályánknak megvan a kész menetrendje és a kikötője, ahol biztonságosan horgonyt vehet és készen megkaphatja — már nem meghódítania, hanem csak átvennie, csak tanulmányoznia kell — am t keres: a szocialista kultúra modelljét.

És megint és szinte véglegesen pont. Mintha a legmélyrehatóbb gazdasági és politikai forradalom egyben az emberi

öntudat, az ember erkölcsi és esztétikai szenzibilitásának forradalmi átalakulását, sőt újjászületését is önműködően magával hozná. Mintha megint egyszer a győzelem s az elért eredmények nagysága az erendődő chiasztikus forradalmi igényt és akaratot egyszerre visszajára fordítaná, féltékenyen szűkkeblűvé tenné: volt történelem, de ez után többé nincs. Mintha valaha is, bármily eredmény is végső, végleg elért célnak nyilváníthatná önmagát vagy legalább is minden utána következő esemény és eredmény normatív modelljének.

Nem, nincs jogunk szerénynek lenni, olyan szerénynek, hogy ma, bármily mai modell alapján is, bármily mai modellre is korlátozzuk a szocialista kultúra definícióját.

Nem a szerénység, hanem épp a kötelező szerénytelenség mondatja velem: nem tudom, hogy milyen új tartalmakat, formákat, milyen új értékeket, konfliktusokat és problémákat fog majd revalálni az, amit ma mint akaratunk, harcunk és lenni akaró emberségünk céljaként, jobb híján szocialista kultúra néven jelölünk. És nem hiszem, hogy ezt ma bárki is tudhatja. Úgy van, mint a művészetben: ha megszületett valamely új nagy mű, az mindig meglepetés, mely keresztlhúzza az addigi művek alapján felállított elméleti normákat és számításokat.

Aki hát nem akarja beérni pusztá szavak aprópénzével vagy hamis aranyával olyan úgynevezett tudományos megállapításoknak, melyeket valójában pillanatnyi politikai és hatalmi érdekek gyakorlati taktikai szükségletei diktálnak — annak meg kell vallania, hogy bár végre megtörtént a nagy elindulás az emberiség zoológikus életfeltételei közül az ember emancipációja felé, ennek ellenére még mindig csak fölfedező úton vagyunk, karavelláink igenis még mindig igen viharos, fenyegető szörnyektől nyüzsgő vad vizeken bolyonganak s még a kannibalizmusnak is inkább a technikája és a formái, nem pedig a gyakorlata változott meg. Még mindig csak azt tudjuk, hogy mi az, amit végre sikerült magunk mögött hagynunk és mi az, amit minél messzebbre kell magunk mögött hagynunk.

Ezt azonban tudjuk. S ez nem lekecsinyelhető vívmány. Mert tudjuk nem pusztán logikusan, hanem annak az embernek a szenvedélyes tudásával, akit az emberi sorsközösség átalakító élménye, egy több évezredek történel-

men és kultúrán nevelkedett erkölcsi és esztétikai érzékenysége kényszerít a lázadásra. A szocializmus nem volna több pusztá gazdaság' célszerűség kérdésénél, ha nem jelentene lázadást minden hatalom ellen, ami ha z u g g á teszi az életet, minden ellen, ami a dogmát fölébe helyezi a mindig újjal meglepő életnek, ha nem jelentené a lázadást minden ellen, ami megnyomorítja, szűkké teszi, faji, vallási vagy nemzeti babonák rabságában tartja; minden ellen, ami elidegeníti embertől az embert; és minden ellen, ami szakadékkal elválasztja az eszmét a valóságtól, a szépséget a hétköznapi realitástól, az igazságot a gyakorlattól, a politikát az erkölcstől, a cselekedetet a meggyőződéstől és a szót a gondolatától.

Már most az a kérdés — kérdés, amelynek helyes megoldásától függ e tanszék létjogosultsága: mit kell közvetlen célul kitűznünk, milyen feladatokat kell vállalnunk, miként kell dolgoznunk, milyen módszereket kell alkalmaznunk, hogy a magyar irodalomnak ez a tanszéke sikeresen ki vegye részét Jugoszlávia népeinek s velük együtt a jugoszláviai magyarságnak a szocialista kultúráért folytatott nagy közös erőfeszítésből?

Valaki ellenem vethetné, hogy túl nagy feneket keríték a dolognak. E tanszék célja világosan meg van határozva azzal, hogy hogy hívják. Nincs más feladata, mint legjobb tudásunk szerint ismertetni a magyar irodalmat.

Ez az ellenvetés meggyőzően hat. De csak addig, amíg nem vesszük észbe, hogy nyitott kapukat dönget, mert hiszen, természetesen, én is ezt tartom e tanszék feladatának. Csak éppen nem hunyok szemet a kérdés előtt: hogyan, milyen módszerekkel és milyen perspektívából kell ismertetnem a magyar irodalmat, hogy ezt valóban jól, legjobb tudomásommal összhangban végezzem? Hogyan végezzem a magyar irodalom minden értékének ismertetését úgy, hogy ez az ismertetés, mely egyben elkerülhetetlenül értékelés is, összhangban legyen azzal a tudással, amit épp a jugoszláv forradalom minden kerékkötő hagyománnyal és megkövesült tekintéllyel szakító, szabad szellemének iskolája tett legjobb tudásommá, legjobb tudásunkká.

Régen, abban az időben, mikor még napokba s hetekbe telt, míg egy-egy esemény híre egyik országból vagy még inkább egyik kontinensről a másikig

eljutott, Goethe, ugyanaz, aki egyébként szenvedélyes érdeklődéssel fordult akkoriban alig ismert nemzeti irodalmak kincsei felé, fölvetette az irodalmak nemzeti korlátoltságának, a nemzeti korlátok időszerűtlenségének a kérdését.

„Manapság” — így hangzik 1827-ben Eckermannhoz intézett szava — „a nemzeti irodalom nem sokat jelent, a világirodalom korszaka került sorra és most mindenkinek azon kell lennie, hogy siettesse ezt a korszakot.”

Azóta, hogy ez a nyilatkozat elhangzott, a kölcsönös közlés és közlekedés minden időbeli távolsága technikailag megszüntethetővé vált, illetőleg egyre kevesebb órára redukálható. Sohase voltak még az elválasztó nemzeti határok ennyire anakronisztikusak, sohase volt még a reálisan lehetséges emberi valóság és korlátlan szellemi kisugárzás között és a politikai okok kényszeréből létező szűk keretek között fennálló ellentét esztelenebbül idejét múlt, mint ma. Tudunk interplanétaris menetrendeket percnyi pontossággal kiszámítani, ám morálisan, ami a népek, tehát az emberek között való viszonyt illeti, nem tudunk a kőkorszakbeli ember mentalitása fölé emelkedni. Lehetőségeink szerint Kozmopolisz polgárai s ugyanakkor ténylegesen fétisek uralma alatt élő barlanglakók: ezek vagyunk mi. Népek és egyes emberek ki-kitörnek a bűvös körből nemcsak vágyban, a gondolat erejével, művészi alkotással, hanem a materiális életfeltételeket közvetlenül átalakító forradalmi akciókban is.

Ha nem akarjuk, hogy gondolatainkkal és mértékeinkkel, ha nem akarjuk, hogy szempontjainkkal magunk is anakronizmussá, világviszonylatban provinciálisan elmaradottá váljunk, akkor a nemzeti irodalmak, tehát a magyar irodalom ismertetését és értékeit s csakis azoknak a nagy nemzetek fölötti összefüggéseknek és kölcsönhatásoknak a perspektívájába kell beállítanunk, amelyeket Goethe az egységes világirodalom fogalmával jelölt meg.

Ebből, a világirodalmi perspektívának mint kiinduló pontnak az elfogadásából azonban a konzekvenciák és megoldandó problémák egész sora származik.

A világirodalmi távlat — ami egyben természetesen kritérium is — már magában eleve lehetetlenné teszi, hogy a magyar nemzeti irodalmat egy olyan úgynevezett hazafias szellem szolgálataiba kényszerítsék, mely minden szel-

lemnek, magának az emberi értelemnek a negációja. „A legtisztább, legeredetibb, leglogikusabb és legérdekesebb nyelv Európában a magyar... Hozzátehetem, hogy nyilván eredetére nézve is a legrégibb... a magyar paraszt olyan nyugodt, plasztikus, világos, vonzó jelenség, minőt a világ parasztjai közt nem találunk.” Ez idézetek véletlenül Rákosi Jenő „A magyarságért” című könyvéből valók, de száz és ezerszámra lehetne hasonló mondatokat idézni a néhai Magyarország magyar irodalommal foglalkozó elemi, középiskolai és egyetemi tankönyveiből, melyek mind az ezeréves Magyarországot ünneplő pohárköszöntők, vezércikkek és ünnepi szónoklatok kritikátlan sovíniszta tébolyában tobzódtak.

A nemzeti nagyzási téboly e groteszk tüneteinek természetesen sokkal-sokkal több köze volt a magyar földbirtok akkori megosztásához és az akkori Magyarország urainak a nemzeti kisebbségekkel szemben követett politikájához, mint irodalomhoz és irodalmi irányokhoz. Ez igaz. De azért nem kevésbé tény, hogy ez a stílus, az „extra Hungaricum non est vita”-féle nemesi vármegyei axiómának ez a kiterjesztése az egész magyar élet minden megnyilvánulására, tehát a magyar irodalomra s annak ismertetési és magyarázási módszereire is, kötelező modorként uralkodott el az irodalomtörténeti tankönyveken, költői életrajzokon és monográfiákon. A „szép” frázisnak vidékies kultuszával, a nemzeti öntömjénezéssel és annak minden sötét, kultúraellenes gonosz konzekvenciájával. S nemcsak a milleniumi nagymagyar mámor idején és nemcsak a XX. század elején.

Egyetemi, főiskolai, középiskolai és elemi iskolai katedrák, tankönyvek és a sajtó együttesen és külön-külön úgy interpretálták a magyar irodalmi műveket, hogy azokat az úgynevezett hazafias nemzeti célok szolgálatába lehessen befogadni, mindennek az úgynevezett magyar kultúrfőlény igazságát, a magyar szupremácia jogosságát, a mítoszok mellett szolgálnia, mellyel az úri Magyarország glorifikálta önmagát. Minden alkalom jó volt ahhoz, hogy a magyar irodalom legragyogóbb neveit éppúgy mint harmadrangú munkásait meghatározott „nevelő” célokra használják fel.

Az irodalomtörténész „A peleskei nótárius”-nak a XVIII. századbeli szatirikus eposznak ismertetését éppúgy felhasználja a dinasztikus lojalitásnak és

a nemzeti erényeknek a magasztalására, mint a tragikus sorsú Katona József drámáját, a Bánk bánt. A peleskei nótárius szerzőjével, Gvadányi Józseffel kapcsolatban az egyébként érdemes rodalomtörténész Kardos Albert ilyen mondatokat ír: „... a dicsőség azon fényéből, amelyet a magyar nemzet maga köré vont a Habsburg-ház iránti hűségével és a Habsburgokért folytatott hősi harcaival, bizonyára az ő (Gvadányi) fejére is esik egy-két ragyogó sugár...” S Bánk bánról szólva Beöthy Zsolt nem mulasztja el, hogy ne emlegesse a minden más emberi lélektől különböző magyar lelket: „... Bánk az egész magyar léleknek tragikai küzdelmélt fejezi ki” s szerinte van ennek a magyar léleknek egy örök tragédiája: „a tragikum, mely a magyar lelket királyhűségének és fajszeretetének a meghasonlásába kergeti.”

Ez a néhány találmomra idézett példa is eléggé mutatja, hogy a feladat — ismertetni a magyar irodalmat — nem olyan egyszerű, mint látszik. Az idézett példák arra vallanak, hogy az irodalmi értékeket, melyeket az idők sodrából ki akarunk emelni, irodalmi értékektől idegen érdekeknek iszapja, vastag hazugságrétege temette be. Olyannyira, hogy az, amit irodalomtörténetnek neveznek, elfödi a szem elől magát az irodalmat, az írott művek esztétikai — és etikai — valóságát. A valóság! Ez a legnehezebben megközelíthető. Hogy láthatóvá, felismerhetővé váljék, külön kell választani, meg kell szabadítani a papjaitól, akik a valóság köré hamis köztudatot, a hamis képzetársítások, érzelmek és előítéletek tömegét teremtették. Hogy a gondolat és szépség, az alkotókat meghihető émoció, az irodalmi mű szűzien, a maga eredeti közvetlenségében támadjon fel, éljen és hasson, meg kell tisztítani az irodalomtörténet muzeális porától és hazug hagyományok salakjától.

De vajon a magyar irodalmat illetően csakugyan még mindig, még ma is elvégeztelen-e ez a feladat? Vajon jogosult-e az elképzelés, hogy épp bennünket, jugoszláviai magyarokat, a jugoszláv szocialista forradalom szellemén nevelkedett és nevelkedő magyarokat, különleges rész illet ennek a feladatnak elvégzésében?

Ezzel kapcsolatban fölmerülhetne az a kérdés is, hogy mi értelme van ma, 1959-ben egyáltalán beszélni is a harmincmillió magyar jelszavának, Tisza István svábbból lett magyar sovíniszta

ideológusának, Rákosi Jenőnek és a hozzá hasonló, vele együtt rég elporladt egykori szentistváni lovagoknak a csatakiáltásairól, amikről már a m. századunk elején úgy írt a fiatal Ady Endre, mint „a kultúrátlanság vadállatjainak rémes bömböléséről a magyar sivatagon”. Tisza Kálmán és Tisza István úri Magyarországnak sirbatétele már régen lejátszódott, minek akkor ma még egyáltalán idézni is az irodalomtörténet ürügyén írt fekete-sárga és piros-fehérező d. irázisokat, amik ugy is csak a régmúlt uramához szolgáttaitak a dekoratív ünnepi temp.omi vagy cigányzenét?

A goethei felajdulás értelmét „Weh dir, dass du ein Enkel bist!” — valahogy úgy lehetne magyarra fordítani, hogy a múltat könnyebb eltemetni, mint butaságát, bűneit és az életet megmérgező hatását. Száz és ezer alakban játssza a múlt a történelem új színpadán a visszajáró lelket. A legkülönbözőbb álítottzettekben, de nem egyszer a maga eredeti nyers formájában is.

Még az olyan kétségtelenül európai mentalitású, tudós humanisztikus költőnél is, mint Babits Mihály, lám, felbukkan a magyar léleknek és magyar mítoszoknak, végső fokon a magyar glóbusznak ez a megátalkodottan makacs kísértete. Ez a kísértet mintha csak megakarta volna tréfálni, néha valósággal komikusan ható eltévelyedésekre ad okot, mint például mikor Babits („Magyar irodalom” című tanulmányában) a magyar nemzeti jellem legtümöntebb kifejezését annál a költő gróf Zrínyi Miklósnál találja meg, aki testestül-lelkestül egy k. legrégebb horvát főnemesi család sarja és maga is saját szavai szerint, bár a legnagyobb magyar költő a maga korában, tudatában van a maga horvát voltának: „Ego mihi conscius aliter sum, etenim non degenerem me Croatam et quidem Zrinium esse scio.” Vagy mikor ugyanebben a tanulmányában a renaissance nagy délszláv humanista írójáról, a latin nyelven költő Ivan Cesmičkiről, ak. magát Janus Pannoni-usnak nevezte, nem azért, mert magyar volt, hanem, mert akkor Szlavóniát is Pannónia szóval jelölték meg — mint ahogy ezt maga Janus Pannonius is megállapítja Szlavóniáról szóló epigrammájában: „Pars ea Pannoniae, quae nunc Sclavonia fertur” — azt állítja Babits, hogy a „magyar faj erőit” vitte bele a világirodalomba, s ugyancsak Babitsnál ez a kísértetjáró nemzeti vagy faji mi-

tosz, „a mi magyar lelkünk”, mint Babits írja, máskor arra szolgál, hogy önkényesen a konzervativizmust a magyar, minden forradalmiságot pedig a kevésbé tiszta magyar tulajdonságok közé sorolja. Szó szerint így hangzik ez a paszszusa:

„Talán evvel függ össze, hogy a józan-ság nagy képviselői a magyar irodalomban többnyire a legtisztább fajú magyar írók (Arany, Deák); a szalmatűz képviselői kevésbé tiszta magyar fajtából származók (Petőfi, Kossuth).”

Babits Mihály, a nyelvnek ez a nagy művésze, az ő igazi dominiumában, lírájában sohase esett áldozatul hasonló szellemi elsőtétülésnek. De ami nála csak kisiklás és pillanatnyi eltévelyedés, az hivatásos nemzeti ideológusok, hivatásos és hivatalos irodalom-magyarázók kezében, országos meretekben fátummá válik. A Tisza Kálmán és Tisza István korabeli „hazafias” magyar irodalomtörténet „hazafias” szelleme nemcsak túlélte a milleniumi szentistváni Nagy-Magyarországot, hanem magában hordozta csíráit, anticipálta és megteremtette feltételeit annak a fékevesztetten vad, agresszív nacionalista m. stikának, mely az első világháborút követő összeomlás és a rövidéletű forradalmi intermezzo után, a Horthy-idők, a fehér terror, az úgynevezett keresztény magyar kurzus, majd a magyar fasizmus uralkodó ideológiája lett. Pekár Gyula analfabéta magyar turáni ideáljától, gróf Klebelsberg Kuno „magyar lelkétől”, mely „erős és öntudatos neo-nacionalizmus után sóvárog” és ennek a jegyében interpretálja a legtisztább emberi gondolatokat képviselő nagy magyar klaszsz kusokat, a Szekfű Gyula-féle történelemtudósok szellemtudományától, mely „az örök magyar szellem”, „a magyarabb magyarság”, „a magyar közösség”, „a magyar hivatástudat”, „a nemzeti szellemmel való teljes azonosulás leküzdhetetlen vágya”-szerű frázisokkal operál, a „mély magyar” és „hig magyar”-féle érték-kategóriáktól — valamennyitől egyenes út vezet vissza a milleniumi úgynevezett liberális magyar éra pohárköszöntős irodalmi frazeológiájáig és nem kevésbé egyenes út vezetett előre, oda, ahol a nemzeti gondolat, a magyar birodalmi gondolat istenítéséből a fajvédelem s a fajvédelemből az aktív faji kannibalizmus elméleteinek apológiája — és gyakorlata is valósággá vált.

Van abban valami felemelő és biztató, hogy ezeknek az úgynevezett irodalom-

történezeseknek és az irodalom nemzeti ideológusainak magyarázatai, követelése és iránymutatása, mind a nacionalista fantazmagória közben magyar költők, írók és esszéisták egész sora tudta és akarta folytatni a maga alkotó munkáját, nem hallgatva más útbiztosításra, mint arra, mely egyedül különbözteti meg a művészt az írott szó piaci iparosaitól, ti. a saját autonóm egyénisége diktátumára, a saját szubjektív embersége benső parancsára. Ha azonban Bóka László, aki a saját szava szerint „irodalmunk történetét következetesen a dolgozó nép szemszögéből, a marxizmus-leninizmus módszerével nézi és ábrázolja”, a Horthy-idők irodalmáról azt állítja, hogy „irodalmunk történetének nem kis büszkesége az, hogy a fasiszta fertőzöttől tiszta maradt”, akkor meg kell állapítani, hogy ez a diagnózis bizony inkább szép vágy, mint objektív elemzésnek a szüleménye. Nemcsak az irodalomtörténet íróját, de első sorban épp őt kényszeríti igen tanulságos és épp a jelenre nézve termékeny megismerésre az a megdöbbentő tény, hogy a huszas évektől kezdve a magyar irodalom vitathatatlanul hivatott, nagy és őszinte munkásainak, a régebbi nemzedékekhez tartozóknak éppúgy, mint az akkori fiataloknak a műveim, nagyon is ki-kiütözik a rájuk nehezedő „neonacionalista”, fajvédő, fasiszta atmoszféra fertőző befolyásának valamelyes szemmel látható tünete.

Az a szellemi nevelés, amely a Habsburgokkal való kiegyezéstől fogva uralkodott, nemzedékeket tett kigyógyíthatatlanná a Kárpátoktól az Adriáig terjedő Magyarországra, a Szent Korona Magyarországa valósággal metafizikai igazságának hatalmi tébolyából. Ez a nevelés különleges fogékonyságot hozott létre a trianoni Magyarországon a fasiszmus propagandája iránt, mely épp az atavisztikus nacionalista mítoszokra apellált.

Voltak ugyan, akik pusztán magyar nemzeti szempontból nézve a jövőbe, tisztán látták a romlás és pusztulás borzalmait, amikkel a magyar népet s a magyar kultúrértékeket a germán életter s a germán új rend koncepciójának a megvalósulása fenyeget. Ámde még ezek is a kultusz ellen, amit a német fasiszmus a német ősi őszitönökkel, a német vér szavával, a faj tisztaság és a nép mítoszával üzött, minden irracionálisnak e német istenítése ellen nem az emberi ráció világosságával, hanem el-

lenmítosszal küzdöttek, ellenmítosszal, mely már ideológiai szótárával is elárulja a német fasiszmus fertőző hatását. A város ellen, mely internacionalista, kozmopolita, fajidegen, ők az ősi magyar faj, a falu népe, a paraszt, a magyar vér, a magyar vérvérközösség, a magyar rendeltetés védelmének és a magyar sors külön útjának és igazának akartak harcosai lenni.

Igen kevés az olyan elementárisan nagyszerű és teljesen makulátlan immunitás a fasiszmus befolyásával szemben, amilyen József Attila tragikus nagy és akkor minden oldalról félreértett költői művéé. Szinte szabályként lehetne felállítani, hogy az akkori Magyarország irodalmában csak a nemzetközi proletariátus forradalmi hivatásában hívó és a marxizmus ideológiájával fölfegyverkezett írók kis csoportja tudta megőrizni teljes szellemi immunitását. Csak őrök lehet elmondani, hogy még akkor sem homályosodott el, egy pillanatra sem keserű és elszánt eszmei és emberi világosságuk, mikor még az egyébként kitűnő, joggal magyarnévű, humánus tradíciókat ápoló magyar írók is többé-kevésbé tevékenyen kivették részüket a nacionalista mámorból, tehát akkor sem, mikor úgy látszott, hogy a német fasiszmus való szövetség visszaszerzi a fasiszta Magyarországnak az egykori Nagy-Magyarország határait.

Gondolom, hogy eddigi fejtegetéseimből is kivilágló, hogy az irodalom lényegesen más és több, mint különleges tehetségű emberek jól vagy rendkívül jól sikerült írásbeli búvészműtárgyainak gyűjtőfogalma.

Az irodalom épp azért tarthat számot szenvedélyes érdeklődésünkre, mert paradox módon minden valóban irodalmi műben másról és többről van szó, mint pusztán „irodalomról”, az írás mesterségbeli virtuózisáról. Eddigi fejtegetéseim maguk is ennek az igazságnak a látható példája. A magyar irodalomtörténetről beszélve, a magyar irodalomtörténet problémáit ismertelve nem beszélhettem csak az irodalom történetéről. Nem azért, mert nem akartam csak arról beszélni, hanem azért, mert függetlenül az irodalom alkotók szubjektív szándékairól, az irodalom és az irodalomtörténet objektív magában foglalja korszakok és társadalmak, társadalmi osztályok politikai és világnézeti összeütközéseinek, harcainak és törekvéseinek, szenvedélyeinek és szenvedéseinek történetét is.

Az új kor történetfilozófiájának nagy fölfedezései közül való, hogy az embernek csak egy története van. Nincs egy külön, öntörvényű vallási, esztétikai és egy külön, más törvényszerűségnek alávetett, „közönséges” gazdasági és politikai története.

A marxista történetfilozófia nem áll meg az egy és egységes emberi történet megismerésénél, hanem fölfedezi a titkát is, azt, hogy az ember társadalmi létének feltételei határozzák meg az ember öntudatát, s azt, amit egy kor szellemi életének nevezünk. Amde épp az a nagyszerű perspektivákat megnyitó a marxista megismerésben, hogy nem áll meg ennél a megállapításnál, hanem még tovább megy, még mélyebbre hatol: ez a társadalmi léttől meghatározott öntudat nem pusztán produktum, hanem maga is produktív történelemformáló erő, nemcsak engedelmes szófogadó gyermeke szülőjének, hanem tud nagyon rossz gyermek is lenni, lázadó titán, aki újjáteremti vagy újjá akarja teremteni a földet, melyből vétetett és épp e küzdelemben szakadatlanul újjáteremti önmagát is, az ember erkölcsi és attól elválaszthatatlan esztétikai szenziabilitását is.

A magyar irodalom valóban nem szükkölködik ilyen „rossz gyermekekben”, szófogadatlan, titáni szándékú kezdeményezőkben. Épp ezért nem fogadhatjuk el a magyar irodalomtörténet interpretálása irányelvének, amit Bóka László 1957-ben megjelent magyar irodalomtörténete irányelvnek nyilvánít, ti. Lukács György megállapítását: „Irodalmunk reflexe a magyar nép harcának szabadságáért, függetlenségéért, boldogságáért.” S éppoly kevéssé fogadhatjuk el ehhez a megállapításhoz fűzött utasítást, hogy „irodalmunk minden korszakát jelenünkre vonatkoztatva kell kutatnunk és interpretálnunk”.

Mint köztudomású, Jugoszlávia az egyetlen szocialista ország, melyben a tudományos és a művészi alkotás és értékelés problémáinak a megoldása és irányítása nem a párt és az állam, hanem maguknak a tudomány és művészet munkásainak a feladata. Egyedül a magyar irodalom e jugoszláviai egyetemi tanszéke van tehát abban a kivételes helyzetben, hogy értékelje, bírálja és méltassa Lukács György életművét és működését függetlenül a napi politikai változó taktikai vagy propagandisztikus szempontjaitól. Nekem szándékom, hogy előadásaim folyamán ennek is sorát ejtsem.

Ez alkalommal azonban csak azért idézem Lukács Györgyöt, mert mikor ő a magyar irodalmat a magyar nép szabadságáért, függetlenségéért és boldogságáért való harca „reflexének” mondta, — amivel önkéntelenül elriasztó példáját adta, hogy miként fest és mire visz a gyakorlatban, „irodalmunkat a jelenünkre vonatkoztatva kutatjuk és interpretáljuk” — ő, akkora 1949-ben, a Magyar Irodalomtörténeti Társaság újonnan kinevezett elnöke volt s ebben a minőségben „reflex”-elméletével egy autoritativ hivatalos felfogást továbbított, direktívát, mely marxista-leninista irodalomszemlélet és pártosság néven mindmáig, a legújabb magyar irodalomtörténeti munkában is láthatóan érvényesül.

Semmiképp se szándékom kétségbe vonni, hogy akik ennek az új magyar irodalomtörténeknak a megteremtésén dolgoznak, máris rendkívül jelentékeny munkát végeztek el aránylag rövid idő alatt. Nemcsak nagyszabású kutatómunkáikkal és a nagy magyar irodalmi művek gondos új szövegkiadásainak nagy számával, hanem főleg azzal, hogy fáradhatatlanul fölfedték és fölfedük, hogy a régi Magyarország hivatalos magyar irodalomtörténetei egyes korok, személyek és művek ábrázolási, értelmezési és értékelési módjával mennyire csak a grófi, reakciós, klerikális, sovíniszta, majd fasiszta Magyarország apológiájának és mily kevéssé a magyar irodalom igazi esztétikai értékeinek és szellemének, a nagy irodalmi művek ismeretének voltak médiума. Az egykori Magyarország hivatalos irodalomtörténetének ebben a megsemmisítő bírálatában a harcos mai magyar irodalomtörténészek Gyulai Páltól Péterfy Jenőig, Riedl Frigyesztől Szerb Antalig kritikusoknak, esztétikusoknak, irodalomtörténészeknek a magyar kultúra világirodalmi távlatú munkásainak impozáns sorára hivatkozhatnak mint elődeikre. Ha e nagy elődök szempontjai a mai irodalomtörténészekétől és egymástól lényegesen eltértek is, egyetértettek abban, hogy a hazug nemzeti romantika provinciális frázisai és semminemű hangzatos és érzelmes szövegek nem kárpótolhat a gondolat tisztaságának és élességének a hiányáért.

Ezek az elődök szikítottak a hivatalos irodalomtörténet utilitarisztikus felfogásával: igazságukat nem idomították ahhoz, amit nekik a hazafias érdekek, a hazafias nevelés, a hazafias szel-

lem parancsának mondtak s ami valóban, a gyakoribban nem jelentett egyebet, mint azt a közvélelényt, hogy mind a történetírók, mind az irodalomtörténészek annak a Magyarországnak érdekeit, ideológiáját és legendáit kell hogy szolgálják, melynek nacionalizmusát az egyházi és világi feudális nagybirtokoknak a tőkével való szövetsége tette kivételesen agresszív — és amakronisztikussá. A feladat, a „direktiva” — ellenkező előjellel — akkor is az volt, hogy irodalmunk minden korszakát a jelenre vonatkoztatva, a jelen szolgálatába és érdekei által megszabott keretek között kell kutatni és interpretálni.

Az elődök, akik nem ennek a politikai utilitarizmusnak a szellemében végezték a magyar irodalom ismertetését és értékelését, nem voltak marxisták. És sok mindenben tévedhettek és valóban tévedtek is nagyokat. De tévedéseik éppúgy az övék, egyéniségüknek elidegeníthetetlen részei, mint minden, amit írtak és tanítottak. Oszinték voltak. Tévedéseik nélkül igazságaikból is hiányoznának az egyéni jelleg varázsa. Nem voltak marxisták, ámde akár Macaulay, akár Taine vagy akár Dilthey iskolájának voltak a nevelői, szembezálltak mindennemű pragmatizmus-sal, amely irodalomtörténeti szemléletüket és esztétikai értékeléseiket az akkori magyar állam politikai céljainak és uralkodó szellemének közvetlen kiszolgálására akarta kényszeríteni. S épp ezzel a nonkonformista kritizmusukkal és nonkonformista szellemi becsületességükkel váltak úttörőkké annak a szellemnek a szempontjából is, mely Marxnak és Leninnek, magának az igazságnak mindenkor forradalmi szel-leme.

Az igazságnak mindenkor forradalmi szelleme: a mai „marxista-leninista pártos” magyar irodalomtörténet épp ebben a vonatkozásban paradox módon mögötte marad a nem-marxista, de nonkonformista nagy polgári elődeinek.

S mivelhogy Marx nevét említettem, hadd idézzek egyik ifjúkori, apjának írt leveléből egy rövid mondatot. Ez a pár szó meggyőződésem szerint magában foglalja minden jobb és baloldali programmatikus — úgy is mondhatnám pragmatikus — irodalomtörténeti szemléletnek és esztétikának, mindennemű felsőbb hatóságok, egyház vagy politikai zsinatok és pápák által irányított, fölülről kiszabott utakon haladó gondolkodásnak bírálatát. S ennél is többet:

az egyetlen lehetséges valóban forradalmi esztétikát, melynek vajmi kevés köze van ahhoz, amit marxista-leninista pártos tudományos esztétikának szoktak nevezni. Ez a mondat épp hevével, ifjú és titánian merész fogalmazásával, titáni túlzásával tárja fel a költészet és az esztétika magy, igazi nagy forradalmi és magy, igazi nagy erköcsi rangjának és feladatának távlatait. A mondat így hangzik:

„Hogy az emberiség megszabaduljon a maga bűneitől, ahhoz csak az kell, hogy igazi nevükön nevezze őket.”

Csak az kell, de ez a „csak”, ez a legnehezebb. Ez a „csak” az emberiség szellemi történetének a nagy dráma. motívuma. Ez a „csak” megköveteli a bátorságot, hogy végiggondoljam gondolatomat s hogy ha isteneket ördögöknek látok, nevezem is őket ördögnek és ott, ahol hivatalosan már mindenre kész megoldást tudnak, föl merjem fedezni a problémákat és ki merjem mondani és meg merjem nevezni. Enélkül a „csak” nélkül a gondolat nem elementáris, nem tűz és nem alkotó akarat, tehát nem gondolat, hanem kezes, idomított háziállat s a szépség nem az emóció s az élmény intenzitásának manifesztációja, hanem professzoros dogmák, tankönyvek és halottak unalmának szabályos dicsérete. Ez a „csak” az, amiért eretnekek máglyahalált haltak, amiért költők, mégha „kinban, mit se várva” is énekelni akartak és tudtak, ez az, amihez a „szent neveket” nem tisztelő, a dolgoknak igazi nevét kereső és kimondó legnagyobb gondolkodók szenvedélye kell, ez a „csak” az, ami miatt a gondolat és a szépség mindenkor izgalmas meglepetésként, az eruptív őszinteség meglepetésével hat. S ez a „csak” az, am lehetetlen, épp ezek ellen a meglepetések ellen irányuló, meglepetéseket kizáró irányított szellemi munkában, azoknak a szegény kutatóknak, akiknek mielőtt munkához fognak, már előre meg van szabva, miből kell kiindulniok és előre meg van határozva az a Róma is, melyhez minden útnak, ha nem tévút, vezetnie kell.

Ha Bóka már említett, 1957-ben megjelent Magyar Irodalom Története arra tanít, hogy a feudális Magyarországnak királyi udvaraiban, a XII-től a XIV. századig készült latin krónikákban, melyeknek szerzői kizárólag papok, akik előtt, mint az egész feudális középkor előtt a haza fogalma ismeretlen, „felsejlik a magyar haza, a magyar föld sze-

retete" s ha ez az irodalomtörténet „a krónikák hazafiságát” emlegeti

s ha XVI. századbeli irodalmunkat azzal véli jellemezni, hogy „mélyen hazafias irodalom”

s ha Balassi és Zrinyi költői művének értékelésében „a magyar fegyver dicsősége” s „a magyar múlt dicsőséges harcai” az, amire ez az irodalomtörténet rámutat

s ha ugyancsak Bóka Lászlónak 1958-ban megjelent „Tegnaptól maig” c. tanulmánykötetében azt olvassuk, hogy „A köszívű ember fia!” című regényében „Jókai pártosan ábrázol” s hogy ez a regény „a magyar nép vitézségének a himnusza” s hogy Jókai e regényét különösképp jellemzi „az alapeszme dialektikus megfogalmazása, az ember és társadalom ábrázolása realista biztonsága, a függetlenségi harc hősi romantikája”

s ha Gárdonyi Géza „Egri csillagok” című regényét az esztétikai érték méltatása helyett olyan megállapításokkal véli dicsérni, hogy az „a magyar nép hazaszeretetének, függetlenségi vágyának, katonai vitézségének a regénye” s hogy a regény „dicső őseink”-ről szól és jó, mert jó az ideológiai tanulsága, miszerint „a népek országutján azok a nemzetek érnek célba, amelyeket a hazaszeretet ereje éltet, amelyekben a függetlenség önfeláldozó vágya és, amelyek előremennek a haladás irányába” s ha ugyancsak Bóka egy valóban nagy magyar költőről, Juhász Gyuláról szóló, egyébként igen értékes tanulmányában idézi a költőnek a Horthy-féle rémuralom idején írt versének két gyönyörű sorát, a sóhaját:

„Mikor csitul zaja nyomornak, zendülésnek

S mikor lesz életünk üteme mély zene?”

és ő, Bóka, az irodalom, tehát az esztétikai szenzibilitásnak is tanítója, siet a költő e kérdő sóhajára megjegyezni, hogy „ez reakciós kérdés” —

s ha a magyar népköltésztől írva kifejti, hogy „ez az érzelmi gazdagság, ez a formai tökéletesség, ez az erkölcsi tisztaság... a magyar parasztnak szívéből fakadt...” és hogy „feldalmahodik nemzeti büszkeségünk: boldogok és büszkék vagyunk, hogy ezzel a néppel egynek tudhatjuk magunkat —

ha a mai legújabb magyar irodalomtörténetírásnak egyik olyan tekintélyes és komoly munkásánál, mint Bóka László ilyen és hasonló vonalasságokra bukkanunk, akkor nyilvánvaló lesz elő-

ször is az, hogy ami az ősi és magyar dicsőség irodalomtörténeti kultuszát illeti, a goethei „Weh dir, dass du ein Enkel bist!” még mindig, még ma is érvényes, s másodszer, hogy nem ez vagy az a „marxista-leninista pártos” direktíva a hibás — hisz a direktívák a pillanatnyi politikai szükséglet szerint változnak —, hanem abban van a hiba, hogy még a legforradalmibb kötelező direktíva is csak barbár, torz és hamis, tehát a szépséggel és igazsággal, azaz a forradalmi szellemmel s a kritikus egyszerű emberi értelemmel összeférhetetlen eredményekre vezethet csupán.

Remélem, hogy nem értenek félre: a szándékom nem polémia volt. Ha gondolom is, hogy mint mindent, a mai magyar irodalomtörténészek munkáját is bíráló szemmel kell néznünk, semmiképp se akarnám kétségbe vonni, hogy a mi számunkra is rendkívül értékes eredmény az a munka, amit a legújabb magyar irodalomtörténészek s köztük Bóka László és munkatársai is végeztek és végeznek. És pedig azzal, hogy a magyar irodalom egy-egy korszaka társadalmi hátterének a megvilágítására törekcsenek és — szakítva a régi hivatalos magyar irodalomtörténet anekdóta kultuszával — irodalmunk nagyjait magyar és európai történelmi perspektívába helyezik, fölfedik a progresszív magyar és európai szellemi áramlatok kapcsolatait, s hogy mindennek előtt épp azoknak a forradalmi motívumoknak és forradalmi jelentőségű mozgalmaknak szentelik figyelmüket, melyeket a reakciós magyar irodalomtörténetírás elhanyagolt vagy meghamisított és meg-rágalmazott. Ami a mai magyar irodalomtörténészek munkájában pozitív, az máris komoly segítséget jelent a nagy feladat elvégzéséhez: a magyar irodalomnak olyan történetét adni, mely szabad szellemével, történelmi szempontjaival és esztétikai receptivitásával méltó legyen az emberi szellem magyar nyelven, magyar szóba élő hűség és nagyszerű reprezentánsaihoz. A szépség, a szabadság, az igaz szóhoz való bátorság, az emberi méltóság magyar poétáihoz, akik mostoha századok sötétjén győzedelmeskedve magyarul adtak hangot az emberi örömmek és sírásnak, vágyanak és félelemnek, szerelemnek és gyászoknak és a nagy csodálkozásnak, amiről csak az intenzíven élő költők tudnak. Az embert megrendíti, ha meg-gondolja, hogy mennyien vannak, akik tudtak nem elnémulni s nemcsak nem elnémulni, hanem akkor is, amikor a

józan ész szerint minden szó reménytelennek látszott, énekelni. A gályarabságra hurcolt prédikátorok, a hazátlanul bujdosó kurucok éppúgy, mint a csodálatos makacs világvándor, a magyar szó megszállott szerelmese, Szenci Molnár Albert. A francia enciklopédisták gondolataitól ihletett bécsi testőrök, a nagy francia forradalom nagy hitétől elragadtatott Batsányi, és Kazinczy, aki Kufsteinban nehéz vasban a magyar kulturáról, egy európai magyar kultúráról dolgoz ki terveket, majd a Rousseau álmat álmodó, tüdővészben pusztuló, de daloló Csokonai Vitéz Mihály, a magyar szónak új zengést és tragikusan merész szárnyakat adó Berzsenyi, aztán a költő, aki halhatatlan volna akkor is, ha csak azt az egy versét írta volna, amelyben ez a sor áll: „Az ember fáj a földnek”, a „Vén cigány” költője, Vörösmarty. A világ egyik legnagyobb és legluccidabb forradalmi költője, aki egyben az ifjúság minden bájának fényében sugárzik, Petőfi és emberi mélységben, szavai súlyában méltó páratlan barátja, Arany János. S ezek csak a csúcok. Ady Endre, akinek költői ősei és méltó ősei a magyar renaissance költőtől, Balassi Bálinttól Vajda Jánosig sorakoznak. József Attila, Móricz Zsigmond, vagy akinek a holttestét exhumálták — a német fasiszták ölték meg, akik munkaszolgálatosként hurcolták magukkal — s a zsebében elrongyolt páíron írt verseket találtak, melyben ez a költő, Radnóti Miklós a legszebb magyar időmértékes strófákban a szerelmet, a szépséget és a szeretetet ünnepelte — ennyi gazdagságot, amit e nevek és még ennyi név jelent, akik mind magyar szóval ostromolták a süketséget, butaságot, érzéktelenséget — ennyi szinte felmérhetetlen gazdagságot foglal magában a tárgyilagos szakmai szó: magyar irodalom. Ez az elmúlt idők irodalma, de itt vannak az élők is, kortársaink. Halottaknak és élőknek élőkhez címzett, élőknek küldött ezzer hangú üzenete ez az irodalom, amelynek az irodalomtörténész méltó és hű postása, hírnöke és tolmácsa kell hogy legyen. Az irodalom nem akar irodalom maradni. Feladatunk a szellemi értékeket a maguk külön szférájából belevinni mindennapi gyakorlati életünkbe, hogy így az emberi társadalom máig legemberibb intenciókkal gazdag formája, a szocializmus valóban egy magasabb és az élet minden megnyilvánulására kiterjedő kultúra megteremtésének a

kiindulásává váljék. Ez az, ami megszabja a feladatainkat és a módot, mellyel e feladatok elvégzéséhez fogunk.

A feladatok közül való magának az irodalomtörténet fogalmának a tisztázása is. Van ebben a fogalomban valami félrevezető. A történelem ugyanis múlttal és régmúlttal foglalkozik, viszont az irodalmi műnek, mennél jelenetekenyebb, annál inkább sajátja, hogy győzelem az idő felett; az évezredek előtt keletkezett Gilgames, az Énekek énekének poézise, a homéroszi eposz, Dante vagy Shakespeare műve éppúgy, mint Balassi Bálintnak egy-egy szerelmes éneke, Csokonai, Petőfi és Vajda János nem egy verse mindig, minden jelenetben úgy jelen tudnak lenni, mintha a bibliai Józua keze csakugyan megállította volna a nap mozgását felettük.

A történelem egy másik lényeges kategóriája: a fejlődés. Ez szinte nem alkalmazható az irodalom szférájára, amit épp a történelem titkának nagy megfejtője, (aki nem érezte kötelezőnek, hogy minden kérdésre tudjon feleletet), Marx igen világosan fejezett ki a „Politikai gazdaságtan kritikájá”-hoz írt bevezetőjében:

„Ami a művészetet illeti, köztudomású, hogy virágzásának bizonyos időszakai semmiféle arányban sincsenek a társadalom általános fejlődésével, tehát a társadalom anyagi alapjával sem... A nehézség abban van, hogy a görög művészet és eposz nekünk még mindig művészi élvezetet nyújt és hogy bizonyos értelemben még mindig mint norma és elérhetetlen mintakép van érvényben.”

Ha azonban így van — már pedig így van — van-e akkor egyáltalán értelme az irodalom története fogalmának? Nem jelenti-e már maga ez a fogalom, hogy valamit, aminek kiváltsága az örök elvenség, múzeumi tárgyá degradálunk, múmiaként kezelünk?

Ez a veszély nagyon is fennáll. Minden attól függ, hogy helyesen fogjuk-e fel az irodalomtörténet feladatát, mondhatnám az irodalmi műnek a különleges hatalmát. Az a hatalmat, mellyel az irodalmi mű az egymást megsemmisítő percek iramából kiemeli, tartós jelené teszi az író, egy múló ember múló emócióját — ugyanakkor épp ezzel egyben egy egész korról, egy egész társadalom életének ellentmondásairól is beszédes dokumentációt szolgáltat. „Ember vagyok, kinek a sors, az élet, évek és napok szívének gyökeréig fájnak” —

Ady Endre ezzel nemcsak a maga lírája mélységeit definiálta. Minden költői mű azt az életet, azokat az éveket és napokat is revelálja, melyekben a költője élt s melyekhez így vagy úgy állást foglalt.

Ennek a revelációnak a segédeszköze az, amit irodalomtörténetnek nevezünk.

A pedagógiai feladat pedig nem abban áll, hogy nevek és évszámok sokaságával népesítsük be az úgynevezett művelt ember tudatát, hanem abban, hogy elmélyítse az emberben a szépség szeretetét, a szépségét, mely nem valami történelmi reflex, hanem az embernek egyik legszuggesztívebb megnyilatkozása, életünk benső gazdagságának, érzékeink fogékonyságának ösztökélője és épp ezáltal az élettel szemben való esztétikai és erkölcsi követeléseinknek állandó nyugtalan forradalmi bujtogatója.

A múltban nem a mi ideológiánkat keressük, a múlt értékeinek nem lehet kritériuma a mi ideológiánk, mely a múlt gazdagságával gazdagodva nem a múltat, hanem a jelent és a jövőt akarja a maga arcára formálni.

A szép, az, ami magyarul, angolul, szerbül, horvátul, oroszul, franciául vagy kínaiul szép — a szépségek, mint maguk a népek, mind vérrokonok, mind-egyik épp a maga külön individualitásával csak még jobban kidomorítja és megvilágítja a másik és a többi individualitásának vonzó relífióját. Nem jó az a nemzeti irodalomról szóló történetírás, mely nem világirodalmi perspektívából indul el és nem nyit világirodalmi, tehát az emberiséget átfogó perspektívákat.

Végül még csak egy szót. Van abban valami felemelő szimbólikus jelentőség, hogy a jugoszláviai magyar irodalom tanszékének inaugurálása abban az esztendőben történik, amikor a jugoszláv kommunista párt negyvenéves fennállását ünnepeljük. Ennek a pártnak a mi pártunknak, mindazoknak, akik életüket adták, harcoltak és harcolnak érte, köszönjük, hogy ma *itt* lehetünk s hogy ilyen szép feladat elvégzéséhez kérhetjük mostani és jövőbeli diákjaink és munkatársaink segítségét.

Írói adósságaim

Fehér Ferenc

Meghalt, vagy soha meg nem született írásaimnak egy-egy keltezés a sírfelirata.

Az élet volt a szülőjük, s én a gyilkosuk.

Vagy én a szülőjük, s gyilkosuk az élet?

A számjegyekbe dermedt idő nem válasszol.

Dátumok merednek rám kopott, keményfedelű jegyzetfüzetem sivatagából. Csak őket róhatta oda a vallomásvágy, a menekülő ember mindig utolsó üzenetre készülődő gondossága. Vagy egyszerűen a testi-lelki kimerültség tett korán pontot a végükre.

Egyik-másik dátum alatt ott az írás címe is — a koraszülött neve. A koraszülötté, aki nem erős szerelemben fogant, akit csak vártunk, de nem áhítottunk; akit szorongva, talán félőn, s a gyöngék bátortalanságával tartottunk számon. Addig élhetett hát csupán, míg a gondolat kényelmes, meleg anyaméhében hordtuk. Ha több a lélek-jelenlétünk, vagy ha kinyúl akkor értünk egy kéz — talán megmentettük volna az életnek.

Az író azonban rettenetesen magára marad az alkotás legdöntőbb, s mindig döntő pillanataiban.

Tétován, gyásszal és önváddal barangolok ebben a temetőben.

Az apák, a gyilkosok és a temetők rabjainak — a sírásóknak a némasága arcomon. Meg-megbotlom a sírokból előtekerülő sorok kusza indáiban, s újra meg újra görcsösen megfogózom a dátumok élém meredő kopjafaiban.

1959 szeptember 23., szerda, 15 óra 31 perc.

A pontos időt jegyzem le most is, mint annyiszor, hogy elfogjam, idezárjam a jelen pillanatot, annak lényegét, vagy talán csak hangulatát; a mindig jelen pillanatokból összetevődő lét, a lélegzésbizonyosságú létezés oly hamar megkopó, magunkbafülő igazságát.

Megragadni, kifejezni a pillanat tükrében felvillanó végtelen időt; a táj egyetlen levélperdülésében minden szeptember intését; nem az emberről írni, s nem a róla szóló igazságokat, hanem az embert, önmagunkat megírni, a prousti időérzékelés sokdimenzióúságával!...

Lapozom jegyzeteimet.

Az írói emlékezet terra incognitáin járok.

A ceruza és a jegyzetelés a legmegbízhatóbb Rolleiflex, távcső és radár.

A pillanat vélt bizonyosságából mi maradt meg vajon?

Bled, 1958 szeptember 3., szerda,
14 óra 48 perc.

Az ember sokáig eljár egyazon utcán, utcaszögleten, megszokja, hogy munkából jövet benéz a patika-órára, és idővel elhiszi, hogy ez az élet rendje: az az utcaszöglet, ez az ismerős gyógyszerári óra (mindig siet, vagy ké-sik öt-hat percet, s noha évek óta tudomásul vehettük, elkönnyelhattük volna ezt, mégsem békülünk meg vele, hanem ezt a kését vagy sietést minden-napjaink makacs kis fullánkjaként hordjuk idegzetünkben).

Az ember sokáig él ugyanazon szobá-ban, ugyanazon szék, asztal, képek, szőnyeg és ajtók társaságában, s idővel elhiszi, hogy szük neki ez a négyfalas élet; az íróasztalát föl kellene váltania az országutak szalagjával, a hitvéstársi bizonyosságot marcangoló bizonytalan-sággal és mennyezetbámulós magány-nyal.

Aztán sor kerül egy véletlen repülő-útra, és ott, a felhők között rádöb-benünk arra, hogy olyan, de olyan piciny egy ház, hát még egy szoba! Piciny a város rengetege is, amely tíz éve ma-gába zár bennünket, és az emberi vá-gyak, nyugtalanságok is nyomorultul földhöztapadók, eloszlók, de diadalmasak is, mint a felhők füstje.

Csak az anyag örökkévalósága az igaz.

Ez az esős, fenyvesekkel zöldellő szeptemberi táj, ez a csend, ez a vilá-gonkvülsőség is csak illúzió; nem hozza meg az abszolút nyugalmat. Hiába hit-tem, hogy nyugolam vár e kis faház háborítatlan magányában.

Az ember leül, írni szeretne, meg-ragadni az elsuhanó időt, a szeptember-eleji langyos napsugarat, amellyel már a pisztrángok játszadoznak a parti vt-zinövények indái közt. Meg kellene fog-ni a kisfiam cipőjének a kopogását, amint végigfut a betonúton, és azt a női hangot, amely utánaröppen: „Laci!” — mert minden kanyarban a halál lesel-kedik. A szemében élő, viháncoló ked-vet, csodálkozást, panaszt, hamiskodást, sírást, vágyat, könyörgést, elmerengést, kérdést is meg kellene őrizni valami-ként, mert iszonyú az, hogy a néma tó-tükör látta csak ma a csónakból és hall-gató fenyőóriások lesték el mindezt, míg trappolt új barna cipőjében, itt, eb-ben a festői képben, ezen a szeptem-beri délelőttön.

Hol a délelőtti napsugár melege, jó-kezdve?

Az idő hát a legfőbb hatalom?

S az győz mindahányszor, aki fölébe kerekedik azzal, hogy minden percét megrabolja. Átlényegíti, nem hagyja hasztalan elperegni? Nem biztos, hogy magukkal a művészi alkotásokkal ér-jük ezt el; talán azzal is, hogy fölszál-lunk a felhők közé, elmegyünk oda, ahol két hét fölér két év vegetálásával, pa-tika-sarkával, életgörcseivel és utca-zajával... Az ember egyszer úgyis le-hunyja álmodozó vagy kiégett két sze-mét, s nem mindegy, hogy hova, életé-nek mely tájaira s mely pillanataira ré-vel vissza utolsót lobbano tekintete. A többi már csak oszlás, az anyag tuda-tunktól függetlenül végbemenő rein-karnációja.

A följegyzett gondolatok és észlelé-sek másnak csak egy életérzés kusza vetületét jelenthetik. Nekem az ösztönt, hogy evolúciós menetű, jegyzeteimben tükröződő világkénem mozaikjait fel-használjam a műalkotásban, az írás-ban. Ez azonban már az írói módszer, s mélyebb az írásra készítő alka-lom kérdése.

Se szeri se száma írói adósságaim-nak.

Elsősorban magamnak tartozom meg-írásukkal.

Vallani akarok rólok.

De hogyan, mikor a kész írásokat is olyan meddő dolog „elmesélni”? Ho-gyan beszélünk hát a megholtakról vagy azokról, melyek ma is feltámadá-sukat várják?

Bőnépszem illattalan temetőm csonka sírfeliratait.

A kortárs, tanú és útitárs legyen el-néző, ha elfeledt a hangom.

Lassan, verejtékezve írok. S nincs mindig erőm, hogy engedélvt kérjek le-nedő írásaim élő szereplőitől, hogy tükröt tarthassak arcuk elé, s hogy e tükrőben mindig magamat is megmu-tathassam. Mire eltávoznak, belőlem is magával ragad valamit a karvalykar-mú idő. Ha mást nem, az élmény fe-sztő erejét, a közlés örömet és izgal-mát.

Van egy apró írástémám, ennek szerzői jogát is egy sír őrzi, de nem a jegyzetfüzetemben, hanem a topolyai temetőben.

Az édesapa emléke és az ember nagy-sága.

Volt egy kis fehér, selymesszörű kutyusunk otthon, a háznál. En hoztam, diáksapkámba ültetve, a csósztól. Velem járt ki a dinnyeföldre a vastag nyári porban, leste kapunyitó mozdulatokat, ha indultam vagy megtértem, s velem jött volna a világ végére is. Velem szenvedett a dinnyeföldi kunyhó tányérrózsás, afrikai izzású magányában, és kivájt görögdinnyehéj volt közös ivóserlegünk.

Egyszer aztán rágyújtottam a katlant.

Ott szundikált észrevétlen a kihűlt pernyében, s befajtottam a katlanba tömött szalmával meg szárzízikkal.

Pörkölten, égett szemekkel, vinnyogva ugrott elő a lángokból s ment neki mindennek. Hagytam, hogy apám addig verjen, míg csak vonagolni tudok a folyosó mázolt földpadlóján... S amikor már apám is otthagytott, tehetetlenül, egyszer csak arra eszméltem föl, hogy az én hályogos tekintetű kutyám nyaldossa a kezemfejét.

Sohasem írtam meg, mert nem hasonlíthattam össze az apámból kirobbanó ösztönös dühöt, tehetetlenséget annak az állatnak az irgalmasságával és „megbecsülésével”.

Átültethettem volna a novellát más környezetbe, de a vallomás tisztasága akkor is kötelezett volna.

Egy rosszul felfogott téma és egy írói tanulság. Ez azonban, úgy látszik, nem segíthet már ennek a döbbenetes gyerekkori élménynek a sorsán.

Az élő szereplők jelenléténel is döntő akadály néha a műfaj-probléma. Sokáig vonzott egy kánikulai hőségben, vidéken megrendezett írói táborozás témája. Mondanivalóm azonban szatirikus műbe kívánkozott, s ez az egyébként jól megragadott téma, a frappáns epizódok, a vidéki líterátorok és vidéki életek profiljai ma is arra várnak, hogy belesimulhassanak majd egyszer egy szatirikus hosszabb elbeszélés vagy regény körképébe.

Egy önéletírás jellegű, hosszabb elbeszélő költeményem azért befejezetlen ma is, mert nem volt alkalmam hosszabb lejárattú, rendszeres, studiózus költői alkotómunkára. Így aztán csak rendszertelenül fölvezölt gondolatok maradtak meg jegyzetfüzetemben...

Származásom még nem elemeztem sosem. Pedig tudatosabban kellene fölmérnem: honnan s hová tartok? Melyek kisgyerekkorom és ifjúságom dön-

tő mozzanatai? De ki tudna krónikás lenni ott, ahol a lírikus és a prózáíró egyszerre ébred föl az emberben? Ki tudna tömör és elemzően gondos lenni, amikor órákig tudnék beszélni két hársról, azon a tanyán, ahol 1945 májusának végén vagy júniusának elején, tehát 17 éves koromban a kapásokkal ettem a szalonnát, a tarhót, és kapáltam a kukoricát. Minden jel arra vall, hogy parasztnak készültem, s emlékszem, hogy olyan telt, emberi-meleg, érzéketes sohasem volt az életem, mint akkor, azokban a kapás hetekben, a topolyai kapások között. G. Ferenc bácsi kapált és énekelte a régi csikósok és gulyások nótáit, s rava-szul hunyorító, bozótos szemöldökkel árnyékkolt öreglegény-szeme ma is rám-szegeződik. Mi van az öreg S. sógorral, akinek nyolcéves koromban a kukoricahányó gyereke voltam a Varrószálláson, s akinél jobban mókázni csak I. bátyám, anyai nagybátyám tudott? És a többi szótlán, csak egymás között eláradószavú topolyai kapás? Akiknél jobban nem örült senki, amikor szombat este jöttek haza a munkából és egy egész fehéringes vasárnap volt előttük. Hová lettek a szombati mosakodások, anyám vasalójának a szaga, az ágyra terített 13 férfing, a család testi-lelki tisztulásának felejtethetlen percei? Apám, amint frissen borotvált arccal, tiszta ingben ül az asztalnál, megszokott helyén és olvassa az újságot vagy a könyvtárból neki hozott könyvet... P., amint izmosan, egészségesen, mosakodás után a kis falitükörben fésülködik... L., amint nagy étvágygal eszik és siet a pajtásokhoz, a lányokhoz... Amint hónap elején nyalábnyi henteshússal állít be, nevetve a túlradó boldogságtól, és anyám, aki erőtlén pereléssel leplezi, abba göngyöli szemérmes büszkeségét, hogy öneki ilyen nagy és ilyen jószívű fia van... Hol vannak, hová merültek a nyárdéli utcák, az akácrezzenéses pillanatok, amikor a kiskapuk cementlépcsőjén kis parasztlányka ül és néz bele tiszta, nagy szemekkel a nyárdéli utca kihaltságába... (A múltkoriban Topolyán találkoztam vele, három kisgyerek kapaszkodott a szoknyájába; az egyik mindenen kérdezni akart tőle valamit, de ő csak ment, leszegett fejvel, félretaposott cipőjében...) Hol van az a kis tejjőlösszajú legényke, aki — mert a legkisebb fiú volt — mindig el-

maradt a nagyok közül, s fal tövébe ülve melegítette arcát a fölkelő nappal... Akác hegyébe mászott és a távoli földeket nézte órák hosszat, meg a feneketlen, kék nyári ég vizét maga fölött, az akác legutolsó levélkéi közül kinyúlva... Hová tűntek a szép, dinyveszagú délutánok a nádkunyhónál; a közeledő vevők, a Vágóhídsor-i szegények (életük tovagombolyodó fonálát elrejtette előlem a tízesztendei szerkesztőségi élet); hol a délibáb a parajindák fölül, a legyekkel zümmögő dinynehéjrakás, amit tragacson hordtam haza a disznóknak... A maghagyma, a magpaprika átható szaga, a bogárcák, a piros nyelvvél lihegő, szemét összehúzó kutyám... A kunyhó (eddig legbiztonságosabb otthonom, menedékem) meghitt sarkai a subával (a suba még megvan otthon, olykor azzal takarózom, ha nagynéha hazalátogatok), a lóca, a kunyhó korcába döfött kés, a kunyhó hűvöse, a lihegő kamaszmagánnyal, nyári vasárnapdélutánokon, amikor apám helyett örököttem és hetedikes társaim diáklányokkal hasaltak a Patati-fürdő homokjában... Hol van a kukoricások lehelete, az elküsző tők csendélete, a határban a magányos kazlak (most már silók szorítják ki őket, de nem ismerem a munkásokat, akik a puszták e palotáit építették), a pipacskoszorúza mezsgyekövek (melyeket traktorok billentenek ki helyükből, de én nem láttam, tanúja nem voltam), a partifecskés juhász-híd sárgaföldes partszakadéka, a törpeakác, a távolba-vező dűlők (melyek fölött ma már

magasfeszültségű távvezetékek feszülnek) és zümmögésük versbeoldásával még mindig adós vagyok), a barangolások a pirosra perzselő napon, a száradó hínárral futó Krivaja-parton (melyet kiszorít már belőlem az új Csatorna egyre növekvő víziója, de a csatornaépítőkkel még sohasem sikerült beszélnem, csak „terepre” járnom); hol van a rétekek szaga (melyek eltűnnek, felszáradnak, mint a könny tócsái); a virágos aljföldek tücsökzenéje, az acélos érmenti káposztaföldek izzása, a locsolókannák, a vízmerítések, a kannák alján visszamaradó titokzatos bogárcák, hínárszalacsák (a gyerekképzelet esztelen révületei), s a víz esti szaga... Hol vannak az álmos hazaballagások, apám talpának ütemes dobogása, köszöntésének ellesett ritmusa, cigarettaszípkájának biztató parazsa... Hol vagy, elmerült világom? Sírjátok, kis esti bogarak, otthon bujdosik az a kisgyerek — sebesülten, halálos sebbel...

A mellékfoslányok mellett, melyeket sosem sikerült még maradéktalanul kiírnom magamból, talán azért álllok meg, azért térek vissza hozzájuk újra meg újra, mert körülöttem az emberek valóságos, tehát nemcsak kategorizált és újságíró szemmel felmért életéhez úgyszólván semmi közöm. Nem ismerem őket. Riport-élmények fűznek hozzájuk; gyárból, szövetkezetből, munkapadjuk mellől néznek rám, s arcukon ott az autón érzett, futó látogatónak kijáró, megtévesztő fegyelmezetség.

vers a kisegérről

Gál László

*elől megy a kisegér
süvege csak üstök
cini cini cini cin
én vagyok a püspök*

*úszik a pók a nyálon
zrrr a szú csak perceg
millió év múlt el már
ne sajnáld a percet*

*se sajt se fehér kalács
jó tokaszalonna
fogja az egérfogó
pedig elszaladna*

*cini cini cini cin
kár itt minden szóért
lantot penget verset szól
imát mond a hóhér*

*én istenem jó isten
hallgass hő imámra
engedd fejét leütnöm
egyetlen csapásra*

búcsújárók

Gál László

hosszanna holdrakéta néked
nyüzsögnek még a fekete hangyák
az autótat eltakarják
rohannánk már de meg kell állni
sofőr füttyülj a rendeleltre
dudálni kell itt csak dudálni

nyüzsögnek még a fekete hangyák
egyik süket a másik béna
szemében ennek nincs világ
annak szegénynek agya néma
sofőr ne tarts semmi szabálytól
rohanj rohanj s ha kell csak gázolj

az autótat eltakarják
fekete hangyák csak nyüzsögnek
csak föld csak por csak sár alattuk
de sokan vannak és fellöknek
sofőr még messzi van az élet
rohanj rohanj ne bántsá a féket

rohannánk már de meg kell állni
jaj mit szólna vasorrú néne
azt mondogd szükség van a szóra
a balladára és mesékre
sofőr sarkantyúzd meg a gépet
s hosszanna holdrakéta néked

babonás vers

Gál László

eladó a mennyország is
tíz dinár száz dinár
javasasszony kenegessen
cigányasszony kártyát vessen
újholdkor a keresztútnál
hétyszer fenekedre verjen
hátrad mögött a vaspatkó
két ujjával földbe essen
szeretődnek hajából font
kötél lesz nyakadon ékszer
féldinárost ha találnál
köpd meg hétyszer

térden csússz el búcsút venni
mekkái és medinái
sárkány repül repülőgép
neonvilág a világ itt
hasas mandarinna térden
csókjaiddal mosd a lábát
föld illatos fű teába
hálóingét és gatyáját
hétszer vess jelt a melledre
s ha nem használ hét bukfenc sem
vasat verj a küszöbödre

bolond világ az úristen
ezüstöt hullajt a holdbul
kapu előtt rongyos herceg
éhes gróf meg báró koldul
hétszer indulj hétszer fordulj
ez úgysem a te világod
tiszteld pókhasú atyáid
szomszédasszonyt és királyod
s ha feketét látsz suhogni
fogd a gombod és köpj hármat
visznek már a mennyországba
kopott lopott angyalszárnyak

kiáltás

Gál László

nem engedek

az én hangom ne legyen hárfa
az én szavam ne legyen bársony
míg daróc borul a világra
s míg dudva nő dúz szürke mákony
s míg hegedűszó hangfogóval
amíg nem ütnek a vonóval
s míg oktatnak a róka-jóra
és csengettyülznek kézcsókra bókra

míg kocsmákban dülöng a bátor
amíg két pohár összekoccan
míg csak a tömény mánor robban
s amíg a közel messze távol
s míg gyűlölök mert szeretek

nem engedek

*lefojtott hangom legyen percegés
mint szű a korhadt fát ha őrlí
pusztuljon minden lámpás bakter el,
ki a tegnapiját óva őrzí
pusztuljon minden ami csősz*

*ha majd mi lesz az irigy én
ha majd én lesz az ő nekünk
ha majd fehér a fekete
énekelünk*

blédi levelezőlap

Gál László

*messze a zöld
a kék közel
hűvös a víz
a nap ölel
be szép a szép*

*ó gyenge szó
te tiszta tó
és fenn a vár
lubickol boldog kisgyerek
a napsugár*

*be kék
a szép
be szép
a kék
s a szél
szép szőke hajfürt*

*a vártorony
a hegytetőn
valahol az elveszett régen
felhő szeme van fenn az égen
kék cipője a hegy tövében
sóhajt a gyenge lilium*

*tóparti árnyas heverőn
mellém hull régi szeretőm*

Életünk legszebb útja

Bányai János

Napokig üldögéltem ott a házunk előtt. Csak vasárnap futottam el messzire, arrafelé, ahol a hegyek lehajolnak a folyóig és nagyot isznak a vízből, mert ilyenkor, vasárnap mindig látogatók jöttek, fényes feketébe öltözött, nagylábú és nagyfejű emberek, ügyetlen léptű apró asszonykák. Én meguntam a látogatókat, fejembe vettem, hogy sohasem leszek olyan, mint ők, még akkor sem, ha örökéletre gyerekek maradok. Bíztam az indulatomban, nekem volt mindig legerősebb öklöm, én osztogattam társaim számára az igazságot.

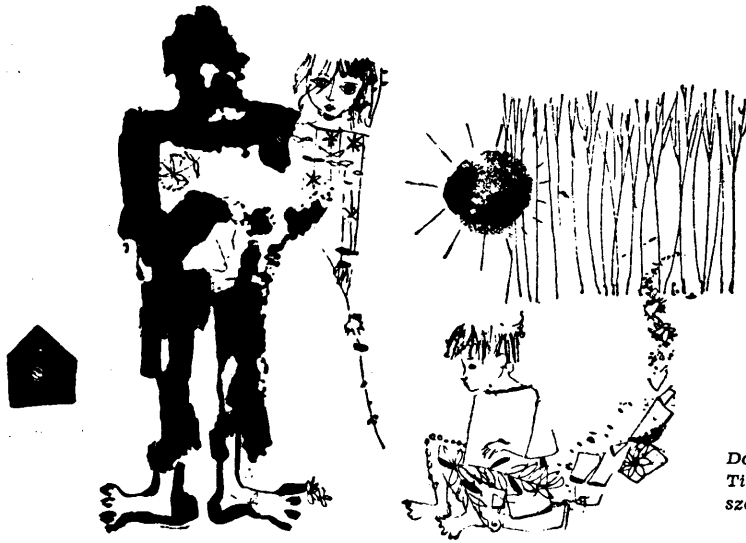
A mi negyedünk, mondom, csak vasárnap volt népes, s ilyenkor én mindig elfutottam, hosszú zergelábaimmal mértem a hegyalja vizenyős, mohás útját, felettem, mint kriptafödél, elnyújtózott egy-egy lomb és mögüle vaksin bepillantott a nap.

Sokat gondolkoztam, ha a házunk előtt ütem és Mackó hülye vakarózását figyeltem, és akkor is, amikor nekidültem az odvas tölgynek ott a part szélén. Társaim mindig kicsúfoltak ezért, de én az öklömmel csaptam vissza...

Legjobban mégis akkor szerettem a negyedünket, amikor esett az eső. Ilyenkor még véletlenül se jött el senki a

házunkig, akkora volt a sártenger. Apró szürke tócsákban állt a víz a föld között (érdekes, erre nem volt homokos a talaj, ezt sohasem tudtam megérteni!), és amikor házunk lakói hazafelé igyekeztek, levették lábukról a cipőt amott a kövesúton, feltúrták nadrágjukat vagy lábuk közé szorították szoknyájukat és így szinte repülőállásban jöttek a ház felé. Kuncogtam és megsimítottam Mackó fejét. Este volt mindig legérdekesebb ez a látvány. Ilyenkor az emberek csúszkáltak is, bukácsoltak, káromkodtak, egész zűrzavar volt ott a kapu előtt. Ilyenkor anyám is kijött, ő is lármázott, mert nem tisztítják le a lábukat, hanem felviszik a sarat a lépcsőkön, semmire sem vigyáznak...

Sokáig váraкоztam ott az oszlopnál és ügyeltem, hogy minden alakot különös figyelemmel kísérjek el a házunkig. Azt mondják, hogy a mi házunkban laknak talán százan is. Én nem értettem, hogy miért szeretnek az emberek így, egymás hegyén-hátán élni, mikor elmehetnének, elmehetnének valahová... Esős estéken mindig megvártam Fenyő urat, aki rendszerint legkésőbb jött haza. Hosszú arcú, görcsös ember volt, kezében mindig nagy aktatáskát hordott, mellén pedig pi-

Dobó
Tihamér
szövegrajza

ros jelvényeket. Félttem Fenyő úrtól, reszkettem, amikor megláttam, pedig nem is fáztam: itt az oszlop mögött mindig megmaradt egy csöppnyi a nap melegéből.

Azon az estén sokáig kellett várakoznom: Fenyő úr csak nem jött. Mackó mintha valamit sejtene, néha a mennyezetre bámult éhes szemeivel és farkát lába közé húzta. A levegő tele volt párával és az eső illatával. Később lassan el is csendesedett az eső és az apró esőszemek csak néha fodrozták meg a tócsát. A levegő tiszta volt, szinte ragyogott.

Aztán észrevettem egy apró kis alakot, ahogy gyorsan fut a ház felé, mintha üldöznél valaki.

Mackó felhorkant. Leintettem. Nem tudtam, ki jöhet most erre, kicsit félttem. Apró manókról meséltek valamikor, kis púpos emberekről: a cirkuszban láttam egyszer egy ilyen embert, csíkos nadrágot viselt, arca is csíkos volt, akkor úgy láttam, hogy a szeme is csíkos. És vele álmodtam: sokáig nem tudtam elúzni magamtól, mindig megjelent, mintha minden este mellém feküdt volna. Még az éjszaka is csíkos volt. Most a ritkán feltűnő csillagok fénye tetszett csíkosnak.

Felálltam, be szerettem volna menni, de Mackó kiugrott a ház elé. Utána léptem és ekkor egy sikolyt hallottam. A kis alak hirtelen eltűnt és mellette az égig felcsapott a víz. Mintha hirtelen a

parki szökőkút lebbentette volna vizét az ég felé.

Mackó arrafelé rohant, én is utána. Ziza volt az, a szomszédék kislánya. Sokszor üldögélt mellettem és együtt merengtünk el valahová messzire.

Most sirt. Könnye esőcseppé változott és úgy tűnt, mintha sós tengervíz keletkezne ott a feje körül.

— Allj fel! — szóltam.

— A lábam — mondta Ziza.

Odanyúltam a lábához, de hirtelen felsikoltott. Azt sem tudta mondani, hogy fáj.

— Karomba vegyelek? — kérdeztem.

— Ne! — mondta.

— Félsz tőlem?

— Igen — felelte. — Te mindig az erdőben csatangolsz, és nekem ma este nagy-nagy erdei vadakról meséltek.

— Erdei vadakról?

— Igen.

Egy árnyékot vettem észre, hogy felénk közeledik. Nagy táskájáról ismertem fel Fenyő urat. El akartam szaladni.

— Emil! — kiáltott utánam Ziza.

Visszamentem és megbújtam a lány mellett, hogy Fenyő úr észre se vegyen bennünket. Messziről hallottuk, hogy dörmög magában:

— Már megint ez az átkozott eső.

Aztán amikor közel ért hozzánk, megrettent.

— Hát ti... mit csináltok ilyenkor... az esőben?...

Ugy tűnt, hogy Fenyő úrnak nincs is arca, csak fehér fogai vannak és minden pillanatban felfalhat.

Később karjába vette Zizát és elindult vele. Hozzám egy szót sem szólt. Utánuk indultam és Fenyő úr így hátulról még félelmetesebbnek tűnt, mint egyébként, széles volt, fekete és mind eltakarta a csillagokat.

Mikor már az ágyban feküdtem és anyám odajött hozzám, hogy megmondja, mit csináljak délelőtt, mert reggel mindketten korán mennek munkára, nem is hallgattam arra, amit mond, csak visszasúgtam neki:

— Holnap felépítjük az utat.

— Milyen utat?

— Ott, ahol ma Ziza elesett.

Anyám nevetett, de nem mondott el-
lent.

Az éjjel valami zúgásfélét hallottam, félálomban a hang felé húzódtam, egészen a vizes falig. Valami félelmetes zúgás volt ez, mintha újra esni kezdene az eső, de nem láttam túl az ablakon. Kint pokoli sötét volt és csak itt-ott fűrődött ebbe a végtelen anyagba valami véletlen fényszikra. Az éjszaka mintha belekapaszkodott volna a falakba, olyan lassan múlt, az óra is csak nagyritkán vert egyet-egyet, és ez is úgy tűnt, mintha minden ütését néhányszor megismételte volna.

Lázás félálomban voltam egész éjjel: hol Ziza sápadt képe jelent meg előttem, hol Fenyő úr csupafog arca éledt fel borús képzeletemben.

Aztán a zúgás újra csak erősödött, valami hangokat is hallottam kintről, de nem tudtam megfejteni értelmüket. A hangok néha behuppantak az ágyamba is, de semmit sem értettem.

Aztán sorozatos egymásutánban éles koppanásokat hallottam kintről, mintha százliteres pohárral koccintana az apám meg Fice bácsi, mintha a sör habja úgy csorogna onnan a poharak széléről, mint egy vízésés...

Ziza hármat koppantott a falon, erre ébredtem fel. Egy fal mellett aludtunk, csak Ziza a másik oldalon. A három koppanás azt jelentette, hogy a szülei még nem mentek el, de már készülődnek. Vártam egy csöppet és visszakopogtam, hogy az anyéim már elmentek. Jó idő múlva Ziza négyet koppantott a falon gyors egymásutánban, ekkor hirtelen kiugrottam az ágyból.

— Nem tudok felkelni — mondta Ziza, amikor odaértem.

— Miért? — kérdeztem, de aztán eszembe jutott a tegnapi esti kép. Fenyő urat zizáztam, mert azt hittem, ő fogta meg Ziza lábát olyan rosszul, hogy most nem tud felkelni.

— Itt maradsz? — kérdezte Ziza.

— Itt — mondtam.

Így ültünk és Ziza az erdei vadakról mesélt. Megígértem neki, hogy elvezetem majd az erdőbe, hogy saját szemével lásson néhány vadat. Arról meséltem, hogy mennyi minden van az erdőben, és közben nem is vettem észre, hogy hazudok.

Kint már nem esett az eső: a nap olyan volt, mintha egész éjjel fürdött volna.

Később hirtelen kicsapódott az ajtó és egy izgatott, kócos fej jelent meg. Palcsi volt.

— Téglá van az út mellett — szuszogta. — Építünk házakat.

— Nem lehet — mondtam.

Palcsi csodálkozott.

— Ziza beteg — mondtam.

Lehorgasztotta fejét, kiment a szobából. Háta most egy kicsit meggörnyedt, a kinőtt kabájából szinte kilógtak hatalmas karjai.

Aztán Fercsi és Viki jött.

— Téglá... — mondták egyszerre.

Most már dühös voltam.

— Ziza beteg — ordítottam —, nem építünk házakat.

Fejük mögött még néhány fiút és lányt vettem észre az ajtón kívül. En voltam a legidősebb, és bármit is akartak csinálni, mindig tőlem kérdezték meg.

— Kifelé innen! — kiáltottam

Kisomfordáltak és hallottam, hogy az ajtó előtt összesűgtak.

Nagyon öntelten mentem vissza Zizához. Milyen nagyszerű érzés az, amikor egyszerre legyőztél egy egész csapat fiút.

— Építsetek utat! — mondta Ziza.

— Egész este arra gondoltam. De miből?

— A téglából.

Nem értettem Zizát.

— A vadaknak is vannak útjaik az erdőben. Te is meséltél a nyomokról.

— Igen — mondtam.

— A kövesüttől a házunkig építsetek járdát — mondta Ziza. — Ha már van téglá.

— De te nem leszel ott.

— Az ablakban ülök majd és figyelek benneteket.

A fiúk mind ott álltak a téglarakás körül. A téglák mellett hatalmas teherkocsi nyomai villantak felénk.

Hozzákezdünk.

Palcsi és én kimértük az út szélességét, még egy kanyart is csináltunk, hogy érdekesebb legyen. Elhatároztuk, hogy mire az öregek hazafelé jönnek, elvégezzük a munkát.

Ragyogtam, arra az ablakra néztem, amely mögött Ziza figyelt bennünket, de nem láttam be a szobába. Berohantam. Ziza a szék karfájára dőlve aludt. Amikor beléptem, felébredt, kinyitotta a szemét.

— Tudod mit álmodtam? — kérdezte.

Elmesélte, hogy egy nagy erdőben járt és annak mélyén fölfedezett egy hatalmas szürke sávot, amelyen az állatok sétáltak. Oroszlán, farkas, őz és még sokfajta állat, mind egy sorban.

Nevettem és kirohantam a házból.

A nap vidáman ragyogott körül bennünket. Az órák gyorsan múltak és az út épült. Mintha egész délelőtt énekelünk volna, mintha minden percben egy új fiú vagy lány jött volna közénk, minden új volt egy pillanatra, hatalmas és páratlan. Félrehúzódtam egy percre. Így figyeltem a munkát.

— Hozd a téglát! — kiáltott Viki.

— Viszem — szöjt Elza, aki mindig Viki mögött lábatlankodott.

— Gyorsan!

— Itt van.

— A másikat hozd!

Amott Palcsi osztogatta a parancsokat.

— Kicsit jobbra fordítsd azt a téglát, Fercsi!

— Így?

— Jól van.

Aztán, míg bennem zuborgott ez a nagy pillanat, mintha az egész építőtelepre egy végtelenül nagy esőfelhő telepedett volna, megjelent Fenyő úr. Sohasem járt ilyenkor haza, nem tudom miért jött most. Nevetséges formájától most reszkettünk és a lányok meg a fiúk mind körém csoportosultak. Szemük kiugrott az arcukból, ajkuk néha megrezent, karjuk ennyedten lógott, bőrükről lekopott a nap vidámsága.

Fenyő úr közénk jött.

— Mit hülyéskedtek? — és elnevette magát.

Megszéppentünk. Csak Fercsi maradt bátor.

— Játszottunk — és ő is elnevette magát.

Fenyő úr újra ránk nézett: féltünk, hogy szeméből egy ostor suhint közénk, amennyire csak lehetett hátrahúzó-

tunk, néhányan leültek, izgalmukban már nem tudtak tovább állni, de Fenyő úr semmit sem szöjt.

Megfordult és elment. Messziről láttuk, hogy fejét jobbra-balra ingatja. Ekkor Fercsi újra nevetni kezdett. Mindannyian rázendítettünk, csak úgy villámlott körülöttünk a tér, az ablakok szinte megnyíltak, az ajtók csikorogtak, minden olyan volt ebben a percben, mintha velünk együtt örülne. Csak szívünk mélyén maradt meg egy adag utálat, ami később mindig felébredt bennünk, amikor Fenyő urat láttuk.

Estére az út elkészült.

Lassan az öregek is jöttek hazafelé: első pillanatban elcsodálkoztak, aztán valami gyengéd, beleegyező vállmozdulattal végigmentek az úton. Néhányan még meg is álltak, megmozgatták a téglákat, egyet-egyet arrább toltak, aztán bementek a házba.

Ziza az ablaknál ült, odaosontam hozzá.

— Ha meggyógyul a lábom, elviszel az erdőbe? — kérdezte.

— El — intettem.

Dagadó mellel rohantam végig az úton: a kanyarban széttártam karomat, mintha repülnék, mintha a felhők közt járnék, úgy süvített körülöttem a levegő, fecske voltam, tűszárnyú, zöld fecske, különös, nem mindennapi.

Palcsi odajött hozzám, szemüvegét ingujjába törölgette, és mintha figyelembe se venne, úgy súgta:

— Milyen szép.

A többiek is körülöttem voltak, mindannyian örültünk.

Aztán amarra a nagy kövesút végén hatalmas porgomolyag emelkedett. Egy széleshasú, tompaorrú teherkocsi közeledett.

Rosszat sejtve néztem Palcsira, de ő megnyugtatót.

— Máskor is járnak erre autók.

— Igen — mondtam s észrevettem az apámat az autó mögött.

Veszélyt sejtettünk: Ziza hatalmas macskaszemét láttam az ablakon túl, ahogy izgalma ijedt felhőfelületeket képez az ablaküvegen. Fercsi az állát térde alá húzta és komolykodó szemével nézte a közelgő kocsit. Haja mélyén a homlokára csúszott.

Az autó megállt az út végénél.

— Hol a téglá?

Először egy csodálkozó embert láttunk, aztán mikor észrevettem homlo-

kán a düh pirját, egy különös húr pendult meg bennem, mintha az erdő fáinak parás zenejét hangáitam volna, mintha a sebesült madarak csapogását fedeztem volna fel a folyó másik partján: mindenre elszant ember volt az autóvezető, kerek, zsiros feje volt, végtelenül olajos ruhája és olajos keze. Az ujjait később láttam meg: a verekedő vagy csöpögött belőlük, így szorult ökolbe az én kezem is mindig, amikor az iskolában vagy itt a házunk körül verekedésre került sor.

— Hol a téglá?

Most már sziszegte: a mérgekgígyók mind így sziszegnek.

— Hol a téglá?

Apám jelent meg az autó oldalán, Palcsi hátrahúzódott, a lányok mind el-sírták magukat.

Olyan volt ez az autó, mint egy végtelen hegy vagy érthetetlenül sárga színű felhő. Bordó színe teljesen eltűnt, és nem értettük, mire való az a nagy felháborodás, ami ebből a félelmetes mozdulatból indult, amit már annyiszor megismételt az autóvezető.

Apám tárgyalni kezdett vele, nem tudom mire jutottak.

Aztán az apám közénk jött.

— Ezt is te kezdted? Gazember!

Arcomon sokáig fénylett tenyerének helye, és az autóvezető elvigyorodott, amikor kérdő szemmel ránéztem.

Egészen közel jött, arca borostás volt, gazos, mint a kukoricaföld. Szeme alig látszott ki széles, gubancos szemöldöke mögül. Kicsit meghajolt, olyan széles volt, mint mi mindannyian.

— Hol a téglá? — kérdezte.

Palcsi az útra mutatott, de Fercsi rácsapott a kezére, és azt mondta:

— Nem tudjuk.

Fercsinek szemébe futott a könny és arcán ottmaradt egy hatalmas olajfolt.

Aztán más emberek jöttek. A sofőr mindnek elmondta:

— Ez az átkozott pocsolya... Az éjjel elakadtunk... Azért raktuk le...

Az emberek mind magasak, erősek, olajosak és hidegek. Mindannyian csak bólogattak.

Később Fenyő úr is megjelent.

Hatalmas akatáskájával megfenygetett bennünket, és azt mondta:

— Fel kell szedni a téglát.

— Szedjék ök fel! — kiáltotta a sofőr.

— Nem! — Szinte egyszerre szólalt meg bennünk az ellenkezés.

Ziza ablaka felé tekintettem: kinyitotta, ott állt az ablakban, ilyen messziről olyan volt, mint az az egyetlen őz, amelyet hosszú erdőbejárásom alatt láttam. Életem legnagyobb titka volt ez, de most elhatároztam, hogy megmondom neki.

— Itt mindig sár volt — súgtam, de senki sem hallotta meg. Aztán felkiáltottam: — Itt mindig sár volt! Csúszós, mocskos sár!

Nem értették.

Az emberek egybegyűltek, szerettek volna körülkeríteni bennünket és rákényszeríteni, hogy szedjük fel a téglákat.

— Fussunk! — kiáltotta Fercsi.

Elloholtunk és csak messziről bámultuk, órákig figyeltük, hogyan szedi az emberhadsereg azokat a szép sárga téglákat.

Egy csoportban voltunk mindannyian, de senki sem sírt közülünk. Mintha bosszút esküdtünk volna.

Aztán jött az apám.

— Hazafelé! — kiáltotta.

Lassan és fáradtan mentünk.

Az utat csak a sárga téglapor jelölte: hasonló lehet a liszt is.

— Ziza — súgtam az ablakon keresztül —, holnap kimegyünk az erdőbe. Es mutatok neked egy őzet. Az nem vérengző.

Ács
József
szövegrajza

Csoda a búzaföldön

Majtényi Mihály

A kopott ember bekattintotta a bicskáját; szalonnázott éppen az árokparton és elég komor látványt nyújtott. Elyűtt, de komor látványt: feketében volt tudniillik.

Azaz nem is fekete volt a rajtavaló ruha, inkább zöldszerű, zöldes-színű, különösen ha napsugár érte. Mintha az is tréfálkozna vele, a napsugár: nézd, itt a mezők sokszínű pompáját... csak te vagy fekete, mint a varjak odafent a magasban. Hát ne kódorogj így feketén, ha én sütök rád, zöldszerű leszel, mint annak a festett ancugnak az alapszíne, ha én sütök rád, amelyen a fekete csak vékony máz. Lám, a nap nem szereti a feketét, az az ő nagy ellensége, a sötétség. Amíg ő uralkodik, a varjú is acélkék inkább, s még az áldott, zsiros fekete föld is jobbadán lilás színt ad; nem szereti a nap a feketét és irtja is egész napnyugtáig, ahol csak éri. Az égre is olyan színeket fest, hogy eláll tőle a lélegzet alkonyatkor. Mintha ünnepi sütésfőzésre készülnének a firmamentumon és begyűjtötták volna már a kemencét... az ott, nézd, olyan, mint a tűzparázs, a napkorong és a felhők körülötte.

Sütötte a nap azt az embert ott az árokarparton, most már kissé rézsút; sütötte volna a fejét is, de azt keménykalap védte hűségesen. Horpadt keménykalap. Az ember most bekattintotta biciskáját és körülnézett. Elégge egyedül volt, mindössze egy ürge emelte rá tekintetét; néhány lepke szálldogált szabadon a mezei virágok porzóira, verebek csiripeltek körülötte és varjú károgott a magasban. Az úton, messze, mintha porfelhő szálldogálna — az biztos valami szeker.

— Na hókák, most eleget pihentünk — így szólt a lábaihoz és fölemelkedett. Az ember, ha nincs kihez szólni, valakihez mégis beszél, mert beszélni kell. Legutóbb egy gyerekekkel váltott szót a tanyai kútnál, az ijedten kapta le a sapkáját. Annak fogalma sem volt persze arról, hogy a keménykalapot nem így behorpasztva hordják és megsüvegelte, amit örömmel nyugtázott és a tanyai jónevelés javára írt a címzett. Azóta már meg is uzsonnázott az árokszélen s most indult a két hókával tovább.

Olyan volt a keménykalapos itt a nagy pusztaságban, mintha valami sírkertből bújt volna elő, ahol negyven esztendő előtt helyezték örök nyugalomra piaci szenzáliként, vagy éppen tiszteletesként. Holott sem ez, sem amaz nem volt, sem sírból kelt ügynök, sem papi személy — ezt az árokarparton elköltött frugális uzsonnája is jelezte —, nem, csavargó volt. Egész figuráját annak köszönhetette, hogy egy jószívű özvegyasszony így ruházta fel egy esztendőnek előtte s ő vállalta ezt a kemény sorsot. Mert így legalább ruhája volt, nem pedig azok a szörnyű rongyok, amelyek akkor testét takarták. Kemény sorsa lett aztán a kisvárosi koplalókon — a kegyes özvegy jóvoltából —, mert ez az öltözék állandóan nyugalomra s egy öregező ember magatartására kötelezte. Hiába horpasztották be kalapját már első héten a tréfás kartársak — pálinkázás közben —, hiába csúfolták, ő úgy írta be lényét a köztudatba az országutakon, hogy egy kissé meghökkentette az arrajárókat. Ha kalapját néha odatartotta az alamizsna elébe, az emberek arcán mintha megdőbbsent sajnálkozás suhanna át — mert arra is szükség volt néha, a koldulásra —, ha meg alkalmi munka adódott, szénhordás vagy ilyesmi, a művelet mindig valami komor grimaszba fordult. Mert ilyen ruhától és keménykalaptól az elképzelés egészen mást várt, ehhez más emlékek fűződtek, netán egy íróasztal mögött ül. hivatalnok átható és vizsga érdeklődése, de semmi esetre sem az, hogy egy kosár szén vándoroljon vállán a pince felé. Valami nagyapai és nyugdíjas lényeg áradt ki belőle ekkortól, ahogy ott állt a többi között a koplalón s a többiek — ha félre lökték is olykor-olykor — kicsit tisztelték mégis, önkéntelenül.

Eleinte csodálkozott. Csodálkozott önmagán s a világ megváltozott magatartásán. Régi vándora volt az országutaknak, régi ácsorgója a városvégeknek; olyan volt ő is azelőtt, mint a többi: rongyos és nagyétvágyú, szaporabeszédű. Aztán jött ez az ajándék, a váratlan szerencse, amely kénytelen-kelletlen a lelkét is kicserélte. „Na, maga biztosan írástudó” — tolták orra alá a cédulát s ő kénytelen volt most többet érdeklődni a betűk iránt, bön-gészni a falragaszokon a hirdetményeket, hogy folyékonyabban olvasson. Szavait jobban megválogatni, mert onnan a fekete keménykalap alól nem jöhetett ugyanaz a mosdatlanszájú szó, amely hajdan a rongyosságával együtt járt.

Sokszor mondják a költők és egyéb virágosbeszédű emberek, hogy az élet végtelen országút, amelyen szüntelenül vándorolni kell. Holott az élet legtöbbször egy esztergapad vagy egy munkásszék, vagy egy kis darab föld, azt kell taposni, megülni, megdolgozni, az országúti vándorlás legfeljebb vasárnapi kirándulás. Az ő életében azonban — csavargónk esetében — szótlannul kitérült a messzeség, néki ez volt a fő foglалozása, a többit csak mellékesen üzte. Beszorult egy zabszem a fenekébe és az hajtotta,

mióta csak eszét tudja. Hű, micsoda száguldás volt az hajdanában! Mint a szalmakazalba rejtett tű, úgy tűnt el a világ elől, a rongyosság álarca fakó senkivé tette s mint mesebeli óriás lépte át a földet, folyókat, hegyeket — határokon és népeken át. Füle annyi nyelvre hajlott, hogy utóbb már maga sem tudta, melyik az övé.

Hát nem volt valahol egy fészek, amelyik megragadja, nem volt valahol egy tűzhely, amelyik kinyúlt utána? Úgy látszik, nem. A sorshivatalban — ha van ilyen, abban biztosan komorarcú hatósági közegek bélyegzik az iratokat — az ő kartonjára hegyet és völgyet rajzoltak, meg árokpartot és közelebbi címnek azt, hogy ibi-ubi.

Fetrengett ő a szerelem ágyában is, de reggelre, kitörölve az álom csipáit a szeméből, egyetlen sajnálkozó pillantással tette be maga után az ajtót. Ez is megvolt! Néha egy munkahely majdnem besorozta valami bérlistára — de éppen szombaton tört ki a verekedés, éppen szombaton, s hétfőn a listára már keresztet rajzolt egy szorgos kéz.

Aztán elfáradtak a léptei és a sorshivatalban most már egy szűkebb kört húzott a körző személyi lapjára. Most már csak ebben a körben vándorolhatott, elmaradtak a hegyek és a völgyek s csak egy nagy síkság maradt, mellette az örökké ott húzódó árokparttal meg eperfákkal. Néha sínek mentén bandukolt, ha nagy volt a sár s bár „a pályára lépni szigorúan tilos” — ő ezt sohasem olvasta el, mert menni kell annak, akit így eljegyzett a messzeség. Menni, most már abban a szűk körben, amelyben falu és város egyre sűrűbben visszajárnak — ugyanaz a falu és ugyanaz a város — később a rongyosság névtelensége után komor fekete ruhában, a jobb napokat látott ember álóltözetében. Olvasgatva írást is olykor-olykor, ingyen mért kenetes szavakat a parókiák udvarán, mondjuk, egy vacsoráért.

Még nem fogytak el minden utak, barátom! Még vannak, tartanak, még nem tudja senki, mi jöhet: a kutyák harapósak, a tél hideg még az istállókban is, s a hatóságilag kimutatott haszontalan ember olyan fölösleges. Nem vagy benne a munkaerő általános nyilvántartásában — te csak néha emelgeted a szemet kosárba és alkalmilag döngeted a fát az erdőn. S ami még szomorúbb: odatartod azt a fekete keménykalapot valaki elé. Persze, hogy te vagy az oka, te bolond, te haszontalan, csakis te vagy az oka, akit megmárt valami csecsemőkorodban és viszed azt a bolond sebet, hogy minél több hegynek és völgynek megmutassad; utóbb már csak az árok szélének a síkságon, a falvak istállóiban, és mindenütt. Öreg ordas, yehennára való!

Ő azonban nem tudott a feje fölött és a lába sarkában ólálkodó dolgokról: bekattintotta bicskáját és megindult a falu felé. Komoran és feketén. Mert, hogy hogy nem, egy idő óta gyűlölte ezt az egész hamis énjét. Megunta a csúfolkodást a koplalókon, hogy lassan kellett ejtenie a szót, hogy kalapjába fejcsóválva ejtik a garast a kegyes adakozók. Meg kopott is a ruha rajta és egyre kevesebb az olyan gyerek, mint az ott a csordakútnál, aki lekapja a fejfedőt és úgy üdvözli. A szeneskosár is jobban illene a kezéhez, ha rongyos volna, mint ebben a fekete kopott parádjában. A falvakban meg — ha hordásra elszegődik — úgy neveti az egész határ, még a cinkék is meg a mezei egerek is, mintha vidulnának rajta.

Taposta az utat a porban, amely rászállt ruhájára és szürkévé tette — nem tűri a természet a feketét, hiába! Oldalt, már egészen a szemhatár szélén, a nap kezdett a földdel szerelmeskedni... és akkor megállt az ember, mint akinek földbe gyökerezik a lába.

Mert a vetések között mintha integetne valaki feléje. Az alkonyi szélben éppen úgy tett kezével az idegen: gyere, gyere, kartárs! Gyere, pajtás! Csakhát annak lapos tányérsapka volt a fején. És a kabátja, nézd — kockás és kiáltó, fiatalos. Hű, ennek lehet csak nagy lépte, ha ez neki-vágna a pusztának és azon túl a hegyeknek!

De nem tud szegény. Nem tud, mert madárijesztő. Kikötötték oda a táblák szélére, a vetés közepébe, földbeszúrták a lábát. És nemhogy integetne — dehogyan integet szegény! —, csak a szél mozgatja léckarjait.

Közelmert hozzá. Átgázolt a búzán, utat taposott magának feléje — mert utat sem hagytak szegénynek —, és szemügyre vette közelebről.

Aztán elnevette magát.

Körülnézett és hangosan kacagott: a térdét ütögette. Olyasmit mondott, hogy „alászolgája, kollega úr”. Megemelte a kalapját, köszönt neki és így bámultak egymásra.

Körülnézett még egyszer — mármint a csavargó —, körülnézett a messze szemhatáron, belenézett a búcsúzó napsugárba — most már nem fáj a szúrása, úgy mint délben —, és halkán dúdolni kezdett. Olyasmit dúdolt, hogy „Ki ruházza a mezők liliumát” — mert a kegyes írásokban ezt sokszor olvasta... aztán egy villámgyors mozdulattal ledobta fekete kabátját. Meg a nadrágját. (A kalapját már előbb ünnepélyesen a földre helyezte.) Ott állt piszkos alsójában, szőrös lába olyan volt, mintha egy óriáskígyó hirtelen megszakállasodik. S szedegetni kezdte magára a madárijesztő ruhadarabjait. Előbb a rongyos nadrágját. Aztán a kockás kabátot. Nagy fércek tartották csak össze, a válla is szűk volt... de illegett, billegett mégis benne.

Nagyszerű!

S hóna alá fogva saját fekete ruháját, megindult. — A kalap, az ottmaradt a földön.

Am alig tett néhány lépést, egyszerre megállította valami. „Nézz vissza, nézz vissza” — ezt súgta a saját szája, a saját füle meg hallotta a súgást és a csavargó visszanézett. Ott állt a madárijesztő, a kollega és bámult utána szomorúan. Csak két léckarja maradt és léctörzse: meztelen volt.

Ruha kellett neki, ezt ő is belátta. Visszament hát lassan, ráhúzta a fekete kabátot és fejére tette — a madárijesztő fejére — a keménykalapot.

Csak amikor befejezte a műveletet, akkor lett könnyű a szíve. Akkor kezdett füttyülni és a mic'sapkát — zsíros volt és rongyos, de hetyke és legényes — oldalt csapta.

Legalább húsz évet fiatalodott.

A fekete ruha hálásan nézett utána. Ha most meg tudna mozdulni léckarja, még köszönné is neki, egész biztosan, utoljára.

A közeli tanya gazdája másnap fejcsóválva nézte a madárijesztő csodálatos átváltozását. A gyerekei hozták meg neki a hírt, maga is kiballagott a vetésre, hogy meggyőződjön az igazságról. Tisztelettel nézte a fekete kalapot, fogdosta a kabát kopott, de még mindig tisztos szövetét.

Nem értette senki az egészet. Csak a varjak, amelyek ott károgtak magasan a vetés fölött.

Álomlovag

Huszár Zoltán

*Azt hitte úgy átlát az embereken,
mint az ablaküvegen,
s színt varázsolhat
a homokra
akkor is, ha elfödik előle a holdat,
hangokból pedig pagodát,
hogy zeng tőle az egész világ.*

*Még gyerekkorában
megnyergelte a háztetőket,
később a dombokat, felhőket,
s száguldozott a paripákkal,
ameddig elér a szeme s azon
túl is,
mint a szél, ha harsány zene szól.*

*Nem vonzotta semmilyen mágnes,
de a szép nők előtt meg-megállt
lélegzetet venni, s ismerte a halált,
pedig még tizennyolc éves
sem volt.
Sokat rettegett
s másra gondolt, amikor csókoltt.*

*Szinte üldözték a szebbnél szebb képek,
mert amit elért,
sose volt elég
örömnnek, fénynek,
s ahol először járt,
úgy érezte magát,
mint aki hosszú út után ismerős tájra téved.*

A gyengékkel sose kelt birokra,
az erősebbeket pedig lebecsülte,
mert csupán arra volt gondja,
hogy mosolyogjon azon, aki fürge
és törtető,
s még azt sem kérdezte meg senkitől,
mit hoz a jövő.

Csak éjjel élt ébren igazán
ringatózva egy fügefán,
míg az első napsugár
erős hálába nem fonta,
s míg kötelékeit szét nem tépte az este,
meg sem kísérelte
a szökést.

Aztán egyszer csak mégis kijózanodott,
mert közben körmére égett a dolog.
Azóta egyenesen jár,
vagy legalább igyekszik olyan lenni, mint más,
de ha találkozottok véle,
ne szóljatok még hozzá — hálás
lesz érte.

Aranykor-várás

Huszár Zoltán

Jó volna, ha én is
szemébe nevetnének a világnak,
mint az, akinek
füttykös leng a vállán,
vagy csavarhúzó,
amivel hatalmas tengelyt szorít, lazít,
hogy úgy forogjon, ahogy kell.

Jó volna, ha én is hátat fordíthatnék
egyszer már végleg a veszélynek,
mint az első tengerészek,
s beutaznám a földkerekséget,
s csak az ágy előtt vetköznék le,
hogy csókos, szép
pihenőre térjek.

Mert így
úgy íthagy ez a sok üres nap,
mintha sorra elveszteném

mind
még az út elején,
elvesztett napjaim közül pedig
egyet sem találok meg többé.

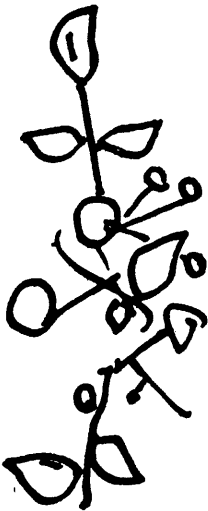
Én tudnám, mit kellene tennem,
hogy a napsugár — napsugár legyen,
a tenger — tenger,
s hogy kicsiségek miatt
ne vesszek össze soha
a szerelemmel.

Mikor jön el már az a kor,
amit megálmodtunk,
a büszke, erős és szabad emberek
aranykora?

Vagy a mi számunkra ez is csak
szép álom marad?

Innen messziről

Huszár Zoltán

Innen messziről már olyan hihetetlen,
hogy csókoltam egyszer egy pihés nyakat,
csavargó nőt, de jó volt, hogy simogat
a karja, mert fülemben
ujjongó dal dobolt.

Egy vizes padra költöztünk egymással szemben
s úgy néztünk szét a sötét fák alatt,
mintha miénk volna az a szép lakás, a park,
pedig a szomszéd padon is ültek ketten.

Divatáruház előtt találkozott
vele véletlenül a szemem. Kissé
előre dőlt, mintha valamit nagyon

nézne a kirakatban. Azok
a cipők! Egyre vonzóbbá, szebbé
vált.
Aznap sokat utaztam vonaton.

Három csontcsillag

Ranko Marinković

Javasoljuk, hogy a második világháború nagy horderejű haditényei közé vegyék fel Torquato Choinak, a megszálló hadosztály fiatal hadnagyának hőstettét is. Az ellenségeskedés első napjai történetének jelentős részleteként ugrott ki szigetcस्कénk köves partján egy kis motorcsónakból, mindkét kezében revolvvert szorongatott, ráfogta a községháza falára, és elbődült rettenetes hangon, hogy adjátok „meg magatokat!”, mire a községháza ijedtében majd sirvafakadt, hogy aszongya: „megadjuk magunkat, hogyan, de mennyire”...

Csak hogy az történt... azaz hogy nem történt semmi... Torquato felhívására fülebotját se mozgatta senki, mert nem is volt sehol egy lélek se. És az a sovány kutya, az a cinikus négylábú, amelyik éppen arra kószált, lassú lépésben gondolataiba merülve, mint valami ókori filozófus —, még az a kutya se ugatta volna meg ezt a hódítót — annyira jelentéktelen helyet foglalt el ökutyasága világszemléletében —, ha Torquato nem hívja fel magára a figyelmét azzal a különös viselkedésével, amelyet a mi kutyánk még nem látott a szigeten. De ez a ci-

nikus filozófus, bölcsen, még most sem hallatott egy hangot se, csak egy felületes, sértően hanyag pillantást vetett Torquatorra, megtámasztotta lábával a községháza sarkát... „itt van, átadom neked”... és elindult egy házzal tovább...

Érzékeny volt Torquato a becsületére nagyon. Mindjárt megállapította tehát, hogy a kutyának ez a lábbal való cselekedete igen sértő, és ha úgy akart, rettenetesen szerencsétlen dolog így találkozni az ellenséggel. Dühbe gurult. És hirtelen úgy tetszett neki, hogy ez a kutya nem is eb, hanem valami értelmes lény, csúfolódó szellem, mely parodizálja az ő hőstettét; s ebben a pillanatban suhogó korbácsként érezte magán a Duce jelszavát „chi non è con noi, avrà del piombo”,¹ mely mindig úgy hatott, mint a gyorsan ölő mérég. És Torquato úgy lépett be első golyóival a második világháborúba, hogy teljesen tudatában volt tette jelentőségének. A négylábú szatirikus, miután bevette az ölmet Torquato mindkét revolveréből, túl későn értette meg, hogy nem babra megy a játék, és ré-

¹ Aki nincs velünk, golyót kap.

szegen dülöngélve néhányszor körüljárta azt a helyet, ahol utoljára lefekszik majd, tompán felvonított, mintegy elátkozva gyilkosát, mire Torquato szívét valami határozatlan félelem járta át.

Itt a szárazföldön, katonáitól övezve, Torquato nagyon kellemetlenül érezte magát. Csupa 901-es rezervisták voltak ezek, jó negyvenesek vagy százan, akik meg sem várva Torquato parancsát, mindjárt fedezéket kerestek minden elképzelhető helyen és alakban: a fal mellett, a sarkok megett, kapumélyedésekben, még a parti hordok mögött is. Néhány kókadózó pálma integetett feléjük fonnyadt legyezőivel, mintha megkönyörült volna az agyonrémtült embereken, valamiféle nyomorúságos enyhélet kírálva nekik.

Torquatonak alaposan meggyűlt a baja ezeknek az egyszerűhűbű bűjtött embereknek a szerencsétlen és nagyon is személyes óvatosságával, akiknek puskát nyomtak a kezükbe, és mint *katonákat* elküldték mások országába, mások szikláit mászni, mások követetaposni; és ha ott netalán megkérdeznék őket valaki, miért cselekszik ezt, akkor ellenségnek kell tekinteniök és lehetőleg el kell pusztítaniok a világ színéről. Amikor az emberek egyforma ruhába vannak öltöztetve és puska van a kezükben, akkor ezt a túlzott személyes óvatosságot nem hívják félelemnek; ezt a megalázó emberi érzést csak a túlzásokra hajlamos ellenséges propaganda nevezi műletnek, később pedig az frók — a szív dolgainak igazságszerető krónikásai —, akik mindenfajta érzelmet igyeksenek megérteni, ebből történeteket faragnak, melyekben nem az emberi félelmet csúfolják ki, hanem azt, ha a félelmet óvatosságnak álcázzák.

Amikor Torquato, nem is túl hangosan, elkiáltotta, hogy „avanti”, a jó öregek nagy lomhán megmozdultak, „új állásokba” vetették magukat és az arcvonal megint megtorpant. Torquato offenzívája sehogy sem akart beljebb mozdulni a partról az utcák felé, ahol egyébként még mindig nem lehetett látni egy élő lelket sem. És ez aztán még nagyobb óvatosságra intette a Bergamót.

A San Marco torpedóromboló pedig ott áll a kikötő kellős közepén, védenecsei feje fölött a városra irányított ágyúival. Ezek a fegyverek azonban csak az egész vállalkozás sikerét szavatolhatták, nem a részletekét is. Mert

milyen védelmet nyújthat például a San Marco valamennyi ágyújával együtt annak a sápadtképzű, borotvátalan bergamói ócskaruha-kereskedőnek, aki ott szorong a kikötőparancsnokság kapujában és magában a legszűkebben kéri ennek a szigetnek a lakosságát, bocsássa meg neki, hogy ő is itt leledzik, bár higgyék el, ő igazán nem ludas benne; szóval, mit érnek ennek az embernek az ágyúk, ha valamelyik ablakból minden pillanatban golyót röpíthetnek a fejébe.

„Oh, mamma mia”, sóhajtozik az ócskás, Torquato pedig egyre azt harsogja, hogy „avanti, evviva il Duce”! Tudja Torquato, miért kiabál. Az előléptetésért, a dicséretért handabandázik, meg mindazokért az előnyökért, amit ez a vállalkozás hozhat a konyhára, de azért maga is úgy fedezi a hátát a falnál, mint aki odaragadt. Sóhajtozik az antikvárius, mert képtelen elviselni azt a gondolatot, hogy itt most meg is halhat — oly nehéz a lelkének! — mégpedig abban a szempillantásban, amikor elindul arra befelé, a kikötőparancsnokságtól a szűk utcácska felé, amelyben akár kövel is agyonüthetik az embert. Ez a Torquato meg csak ordít: „Avanti!”

„Antonio”, súgja szomszédjának az ócskás miközben két ujjával megtöri a szemét.

„Francesco,” feleli Antonio és elfehéredik, mint akinek megjelent a halál.

„Avanti, ragazzi!”¹, kiabálja Torquato és parancsolóan gesztikulál, hadd lássa a colonello ott a rombolón, hogy ez nem délutáni korzó a városban, van itt nehézség is, „porco can”.

Elakadt az egész. Mi több, katonai szempontból kezd komollyá válni az ügy.

„Ma, ragazzi...” Már nem parancsol Torquato, ez már inkább afféle kérdés: erre jobbra tessék, az istenért... De hát a deresedő halántékú bakák mind-egyikének otthon polgári foglalkozása van, és Torquato szavainak más értelmet is tudnak adni. Az a szívreható „ragazzi” meg egyenesen anyjukra emlékezteti őket, ezekre a szomorú, olvasófüzérés, feketébe öltözött asszonyokra és mindegyiknek keblében ott van, óvó gyengédséggel nyomja őket, az imádságokkal megszentelt és anyai könnyekkel áztatott skapuláré.

¹ Előre, fiúk!

Torquato nem más, mint egy kis egyetemi hallgatócska, aki a GUF-ban¹ megtanult lelkesedni a verekedésért és az erőszakos ricinus-itatásért. Ősel Scipio és Caesar; az anyafarkas egyik fia ő, azé, aki hadbavonulásakor nem könnyezett és nem akasztott a fia nyakába lorettói fogadalmi érmet, hanem a Duce igéjét adta útravalóul: „Chi non è con noi, avrà del piombo”. Ólomkatonákat adtak a fiúnak, s a gyermek keze erőtlen mozgatusukra: a rémület súlyosabb az ólomnál. De Torquato hisz a fal erejében: otto milioni di baionette, és hadi népe következtében vallotta: a kő mégis biztosabb az anyai könnyeknél. Minden hitben van erő, s ezek a negyvenévesek, mint becsületes emberek, akik a mindenkori hadiszállítókkal ellentétben nem akarnak silány árut rászózni saját országukra, őszinte szívvel azt kínálták fel Torquatonak, amijük volt.

No de egy dolog aztán biztos, mint a halál: ha öltre mehetnének velük, emberi erő emberi erő ellen, mely — mint mondják — a szívben veszi forrását és ott csörgedezik az erekben és lobog és gyújtogat... bizony nem sétifikálnának ezek így Ilija orra előtt! De hát mit lehet tenni, Dávid parittvája is leterítette Góliátot, őt magát pedig, a nyálas pásztorgyereket, királlyá emelte. Itt meg, nézd csak, valóságos ágyúk állnak Ilija őrmesterrel, a csendőrállomás és a sziget fegyveres erőinek parancsnokával szemben, egy ellenséges torpedóromboló ágyúit, melyek nem kisebb dolgot követelnek tőle, mint hogy kapituláljon.

Hat csendőr — hat fegyver, élükön a felkardozott Ilijával egyfelől, másfelől meg ott van az a nagy-hős San Marco, meredező ágyúival, mintha mondaná, add meg magad, hitvány népség, véged van ügyis! „Hej, kisöcsém, csak ne volnának azok a harapos kutyáid”, dörmög mérgesen Ilija a padlásablakból leleselkedve le a kikötőbe, a hajóra. És látja is, hogy mozgatja azokat a tapogatóit. A város felé tapogat velük és mintha őt keresné, Iliját, hogy ellapítsa, mint a poloskát a falon. „Várj csak te azért egy kicsit. Nem ebül jött jószág ez a föld, hé!”, és Ilija megtapintja kardját, kidülleszt mellét ott a padlásán, majd sercent egy hegyeset a tetőn át le az utcára.

Te jó isten, mennyit várt Ilija erre a kardra! Úgy tolakodtak érte a szakaszvezetők, mint a birkák, s nem átlották, bizony lóvá is tenni a mási-

kat, gáncsot vetni, hogy az orrodon támaszkodtál, ők meg előre, a te helyedbe. Mert hát csak a harmadik csillaghoz jár kard is, a karddal az oldaladon pedig, hű, kisöcsém, már valami vagy, nem akárki! Ezentúl nem lengenek csak úgy hiába a szélben azok a csendőrmancsok, hanem fontoskodva beleakaszod hüvelykujjadat a szolgálati övbe, a kardot meg afféle hanyag eleganciával úgy csörteted a kövezeten, mint egy nagy; aztán meg, mint valami síró gyermeket, felemeled és jobb könyököd alá szorítod, hogy ne nyöszteszen; vagy átveted a fenekeden és úgy diktálsz, mintha úlnél rajta és mégis szilárdan állsz a talpadon, amint az férfiembernek, őrmesternek dukál... Mint altiszt, Ilija sok mindent megértett a nagy-politikából, és ott a borbélyműhelyben mindig meg is mondta a magáét. Mi több, mint hatósági ember, aki jól eligazodik más földi hatalmak mindenféle fortélyaiban, igazságot tudott tenni még Hitler és Mussolini között is. Meg-megkoppan Ilija kardja a padlón, józanul és határozottan gondolkodik ő, nincs mitől félnie, amit mondott, megmondta, nincs visszakozz. „Nincs, kisöcsém, énnám kezécsokolom, meg édes-kedves, meg efféle zágrebi módi; ahol én elérek, ott fű többé nem nő! Nem a!” A borbélyműhely népe meg magába mélyedve hallgat, csak az olló csattogása hallatszik, amint sorra nyírja az ágaskodó hajtincseket és gondolatokat, mert hiába, rendnek muszáj lenni az országban. Ilija kardja szorgalmasan kopog az ország kövén és az olló is rendben csattog.

„Őrmester ur...” Ez az ő hivatali megszólítása. Be szépen hangzik! Különben, szép hallani azt is, hogy „sjor Ilija, Ilija uram”, annak a kereskedőnek a szájából, akinél a hajolajat szokta venni, mert ez a családiasság egyúttal tiszteletet is jelent. És ha bemész a boltba mint kuncaft, egy-két szót kell váltanod a kereskedővel már csak illemből is, ami finomabb emberek között szinte kötelező.

„De hát én is úgy gondolom, kedves Ilija uram, hogy Hitler erősebb, mint Mussolini?”

„Hú, a kopasz gazemberét!”

És most észreveszi Ilija, hogy Mussolini bizony felkergette a padlásra, az egérlyukba, a San Marco meg ott vár a lesen, mint a macska. Lapít a szürke dögje, mintha máris megszagolta

¹ Gioventù Universitaria Fascista — az egyetemi hallgatók fasiszta szervezete.

volna az egeret itt a csendőrállomás padlásán, de csak hallgat és vár, hogy aszongya, jó, jó, majd előbújsz te, kis hamis! Nézd, csak, mind öklelni akar azokkal az ágyúival.

Előbújni? Ugyan! Mintha nem gondolt volna már ő maga is erre; majd tán ezek a makarónifalók okosítják őt ki, még mit nem? „Kár a gőzért, kis-öcsém, mégsem lesz az egészen úgy, ahogy te szeretnéd. Az én fejem se termett tökindán, he! Jó is volna, álljak oda ki a partra, te meg majd kiszabod a nadrágomat azokkal a mozsarakkal! Nem úgy hékás! Hovisne! Nézd csak ezt a gyáva népséget! Álljak oda, mi, az egész helyőrséggel a belőhető területre, ő meg úri kényelemmel egyszerűen csak kinyírna bennünket. Nem úgy, komám! Én itt vagyok, gyere te ide, ha anyától termettél!”

„Örmester úr! Örmester úr!” A csendőrlégény arca viaszszárga volt és borotválatlan, mint a nagybetegé.

„Gondolkozom! Ne zavarj! Mi az?!” Ilija nem szerette az ilyen arcokat. (És mennyit beszél nekik, hogy borotválkozzanak. Az ember szégyell velük még az ellenség elé állni is...) „Húzd meg azt a szíjat, mert leesik a nadrágod. Na mi az?”

„Partra szálltak, örmester úr!”

„Hát aztán? Szépen fogadtad őket? Vitél nekik sőt meg kenyeret, te gyönyörűség?”

Járt a szája Ilijának, igaz, de ezért belecsikart valami a gyomrába: hű, az atyaúristenit, hát máris? Neki ez a partraszállás túl korainak és valahogy előírás-ellenesnek tetszett. Ő előbb ágyútüzet várt, s csak azután a gyalogság felvonulását. Hát jó, gondolja Ilija, kijönni kijöttél, de visszamenni nem fogsz! Megtanítlak én téged háborúzni, gyávaság netovábbja, te! Megismered te még az én taktikámat, hogy nem ment meg még az a fölséges római atyaúristen se!

„Mit csináljunk, örmester úr?”

Már meg is feledkezett a csendőrrol, pedig az alázatos koldustekintetével még mindig ott állt előtte.

„Hogy mit csinálj? Engem kérdezel? Nézd csak, nézd, még hogy mit csináljon! Fizess a Marcsádnak egy fagylatot! És ugye, te nem tudod, hogy mi a katona kötelessége a háborúban? Hogy harcolj, és hogy meghalj, kis-öcsém! Ez a, ez a te dolgod!”

A csendőr komolyan vette.

„Akkor hát lőjünk, örmester úr?”

„Kire akarsz lőni?” Ilija már kezdte elveszíteni türelmét. „No, mondd, kire akarsz lőni, te fafejű?”

„Hát... az ellenségre...” A legény egészen bűnaka adta magát, hogy sehogyan sem tudta eltalálni fölöttese gondolatát.

„És hol van az az ellenség? Látod már?”

„Uh, mi az ördög ez?” gondolja magában a csendőr, rettenetesen szerencsétlennek érezve magát. „Sehogyan sem tudsz zöldágra vergődni ezzel a bolonddal, az ellenség meg már lenn a parton.”

„Hát nem látom még, örmester úr”, bátorkodott a hangját felemelni az örmester csillagos vállai felé, „de hamarosan látni fogjuk”.

Ilija most a saját, már elvetett gondolatát hallotta ebből a borostás szájából és úgy érezte, meglopták bölcsességében. Tekintete úgy fűrdődött a csendőrébe, mint az oroszlánszelídítő a porondon, és olyan szigorral kérdezte, mintha katonai bíróság előtt állna ez a szerencsétlen legény, mert betört a vezérkar titkos levéltárába és ellopta a haditerveket. „És honnan tudod te ezt?”, kérdezte.

„Mit, örmester úr?” A csendőr oly ártatlan volt, mint egy szüzlány, akitől csúnya dolgokat kérdeznek.

„Azt, hogy hamarosan látni fogjuk őket.”

„Hát... mert már lőttek is, örmester úr!” A csendőr csodálkozása abból a természetes aggodalmából eredt, hogy följebbvalója netalántán elvesztette a józan esztét. Felsőkött ide a padlásra, és most hülyül...

„Nézd, a kutyateringetét, hát ezt is hallottad? Ej, kisöcsém, sokat tudsz te...”

Két ujját bedugta a csendőr kabátjának kivágásába és könnyedén maga felé vonta, mintha mondani akarna valamit bizalmasan; a csendőr szófogadón kinyújtotta a nyakát és már hegyezte is a fülét, az örmester odahajolt és egyenesen a fülébe súgta: „Áruló!”

A csendőrt előbb megcsiklandozta az örmester forró lehelete, és csak aztán rázta meg maga a szó, amely úgy le-sújtott rá, mint a villámcsapás. Az agyáig hatolt. Halványan elmosolyodott, mint aki érti a tréfát, de ez a mosoly is ráfagyott ajka szegletére, amikor az örmester egy utálkozó mozdulattal ellökte magát, és keserűen felsóhajtva, a padlásablakon át az égre vetette tekintetét.

Megijedt az őrmester, saját nevetésé-
ges tehetetlenségétől, és szövetségesre
talált ebben a botcsinálta árusóban: azt,
hogy hadilábon állnak a hűséggel, köny-
nyebb viselni, ha megosztjuk. Harckész-
ségével a csendőr szolgálatot tett neki,
és ezért tán meg is szerette volna, ha
nem kezdti ő maga is hinni, hogy való-
ban elárulták. A magánosság gyógyít-
hatatlan bánata mardosta, még nyelt is
keserűen, mint valami nagy ember, aki
önmagához méltóan várja sorsának be-
teljesedését. . .

Csakhogy, alkalmatlan a hely egy kis-
sé. . . Mindenféle ládák voltak a padlá-
son, és az egyikken ott nyújtózott Gyó-
kó, a kövér kandúr, a csendőrállomás
kedvence. Kíváncsian csak hunyorgatott
hol Ilijára, hol meg a csendőrrre, egé-
szen addig, amíg el nem hangzott az a
bizonyos „áruló”, és nem lett csend. Ak-
kor türelmetlenül elnyávogta magát:
no, rólatok is megvan a véleményem. . .

Gyókó hangja felbátorította a csend-
őrt; az „áruló”-t nem bírta lenyelni.

„Őrmester úr”, kezdte ünnepélyes,
civil hangon, de torkán akadt a szó,
amikor meghallotta egyszerre különös,
idegenszerű hangját, mely oly váratla-
nul tört elő belőle, mintha nem is ő
volna, hanem ki tudja, talán valami is-
meretlen lemez.

„Még mindig itt vagy? Tűnj el a sze-
mem elől, hogy ne lássalak többé!”
Gyókó lehuppant a ládáról és Ilija lá-
ba elé vetette magát. Odatörleszkedett
hozza, mintha látná az igazságtalansá-
got és most kegyelmet kér. Ilija nem
túrte, hogy akárki is a lába körül sün-
dörögjön, amikor szolgálati ügyekről
van szó. Úgy meglóditotta hát Gyókót
nehéz, 46-os, borjúbőr cipőjével, hogy
az önfeláldozó kandúr szórakozottan
a ládák közé, kétségbeesetten nyikkant-
va egyet a meglepetéstől. Igazán, ilyes-
mi, még nem történt meg vele ebben a
házban.

Ilija magára maradt. Eszébe jutott,
hogy neki most megfigyelnie kell, azért
jött föl. Elkezdte hát figyelni a környék
háztetőit. Valami furcsa szórakozottsá-
gal szemlélte őket, mintha nem is vol-
na fontos a San Marco, összes ágyúival
sem. De azért nem vesztette szem elől.
Mozgatja ott azokat a szarvait, mint a
csiga.

„Csigabiga, gyere ki. . .”, éneklí a kis
Ilija a legelőn, ujjacskaival meg-meg-
érintve a csiga tapogatóit, miközben
gazdája, házacskájával a hátán, nagy
kínna vonszolja magát a kövön. A csi-
ga behúzza szarvait, ő meg gügyög neki

nagy gyönyörűségében: „Csigabiga gyere
ki, ég a házad ideki”... Ilija feleme-
li az ujját és messziről megérinti vele
az ágyúcsövek végét: „Csigabiga, gyere
ki. . .” Játszott. Zagora köves pusztáin
legelnek a birkák, és Ilija — levélből,
mohából — hidat épít a két kő között,
és órák hosszat elgyönyörködik benne,
ahogy a csiga mászik át a hidon. . .

Valami moccant és puha talpakon
fürgén átszaladt a padláson. Ilija meg-
rezzent.

„Gyókó!” A macska azonban nem
mutakozott. Sajnálta már Ilija az ál-
latot és most igyekezett a legszebben
szólni hozzá: „Gyokica, nézd, egérke!
Gyokica!..” Gyókó megsértődve feldor-
rombolt valahol a ládák mögött, de
nem mozdult.

„Hát mégicsak borzasztó ettől a kis
jószágtól. . .”

Emlékszik, abban a zagorai iskolá-
ban mindig oly jót mulatott ezen a kis
versikén: „Ahol étel áll, bármi sok, —
Ott a cica pákosztos”. Ezzel akarta
most a macskát jobb kedvre deríteni.
De az bizony csak meghuzódott és hall-
gatott. Ilija keserűen felsóhajtott.
Mennyire egyedül van! Az a hat is ott
lent, és mind ez a gyáva had a szige-
ten, és azok is odaát a szárazföldön,
mindenki elhagyta! Ott a városokban,
a parancsnokságon, a vezérkarokban és
helyőrségekben ki gondol most órá,
Ilija őrmesterre, ki gondol arra, hogy
milyen magatehetetlenül csücsül itt a
szigeten, mint valami égerfogóban:
„Jobbra fut, balra fut — merre van hát
ki az út?..” És fülel is, mint az egér;
ismeretlen, fülének egészen szokatlan
hangokra figyel fel Ilija.

A sikátorokból érthetetlen kiáltások
hallatszottak, mint amikor az emberek
sötétben szólongatják egymást. Sötétség
borult Ilija szemére: „Ők azok!”

„Őrmester úr”, dugta föl a fejét a fel-
járó nyílásán a nyakigláb Mile, akit
társai mellékesen nagybűndőjűnek ne-
veztek. Nadrágja, mint mindig, most is
úgy lógott a farán, mint egy lyukas
léggömb. Csúfolták is érte sokat a
csendőrök. „Pedig pumpálom én”, szok-
ta ilyenkor mondogatni Mile, „de hát,
mit csináljak vele, amikor szelel!”

„Őrmester úr!”, ismétli Mile és sze-
mével igyekszik meglelni Iliját a pad-
lás sötét zugaiban, a ládák megett.

„Itt vagyok, hova bámulsz? Nem va-
gyok macska!”, dúl-fúl mérgében Ilija,
„Ezt az az áruló bitang mesélte be ne-
kik odalent. . .”

„No mi az, Mile”, kérdezte hidegvé-
rűen, mint egy visszavonulóban lévő
hadvezér, „hogyan áll a helyzet?”

„Az áttörés megtörtént, őrmester úr!
Tartják a sarkokat!”

„Milyen sarkokat? Beszélj értelmesen,
üssön beléd az istennyi!”

„Hát... hogy is mondjam... a klozet-
től a patikáig... És tartják azt a sarkot
is a notáriusnál, meg a Batánál”...

„És jót nevet az ördög praktikáján”...
gondolta Ilija. Majd fennhangon hozzá-
tette: „Ez azt jelenti, hogy leblokkolt
bennünket, amúgy előírásosan.”

„Igenis, őrmester úr!” Puskával a ke-
zében, vigyázban állt Mile, várta a pa-
rancsot; nem tréfadolog, hiszen háború
van. „Ahogy én számolom, van belőlük
vagy két szakasznyi, plusz a tartalék.”

„Tudták tehát, hol van a laktanyánk”,
folytatta az őrmester a helyzet elemzését.
„És ez mit jelent? Ez azt jelenti...”
és itt megállt. Mutatóujját orrára helye-
lyezte, mintha gondolkodna. „Ez azt je-
lenti, hogy valaki elárulta állásainkat...
és ők egyenesen ide... Miért nem a
község házára!... Világos: oda is men-
tek volna, ha nem történik áruulás!...
Nekem erre az esetre kész haditervem
volt: előbb hátbatámadtam volna, aztán
egy roham a balszárnyon, ott a postá-
nál... és neki a tengernek! De így...”
Ilija rezignáltan legyint és elgondolkozik.

„Hát igen”, sóhajt Mile, pihenő állás-
ba helyezkedik és a fegyvert lábához
teszi.

A maga részéről befejezte a háborút.

És görnyedten elindul lefelé a pad-
lásról. Puskáját használta bot gyanánt.

Hallgatja Iliját, hogy döng Mile fegy-
verének tusa a falépcsőn. Úgy szól,
mint az a dob, amikor tavaly a katoná-
zenekar a halotti indulót játszotta a
csendőrezred parancsnokának temeté-
sén. Azén, aki nem akarta őrmesterré
előléptetni: „Olyan nincs”, mondta,
„amíg én élek!” Akkor az a dob olyan
édesen visszhangzott Ilija lelkében,
mint egy — isten bocsá! — gyönyörű-
szép keringő. Ahogy ott lépkedett a la-
sú temetési menetben, az értelmesebb
csendőrökből kiválogatott században,
majd hogy táncra nem perdült erre a
zenére. Meghalt az öreg. Most végre
megölelheti majd, a régóta áhítottat!...
És valóban, nemsokára azután megcsó-
kolhatta szíve vágját, felövezte magát
vele, és szilárdan hitte, hogy soha többé
nem fog tőle megválni.

„Hű, a teremtésit! Hat hónapja
sincs”...

Mint egy halott gyermeket, úgy veszi
Ilija a karjára és hosszan, gyengéden
megcsókolja; utolsó csók, búcsúcsók ez,
amellyel az élők elválnak a holtaktól.
Ezután leoldja derekáról és úgy helyezi
el a láda aljában, mintha a sír fenekére
tenné.

„Elvégeztetett”, mondja, és sír a lel-
ke: „Még hat hónapja se”...

„Őrmester úr”, furcsán hangzik Mile
hangja, nem is jött egészen föl, ott áll
a lépcsőn. „Őrmester úr, hívatják!”

Ilijának most már mindegy volt.

Torquato olyan izgatott volt, mint
egy gimnazista, aki elsőnek érkezett
célba a futóversenyen.

Ilija katonásan tisztelgett. Torquato
megvetően elmosolyodott és hanyagul
csak a szeméhez emelte kezét. Sárga
félcsizmájában és azzal az alpesi hegy-
mászók kalapjáról kölcsönvett tollal,
ágról ágra ugrádozó madárra emlé-
keztetett. Ahogy kis természetével meg-
állt Ilija előtt, győzelmében személyes
elégtételeit érezte. Cspőjére tett kézzel —
hol a jobb, hol a bal kezével támasztot-
ta meg derekát — sétifikált fel-alá Ili-
ja szobájában, mint valami meghódított
területen, bele rugdosott a leigázott szé-
kébe, meg-megállt Európa falitérképe
előtt és méricskelt rajta, araszolt, mint-
ha óriási, döngő léptekkel, győzelem-
ittasan, egy egész világrészen masíroz-
na át.

„Hát ez mégis borzasztó — ettől a kis
állattól”, jutott Ilija eszébe és köny-
nyebb lett a lelke ettől a zsebben muta-
tott fűgétől.

Torquato rábökött ujjával a térkép
egy pontjára (a mi szigetünk volt ez a
pont) és kérdően Ilijára tekintett.

„Ja”, bólintott Ilija sötéten, mintha
ezzel adta volna a szigetet az ellenség
kezére.

És valóban, Torquato most intett ne-
ki, hogy elmehet.

„Szóval — le a lórról!”, mondta Ilija,
persze csak magának, és kiment.

Az embernek ilyenkor nem jár má-
son az esze, csak az alváson. Ilija sem
kívánt mást, minthogy elvesse magát
az ágyon, lábát szét, kezét a feje alá, és
amúgy istenigazában kialudja magát, a
többit meg vigye az ördög. Ami volt,
volt, el is múlt.

A folyosón a fal mellett hat puska
állt, mint hat apátlan, anyátlan árva; a
padon szuronyok, revolverek, szolgálati
övek, mindenféle holmi, mint valami
megboldogult hagyatéka. Sehol egy
szál csendőr. „Gyávák!”, mormogja Ili-
ja, és érzi, hogyan dagasztja mellét

saját sorsának nagysága. Emelt fővel, büszkén halad végig a folyosón, a bergámosok tisztelettel engednek neki utat és suttogásukból bárki megtudhatja, hogy ez a „quel caporione”. Ilijának hízeleg a személyét illető figyelem és egy pillantásra sem méltatja ezt a csöcseléket.

Agyneműjét, a jó keményre tömött szalmazsákokat, a sárgavászson lepedőket és a még naftalintól szagos, vadonatúj takarókat egy-kettőre összecsomagolta, egy szíjjal átkötötte és az egész batyut a hátára vette. Francesco, az öcskás, akinek volt érzéke az áruhoz, kíváncsian közelebb lépett és ujjai között megtapogatta a takarók és a huzatok minőségét. Ilija meg hát — ez rá vall — félre értette ezt a mozdulatot.

„Visszakozz! és hátra arc! Vagy tán öregapádé?”

Francesco az őrmester hanghordozásából megértette, mit kell tennie és szinte megszegyenülten hátrált. „Sisignore, scusi!”¹

Ilija kifordult az utcára. De hová most ezzel a holmival? Mintha az ország utolsó kincsét mentené, fűgén eltűnt az első szeglet mögött és a part felé vette útját. A községháza sarkán, ahogy meggörnyedve lépkedett a batyu alatt, a kövezeten meglátta a döglött kutyát és megállt, hogy futólagos helyszíni vizsgálatot végezzon. „Leültött öcskös, mi? A vérszopó pogánya!” „Nem babra megy a játék”, gondolta Ilija, és egyszerre azt a hátán valót is lopásnak érezte, ami esetleg a fejébe kerülhet. Eszébe jutottak a San Marco ágyúi. A szalmazsák alól lopva feléjük pislantott. Rettenetes: rá voltak irányozva! Valami rossz érzés vett erőt rajta, amit mi, jobb kifejezés hiányában, félelemnek nevezünk. De ha nem is éppen az, mégis — tekintet Ilija jobbra, balra — hova is bújjon. E nevezetes nap tragikus eseményeinek láncolatában bocsássá meg az olvasó e tény durva köznapiságát — Ilija ott találta magát a nyilvános WC előtt és gondolatban lelkes csókot nyomott a bölcs előrelátás angyalának kinyújtott ujjára, mellyel megkönyörült rajta és ide vezérelte. A csempével kirakott helyiségben a biztonságos rév levegőjét érezte maga körül, mint a kórház falai között, melyet a vöröskereszt nemzetközileg tiszteletben tartott jele véd.

„Hu”, jelentkezett valaki a deszkafal túlsó oldalán, mire Ilijában megfagyott a vér. „Hu, hu!”

Ilija válaszul köhintett egyet.

Mintha ez lett volna a megbeszélte jel, a fal mögül bámész szemeket meresztve Ilijára, előbújt Manzó, az öreg klozetos.

„Manzó, az istenedet”, suttog Ilija izgatottan, „ne bámulj, mint borjú az újkapura, hanem... Várj csak, van itt még valaki? Jó, akkor idehallgass, tedd el valahova ezeket a dolgokat. Kapsz egy takarót.”

Manzó előbb megvakarta a fületövét, még jobban fejére húzta a sapkát, mintha attól félt volna, hogy kilátszanak alóla a gondolatai.

„Aha...” mondta. Majd mint aki végre megértette: „Egy takarót?”

„Új, nézd csak... ha kétszer takaróztam vele... Még szaglik a raktártól.”

És tolja oda Manzó orra alá, hátha megkötyakosodik a naftalintól. De Manzó finnyás, jobban szereti a bőr szagát:

„Add a bakancsot...”

„A bakancsot? Én meg majd tán meztláb? Hű, de nagy gazember vagy! Ne, itt a pokróc!”

„Nem kell... add a kabátot is, és akkor aztán tedd ide a többit.” És Manzó kinyitott egy rekeszt, amiben mesterségének szerszámai tartotta.

Meleg volt. Veszettül tűzött az áprilisi nap és Ilijáról csurgott a verejték a vastag téli viselet alatt. „Hiszen ugyanis le kell vetni”, próbált megbékülni a gondolattal, de akkor, egyszerre, honnan, honnan nem, megjelent valahogy a szeme előtt a szigorú, előírásosan nyakig gombolt és szörnyen hivatalos szó, hogy „uniformis”, és akkora pont szeretett volna lekenni Manzonak, úgy visszakézből, abba a klozetos pófájába, hogy megemlegesse.

„Le akarod húzni az utolsó is rólam, te tolvaj fajzat! Kiverem a fogaidat...” Ez a düh azonban vastag szalmatakaró alatt viharzott, és el is viharzott anélkül, hogy valakiben is kárt tett volna.

„Hát félek, tudod”, szölt Manzó, és megkereste Iliját a szalmazsák alatt. „De hol van a kardod?”

„Uh!”, sóhajtott Ilija, mint egy vértanú, de mint aki mégis elhatározta, hogy lenyeli ezt a sértést; azt is jelezve, egyúttal, hogy nem bánja, húzza le Manzó róla azt a hét bőrt. Háború van, és ő ismeri ennek a játéknak a szabályait: elcsente az ellenség orra elől a zsákmány egy részét, és ki tud-

¹ Az a feles.

² Igen, uram, bocsásson meg.

ja, milyen törvények szerint ítélnék „ezek” az ilyen dolgokért.

„Na gyere, te akasztófavirág!” mondta békülékenyen. „Hol van az a róka-lyuk?”

„Hát a kabát?” Manzo nem bízott emberében, akinek íme, se hatalma, se fizetése, földönfutó lett belőle.

„Megkapod, ha civilbe öltözök”, ordított rá Ilija, hátha bekapja Manzo a horgot.

„Abból ugyan nem eszel! Mint ahogy te szoktad mondani, abból ugyan nem eszel, kisöcsém!” És Manzó szétártá karjait, egy lépést se tovább! „A kabátot mindjárt, vagy vidd az egészet, nem akarom én, hogy a falhoz állítsanak miattad.”

„Uh!”, kiáltott fel Ilija ismét és fejet hajtott sorsának súlya alatt, batyuját pedig odatette a kamrácskába a kanna és söprűk közé. Gyűrött zsebkendőjével letörölte az izzadságot magáról, és megállt Manzo előtt teljes hajdani tekintélyével. Ahogy ledobta a terhet válláról, melyen megint felfehérelt, a három csontcsillag. Ilija kiegyenesedett és kidüllesztette mellét; mellkasában, lábában és kezében ismét érezte őrmesteri méltóságát. Eltűnt a valóság, egy pillanatra megrészegült a múlttól, úgyhogy még Manzo is kis híján elfelejtette, hogy hol van. De nem sokáig tartott ez a szép álmom, durván felrúzták álmából Iliját a vasalt csizmák utcáról behangzó dobbanásai, és valami szokatlan hangok visszaüzték a csempefalú községi intézmény valóságába, Manzo türelmetlen fizimiskájával szembe.

Lassan kigombolkozott, valahogy szórakozottan és mi több, ünnepélyesen, mintha minden gombnál imátkozna is egy verset. Aztán kiürítette zsebeit, kivette pénztárcáját, rugós ceruzáját, fésűjét és egy kis kerek tükröt egy mesztelen nő képével kaucsuksból készült sima hátlapján. Behunyt szemmel húzta ki kezét a kabát ujjából, mintha a bőrét nyúznák, és a búcsúzó tétozásával meg is állt vele egy pillanatra.

„Várj!”, kiáltott oda Ilija annak, aki zavarni igyekezett őt e megrázó percekben, aztán zsebéből elővette a zsebkést és lefejtette vele a hat csontcsillagot, aztán megegyeszer megszámolta a tenyerén és gondosan eltette a pénztárca egy külön rekeszébe.

„No nesze, telhetetlen papzsák, te!”

Manzo kétszer is alaposan megnézte a kabátot, az egyik és a másik oldalá-

ról is, majd a viláosság felé tartotta, nincs-e rajta valami molyrágta lyuk...

„És mikor jössz el érte? Mert meglehet, hogy valakit kineveznek az övéik közül.. Én meg, tudod, ha meg találják, nem akarok...”

„Ne félj, amint laktást találok.” Ilija elindult az ajtó felé, miközben ingét gyűrögette a nadrágba.

„Ilija, vedd le a sapkát”, figyelmeztette Manzo barátilag. „Hogy mész így sapkával a fejedet és ingben?...”

Valóban! Rossz volt rá gondolni is, hogy most így kell végig menni a városon, ingujjban és nadrágban, mint valami csavargónak, és a lábán még ott van a csendőrkamásni, és nem is tudja, hogy lépkedjen, mert nagy kérdés ám, hogy mi is ő most tulajdonképpen. Aha, gondolta, a cigarettá de jól jön ilyenkor. Zsebéből egy csomag gyűrött lbart halászott elő, és kis híján meg nem simogatta, olyan kedves jószág lett hirtelen, olyan árvának érezte szegényt abban a gyűrött fehér papirosban. Szájához emelte, mintha meg akarná csókolni — de nem gyűjtött rá.

Sokáig startolt Ilija a szóbanforgó közintézmény ajtajában, lépett is egyet-egyét, de mindannyiszor úgy visszakapta a lábát, mintha hideg vízbe taposott volna. Ezután pedig, mint aki mégis rászánta magát, mindkét kezével felnyúlt sapkájához, leemelte fejeéről, mint egy koronát, lefújta róla a padláson összeszedett pókhálót, leszerelte a kokárdát, aztán eltette abba a rekeszbe a csillagok mellé. Zsebkendőjével megtörölte izzadt homlokát és belülről a sapka izasztóját (ez utóbbit minden mélyebb, szimbolikus jelentőség nélkül, csupán szokásból tette), majd a sapkát is átnyújtotta Manzonak megőrzésre...

Na, most oda az ország, elvitte az ördög. Megérezte ezt Ilija saját födetlen fején is, a levegő hideg érintésében. És valami szomorú nembánomság vett erőt rajta, kitartóan sugdosott fülébe, vi-gasztalta, egészen úgy, mintha ő, Ilija, mindezt alig várta volna. A felszabadulásnak, vagy minek, valami átkozott érzése horgalta, még meg is sajnálta ezt az országot, mint valami bajszos, tábornoki rangot viselő, tiszteleltre méltó öreg. Keserű megkönnyebbülés szorította mellét, mintha kihányt volna mindent magából, valami rettenetes lumpolás után. Még remélt is. Rózsásan és telten integetett feléje a remény, kicsattanó piros arccal, keményen feszülő mellekkel. Puha ágy, friss mosázzagú

hőfehér ágynemű és vällig meztelen, gömbölyű, puha karok: mindez a melegség, valami gondtalan, békés idill melegsége, most egyszerre becsempészte magát Ilija lelkébe... Valami lágy és pucér langymeleg pendítette meg vágyai húrját, úgy érkezett, mint a vizet fodrozó szellősóhaj.

Nem volt bátorsága átlépni ennek az új állapotnak a küszöbét, hanem csak határozatlanul magállt ott az ajtóban, mintha az „élek-e, halok-e” virág szirmait tépegetné: igen — nem, igen — nem...

Ilija jó ember lett. Úgy érezte, bocsánatot kell kérnie valakitől — mind egy kitől — vagy valami fuldokló gyermeket kell kimentenie a vízből. Szeresék az emberek, azt kívánta, vagy akár sajnálják is, ha ez könnyebb nekik. Egyszerűen nyilvánosan szerette volna viselni vértanúságának terhét; hogy melegen összesűgjon mögötte az emberek sorfala, és aztán... befordulni a sarkon, eltűnni a feledés ködébe... Emleke pedig csak a csodálat és elismerésé legyen... A jámbor méltóságteljeség köntösét szerette volna magára öltetni, hogy elfedje vele személynéket ezt a meghatározatlanságot, mielőtt elindul újtárt... mielőtt elindul, így, szinte meztelen, egy szál ingben és csendőrnadrágban és lábán még a csendőrkamás-nival, pedig hiába, lába már nem tud csendőrmódra járni... Nem tudnak már ezek a nyíló ollószarak oly szigorúan csattanni (szigorúan, de igazságosan, ahogy Ilija szokta mondani: én szigorú parancsnok vagyok, de igazságos), nem tudják már olyan határozottan nyírni ezeket az állami utcákat keresztbe és hosszába, mint azelőtt, és ha piszkótalábam alá kerülsz, kisöcsém, úgy lenyírom a körmeidet az ujjaiddal együtt, hogy megemelegeted! Én szigorú vagyok, de igazságos!

De most... mintha ma született volna erre a világra, oly nagyoknak és ismeretlennek tűnt neki, tele leleselkedő csapdával.

Jó világ volt itt ernél a borbélynál, koszkaparónál, hazai, mifajtánk, ott markolod meg a komát, ahol akarod. Kiköp ő valamit úgy tréfából, te meg csak összeráncolod a szemöldöködet és máris a markodban van, akkora, mint egy porszem és jó mint a falat kenyér, egyszerűen zsebre vágod. Ha meg el akarna illanni valamerre, csak a tyúk-szemére lépsz, hopp, várj csak, nem addig van az, és megcsíped a grabancát, hogy vissza, kisöcsém, itt ugrálj a sze-

mem előtt. Borotválkozz és nyiratkozz, ahogy illik, és mondd el, ami nyomja a begyedet, de itt a hegyed. És nem, hogy ott a sutban, a sötétben járjon a szad, hogy te így meg úgy, ezt meg azt... No most itt van, megerted „ezt” is meg „azt” is! Hát nem mondtam én ezt neked szépen, öcskös!... De hát „zsandar” meg „puskatusozás”, ez voltam én neked! Rajta, próbáld meg most ezzel a tolas kakassal... Hát itt van, ne!

Es úgy jött, hogy Ilija maga sem kívánt egyebet, mint hogy felreálljon, eltűnjön itt bent Torquao elől, aki onnan az utcaszeglet mögöl — hogy is fejezzük ki magunkat — történelmi léptekkel megejient a színpadon; csakis ügyes-va-amivel, mert, lám, egyre tekinget föl az aolajokra, nem hullik-e már az a virágosó. Ugy látszik, nem, mert a feje fölött gondterhelten rezegnek a toliak, mintha senol semmi jó nem volna odafont. Torquato azonban megoizonyosolva lépeget ezen a földön, melyet éppen, hogy megnödítot, a jó föld pedig bekes a azattal terül el lábai alatt. Roma-doma.

Ilija megérezte szájában az elázott Ibart és lenarapta a végét, de hogy kikapja, ahhoz már késő volt; ez a jóember meg úgy értelmezhetné, hogy: köpök rád, te senkiházi! Es nem is illik; eorírasosan közeledik az ember, mondhatnak ugy is, ismerősöddel találkozol az utcán, hát nem köphetsz ki az orra előtt... Hej, de mekkora állatok is vagyunk mi néha!... Békés tiszt pedig, elegáns... Hanem Iliját tréfára ingerelte az a kakastoll a tiszt kalpagja mellett. De ő elnézően szemet hunyt felette, mint belátó ember lenyelte a sötétan tréfát, és inkább igyekezett valami „kulturált” pózba vágni magát, hogy minél szembetünőbb legyen. Tüzes igyekezettel kiállt az ajtóba. Mint katona a katonával szemben... vagy mi mást mondhatasz mint altiszt egy győztes hadsereg (ami igaz, igaz) tisztjével szemben. És hát köszön majd az ember, hisz ismerősök volnának, egy-két szót vált, megkérdezi, milyen a nép erefelé. Nem tréfádolog, hatalomátvétéről van szó, és hát ki tudná jobban megmondani, hogy ki itt a rendes ember, ki pedig a sötétben bujtogató gazember... És azt mondja majd: „Köszönöm, őrmester úr, ha kell valami, itt vagyok”. Hálás köszönet, kapitány úr, magamnak én semmit, hanem ezt a mi népünket jól megvigyázza nekem; aztán egy pohárka prima primisszima borra meg halra ne legyen gondja; jómagam

is apjuk helyett apjuk voltam..”

„Azert vagyok itt”, vélte hallani Ilija a tiszt szájából, amint elhaladt mellette.

Ilija, hálája jeléül hangos koppanással összeütötte cipője sarkát és kezét füle fölé emelte mintegy tisztelgésre, de mivel sapka nem volt rajta, csak fődétien fejét érintette. Zavartan elvi-gyorodott, úgyhogy bárki afféle csavargó falubolondjának nézhetne, azok közül valónak, akik fazekukkal ott kovályognak a tábori konyhák körül, apró szolgálataikért pedig egy-egy elviselt katonakabátot, nadrágot hajítanak nekik a raktárból, ők meg azután tisztelegnek minden egyenruhának, mert azt hiszik, hogy maguk is katonák. Úgy látszik, éppen ilyennek vélte Torquato Iliját is, mert előbb egy jóakarátú mosollyal tetőtől talpig végigmérte, majd pedig intett neki, hogy lépjen közelebb.

„Ohé, tu lazzarone! Vien qua!”¹

„Igenis, készségeskedett Ilija. („Nézd csak, nézd, a jóembert! Mondtam én..”)

„Guarda”², szólt Torquato és két ujjával a döglött kutya irányába fordította Ilija fejét. „Quel cane, hè, butta via. Capito? Butta giu”³. És rámutatott előbb a kutyára, aztán a tengerre.

„Igaz is, nem egészséges itt hagyni ezt a dögöt az utcán”, szólt Ilija, de inkább a konzerváció kedvéért. „Ez a nap is úgy nekitüzesedett..”

„He?”, kérdezte Torquato mérsékelt szigorral.

„Hát azt mondom, hogy meleg van, az emberről még a kabát is lekvánkozik”, és hogy bebizonyítsa, milyen hőség van valóban, elkezdett felgyürekezni.

Ez mintha arra vallott volna, hogy Ilija a munka miatt gyüri fel az ingujját, tetszett is Torquatonak ez az alá-
zatos engedelmesség, annyira, hogy a sztaniolpapír csomagból elővett egy vastag és illatos cigarettát és átnyújtotta Ilijának..

„No, Isten fizesse meg”, tette a füle mellé Ilija a cigarettát és kigombolta ingét, mint aki valósággal fulladozik a hőségben. „Uff!”, még sóhajtott is egyet ennek bizonyosságául.

Torquato mindezt úgy értelmezte, hogy Ilija itt most mutogatja magát a kapott cigarettáért, adott neki hát még egyet, aztán igyekezett minél előbb elszelteni, a tekintélye érdekében. „Fa presto, hè”⁴, mondta távozóban, ujjával a kutyára mutatva.

„Mindjárt elintézem én ezt, sjour”...

Ilija elcsodálkozott, hogy maga is használja ezt az „uram”-ot; valahogy váratlanul ejtette ki a száján, de mindjárt úgy fogadta, mint régi ismerőst. Mint valami bikaerős, gypjashajú, szőrös-mellű zágorjei mamlasz, aki éppen leszerelt és most katonanadrágban meg fehér parasztgben bejött a városba munkát keresni, íme, ilyen legényre formázott Ilija, ahogy dologtalanul a szélbe lengő hosszú, csontos kezeivel ott maradt az utca közepén és „sjour”-nak titulál boldog-boldogtalant. Cipőjének meg mintha gumisarka lenne, úgy jár benne, olyan jámboran és alá-
zatosan, mint valami egyházi, hogy ő is olyan ünnepélyesen, „urasan” lép-
kedjen, mint itt ezek a városiak. Ilija most odalépett a előtt állathoz és úgy hajolt föléje, mintha az, szegény, maga lenne az oka illetén sorsának.

„Ej, kisöcsém, ej, ej, ugattál, ugye; ugattál és most itt van e..”, beszél Ilija a kutyához és mozdulatában majd-nem gyöngédség van, ahogy karjára emeli, mint valami sovány, halott ár-
vát; de hát sajnálja a szegény jószá-
got, ezért a szemrehányás. „Eh, nincs rajtad mit vinni, egy csont, bőr vagy.. De minek mész bele az ilyesmibe, te szerencsétlen?... Egy tisztel akarsz te ujjat húzni? Ej, kisöcsém, ne ugass te ott, ahol nem kell..” Simogatja Ilija a kutya fülét, és könny gyúlik a szemébe.

„Nem ugattott az bizony, nem az, öcskös, hanem, látod, eb a lelke az embernek”, dörmög Manzo a klozetben és elfoglaltan csörömpöl a kannákkal.

Nem hallgatta ezt Ilija, hanem egyre csak a kutyát tutujgatta, ahogy haladt vele a part felé. „Ej, kisöcsém, kisöcsém..” Egyszerre csak meghallotta Gyókö nyávogását a közelben és megfordult, hogy megkeresse szemével. A sarok mögött ott áll a nyakigláb Mile, a nagyböndőjű, valami kinőtt civilruhában, kartonellenzős sapka a fején. Az ellenző a közepén meg volt törve, és ez még szigorúbbá tette tekintetét. Gyókö pedig ott törleszkedik Mile lábainál, és nyávog világnak.

„Hagyja azt, őrmester úr”, szól oda neki Mile komolyan, sőt, ha jól hallotta, valahogy parancsolón.

„Már miért hagynám, ugye, Mile?” Ilija mintha az álom kódén át nézne Milére és nem hisz szemének. Az „ör-

¹ Gvere Idel

² Nézd.

³ Lódítsd el azt a kutyát. Erted? Dobb be.

⁴ Siess, hallod-e!

mester úr" mintha valahonnan messzről jönne és úgy hangzik, mint az emléke valaminek. Úgy tetszett neki, mintha ismét húznák vissza valami kellemetlen és határozatlan helyzetbe, valami nehéz helyzetbe, ahol szigorúság van, felelősség és kötelességek... Vissza akarják bújtatni abba a bőrze, amiből ő már kibújt, ő meg már többé nem az, aki volt, mert az őbenne befejeződött, meghalt, nézzétek, ime, e halál fölött elsírt könnyek is...

„Hagyja békivel!”, ismétli Mile és megremeget a hangja haragjában.

„Mit, Mile?”, kérdezi Ilija tiszteletudóan, mintha alantasa volna.

„Az t az ebet”, kiált Mile és hangja haragosan árad, egyre magasabbra hág. „Csak nem lett magából sintér az ellenségénél?”

„Miféle sintér (ez a szó felrázta), te ostoba! Ezt muszáj, nehogy dögvészt terjesszen”...

„Hadd terjessze! Mi köze hozzá? Gondoskodjanak róla maguk!”

„Á, a rend izgat téged, ugye? No megvagy, jómadár! Gyanakodtam én rád régebben is! Sokat súgtál-búgtál te azokkal a sötétben...! Aruló!”

„Hi-hi-hi”, röhög Manzo odabent a kannák között, mint valami árnyékszéki rossz szellem.

Mile falféher lett, zsebredugott keze megremegett, aztán hevesen sarkonfordult és eltűnt az utcában. Gyókö, a kandúr, ottmaradt magában a sarkon, nem tudta, mitévő legyen. Tehetetlenül nyávogott csak, mint valami szegény árva.

„Gyere, Gyokica, gyere ide”...

Erre a hangra, mint valami rossz emlékre, Gyókö felpattant, és a néptelen sikátorokon át kétségbeesett nyávogással elfutott Mile után.

Ilija letette a kutyát a földre, egy jókora követ a nyakára kötött, és — most már könnyek és becézés nélkül — nagy lendülettel megforgatta a levegőben, messze behajította a tengerbe.

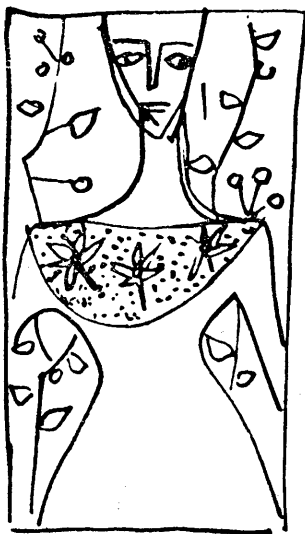
Nézi Manzo mindezt a klozetből és undorral elfordul. Köp ő az ilyen munkára.

Elnyelte a víz a kutyát, Ilija meg elnézte még egy darabig a hullámgyűrűket:

„Látod, öcskös, véged van neked is.”

És összefonta két tenyerét, mintha mosná a kezét, akárcsak Pilátus...

Borbély János fordítása

Szeptemberi vers

Fehér Ferenc

Itt ment el mezítláb, a reggel aranyködében,
pompás palatáblájával vén fák alatt.
Mint kiskirály előtt, meghajtottam a térdem,
s csak a lombok tudták, hogy én voltam az...
Itt mentem el, könnyörtelenség őszi köpenyében.
Egy esdeklő kisgyerek utánam sirt: csináljak csónakot.
Meglent vitorlánk akkor már csattogott a szélben,
s én magamnak akartam karcsú „Csillag”-od.
Akartam én már hányszor fénylő felhőhajókat,
de láttam: az ég tajtékján messze ringanak;
hulló tollak lepték madár-se-látta tómat,
s mindig egy néma, nagy madár szemébe tűnt a Nap...
Akartam én már hányszor messze menni,
s szelíd hűgomként mindig utánam jött a táj;
érzésed lankáin most hagyd magam ittfeledni.
Szép nagy szembogarú estém, takarj be már!
Tegnap még a szelek szerelmese voltam,
s ez az őszi vitorlageplődbe fogta mind;
suhanjak hát veled elszabadultan,
miként suhannak széltépte vágypaink.
Nézem vitorlarésen át az arcod,
és kötélbogozó, fúrge ujjaid;
majd lehunyt szemed, ahogy az őszi napnak tartod;
s fáj, hogy én eddig egyszer se voltam itt.
Hogyha hagynám, hogy elragadjon most a messzi,
mesélőskedvű, esti hangulat
egy kisfű, anyját feledve, indulna keresni,
és rekedt törpék dicsérnék gyöngyöző hangodat...
... Susog a csónakház mögött a nádas.
Az emlékkergető idő hosszú hajadba túr;
s nem érkezik semerről kétségeimre válasz.
Csak egy vadgalamb sír fel nyugtalanul.

Csónakok

Fehér Ferenc

Vár még, de estig elér a hosszúléptű árnyék;
ittfog örökre a folyó innenső felén.
Már fehér felhőszekerek gördülnek felém,
s lefogja szemem a puhaujjú nyárvég.

Aki apámat temette, majd nekem is sírt ás;
közben rágyújt, markába fogja a tüzet...
Meggyászolnak lebontott, hosszú hajjal a fűzek,
és zokognak majd a szélben az eszelős nyírfák.

Akikkel együtt sírtam vagy nevettem, —
követnek e partokon végtelen menetben.
A hosszúléptű árnyék elér, vagy ott — vagy itt.

Tegnap még rajtuk szárnyaltam, eveztem,
s most itt ásítanak a parton, szögezetlen:
várnak bennünket, várják halottaik'...

Zenta, 1959 szeptember.

Hőstett

Németh István

Öten voltak katonák. Egy sumadiai falucska üres házikójában laktak, a padlóra szórt szalmán aludtak, az öt puska pedig ott lógott az ajtómelletti fogason. A házikón egyetlen rácsos ablakocska volt, kinn az ablak előtt egy hársfa zöldellt, s mivel a ház magas cölöpökön állt, lombjai megakadályozták a kilátást az ablakon keresztül. A szobácskában az ablak előtt egy sebtében összetákolt íksz-lábú asztal volt, két tábori székkal, de a katonák egyiket sem használták.

Mióta ideparancsolták őket, a puskákat se használták, még csak a kezükben sem volt azóta; ott porosodtak az ajtómegetti fogason.

A falu kicsike volt, egy-kettő megismerkedtek népével; a táj az első napokban megejtően szépnek tűnt, de csakhamar megszokták, meg is unták; a napok egyre-másra eseménytelenül múltak el felettük s egy hét után már a tétlenség és az unalom réme ütötte fel a fejét közöttünk.

A falu határát nem volt szabad elhagyniuk.

Reggeli, ebéd, vacsora, alvás.

Hetekén, hónapokon keresztül semmi tennivalójuk sem akadt.

Már a kártyajátéktól is megcsömörlöttek.

Úgy érezték, egy életre kialudták magukat.

Valami kis eseménynek már csak az ebéd elkészítése számított.

Száraz babot, száraz tésztát, zsírt stb. hat hónapra valót hoztak magukkal a laktanyából, kenyérré és húsrá pénzt kaptak. Pénzüik csak ez volt.

Egy keddi napon — itt-tartózkodásuk harmadik hónapjában — elhatározzák, hogy következő vasárnap megvendégelik magukat, ünnepi ebédet készítenek. Az ötlet a hallgatag, örökké magában pusmogó, alamuszi szlovén fiúé volt. Kidolgozott, kész tervvel állott elő: vasárnapig nem költenek semmire — tehát nem vásárolnak húst, csak kenyeret; az így megtakarított pénzen vesznek egy pár csirkét s abból vasárnap csirkepaprikást főznek; ha marad fölös pénz, még egy liter bort is vesznek. „A csirkepaprikás elkészítését — mondta a szlovén fiú — én Dezsőre bízom.”

Ettől a naptól kezdve, mint valami nagy esemény előtt, állandó izgalmomban égtek. A hónapok óta tartó kábult unalmat és egyhangúságot valami jó üdítő szél kavarta fel, amely hoz magával valamit: vihart, nőt, csirkepaprikást, ördög-poklot, de valami mást, mint az unalom.

Különben is: mióta itt vannak, ebédre mindig babot főznek. Bableves, babpaprikás, sűrűbab, babbüré, de mindig csak bab. És most csirkepaprikás!

Dezső, a bácskai fiú elejével minden nap evvel ébredt és evvel aludt el:

— Leszeletelek jó sok vöröshagymát, zsírban megpirítom, rá jó sok paprikát, de, tudjátok, azt a csípőset, aztán bele azt a remek gyöngye csirkehúst, és amikor már majdnem megfő, belepotyogtatok néhány szem újkrumplit. Uhhh! Érzitek a szagát? Hát még az íze! És akkor csinálók hozzá kanálvertet. Jól nyakonöntöm édes tejföllel. Ember! És akkor nekiesek. De előbb megengedem a nadrágszíjat...

Dezsőt a szárnyú unalomban már csak ez tudta némileg kedvre deríteni, és egykönnyen nem lehetett belőle kiverni ezt az incselkedést; mindig leste a legalkalmasabb pillanatot, hogy elmormolja:

— Leszeletelek jó sok vöröshagymát...

Bajtársai, mikor rájöttek, hogy evvel Dezső inkább őket ingerli, mint magát vigasztalja, pokrócot dobtak rá, és barátilag jól elpáholták.

Dezső elejével szinte minden nap eljátszotta ezt a szellemidézést; hónapokon keresztül mégse jelent meg a csirkepaprikás; se neki, se bajtársainak nem jutott eszébe, hogy „hát akkor próbáljuk meg, főzzünk!” És most egyszerre, váratlanul a magánakvaló szlovénból kipattant az ötlet, amikor Dezső már fölhagyott állandó szellemidézésével.

Dezsőt zavarba hozta, valósággal megdöbbenette, hogy a fiúk épp az ő legkedveltebb ételét ehetnék és hogy éppen őrá bízták elkészítését.

Meg volt győződve, hogy nálánál jobban senki se szereti a csirkepaprikást. Mint ahogy említettük is már: imádatának rugója mégis a bosszantás volt; azzal, hogy bajtársainak a százszor elátkozott és meggyűlölt bab csámcsogása közepette a mennybéli csirkepaprikás ízet idézte, fokozott cinizmus-sal a szomorú jelenre akarta őket emlékeztetni. Játszott tehát, bár ő is gyakran kísértésbe esett: szájában összefutott a nyál.

Most érzett megdöbbenését maga sem értette. Egy pillanatig sem kételkedett abban, hogy a csirkepaprikást éppen így elkészíti, ha lehet, még jobban, mint a legjobb inyesmester. Ebben biztos volt. Nem egyszer kipróbálta ebbeli tudását otthon, diák korában, lakótársai általános meglepődésére. Zavara nem az esetleges kudarcból eredt.

Az összerótt kis táborigényházban azon a vasárnap délelőttön egyedül ő uralkodott. Társai mindent kezeügyébe készítettek: tűzrevalót, vizet, a felbontott csirkéket, hagymát, néhány szem krumplit. De aztán nem tűrte közelében egyiküket sem. Sohasem szerette, sőt nem tudta elviselni, ha munka közben valaki figyel.

A lábosban sercegni kezdett a zsír.

— Leszeletelek jó sok vöröshagymát...

A hagyma szétpermetezett és az egész konyhát betöltő ereje könnyet facsart a szeméből.

Már nem is katona volt.

Fennhangon dalolt. A „csirkepaprikás-dalba” népdalból vett sorokat szőtt. Határtalan kedve támadt. De úgy, hogy tudata mélyén megmaradt valami homályos, nyugtalanító érzés.

— Lallala, de előbb megengedem a nadrágszíjat!...

A konyha edényein a fakanállal megpróbált egy szambát kikopogni.

— Fiúk — kiáltott ki a konyhából —, szerezzetek egy bögre tejfölt, kanálvertet is csinálók!

Éhsége az illatok terjedésével és erősödésével fokozatosan nőtt.

A csirke már a lábosban, a fedő alatt rotyogott.

Lisztet készített, s akkor jutott eszébe, hogy legalább egy tojás is kellene a kanálverthez.

Egy-kettőre szereztek a fiúk azt is. Odakinn már annyira türelmetlenkedtek, hogy nem tudtak ellenállni: egy pillanatra bedugták az orrukat a konyhába s beleszipantottak a mennybéli illatfelhőbe.

Dezső azt gondolta: „A fiúk most halálra vernének, ha megkozmasítanám és ehetetlenné válna a csirkepaprikás”.

Azt gondolta: „Bár történe valami hasonló önhibámon kívül!”

Aztán: „Valaminek történni kell!”

Nem volt már éhes. Vagy talán éhes volt, de minden figyelme különös izgatottságára terelődött.

Ittlétük alatt először történt meg, hogy kihozták az ablak alatti hársfa hűvösébe a kis iksz-lábú asztalt meg a két széket. Néhány téglából még három ülökét rögtönöztek az asztal köré.

A főhelyen most Dezsőnek terítették meg.

Dezső felemelte a fődöt a lábosról. Vértirósi lében rotyogott a paprikás. Megnézte, elég puha-e már a hús. A fakanál hegyén megízlelte a levet.

— Nagyon jó lesz — állapította meg.

Mielőtt visszatette volna a fődöt a lábosra, félhangosan maga elé motyogta:

— Mi lenne, ha lemondanék az én részemről?

Mintha azt mondták volna neki: betegséged egyáltalán nem életveszélyes, matuzsálemi kort fogsz megérni. Váratlanul megnyugodott. Amit az előbb még félve kérdezett önmagától, azt most határozottan kimondta:

— Ebből a paprikásból én nem eszem! De ezt úgy csinálom, hogy ne tudja meg senki.

Tudta: kibírja már, hogy hozzá se nyúljon ehhez a különben remekül sikerült ételhez.

Sohase kötötte magát fogadalmakhoz. Miért csinálja most ezt?

Hamar elűzte magától ezt a gondolatot, mert félt, hogy esetleg mégis meginog elhatározásában, s az most végtelenül elszomorítaná.

A fejedelmi ebéd ott párologott már a hársfa alatt az asztalon. Őt egyforma részre osztották el, s ki-ki a csajkája előtt ült.

A fiúknak remekül ízlett a paprikás; arcuk, mint a gondtalan gyermekeké, eleven és vidám volt.

Észrevették, hogy Dezső hozzá se nyúl a paprikáshoz.

— Te miért nem eszel? — kérdezték.

— Nagyon elteltem a szagával és nem is érzem a legjobban magam. Hasgörcseim vannak.

— Legalább kóstold meg! — biztatták.

— Most nem kell.

Dezső földijében, a zombori bunyevác fiúban magasra csapott a jókedv. Dezső felé fordult s csámcsogva, diadalmasan fújta:

— Leszeletek jó sok vöröshagymát, zsírban megpirítom, rá jó sok paprikát, de, tudjátok, azt az erőset, aztán bele azt a remek gyöngye csirkehúst, ezt ni! — felemelt egy csirkecombot — és mikor már majdnem megfő, belepotyogtatok néhány újkrumplit. Uhhú! Ujjé! Érzitek a szagát? Hát még az íze! És akkor csinállok hozzá... ezt a, ezt a kanálvertet. Jól nyakonöntöm tejfőlével. Emberek! Elvtársak! És akkor nekiesek. De előbb megengedem a nadrágszíjamat, azaz megoldom a gatyamadzagomat...

Tele szájjal röhögtek.

Ezúttal Dezsőn röhögtek, a nagy ugrasztón, aki most tettetett fancsali ábrázattal ült az étel előtt, s meg sem érintette.

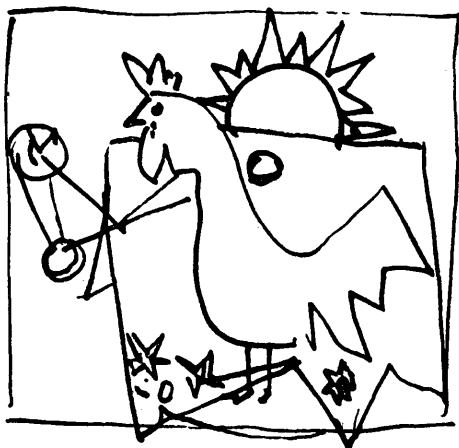
De belülről sohasem érzett diadal dagasztotta a mellét.

Míntha nem is katona lett volna.

*

Évek múltán sem tudta pontosan megmagyarázni magának, miért cselekedett akkor egyszer úgy abban az embertelen, mindent megbénító sumadiai unalomban. Hogy nem az akaraterejét akarta próbára tenni vele, abban már akkor is biztos volt.

Ismerősei előtt, kesernyés öngúnnyal mindig úgy emlegette ezt a jelentéktelen esetet, mint a hadseregben végbevitt egyetlen hőstettét.

Sáfrány
Imre
szövegrajza

Rekviem

Deák Ferenc

Albert — mondta a planétás lányka a kis tengeri malacnak —, te nem vagy hibás. Az őszre nem számítottam. Egyszerűen megfeledkeztem róla és egyszerre, lám, betoppant. Albertkám, ne remegj! Azt hiszem ilyenkor, hogy zokogsz. Tudom, hogy hűvös van, de ne remegj, hacsak lehet. Megyünk tovább lassacskán, tovább ezen a ködös úton. Úgy tűnik, magunkra maradtunk. Az állatkertet bezárták, és itt a parkban nincs már sok keresnivalónk...

A sötétbőrű, fekete göndörhajú lányka erősen magához szorította a remegő, ijedt tekintetű tengerimalacot, és dideregve tovább ballagott az óriás platánok alatt. Rövidujjú, nyári virágos ruhácska volt rajta és nyakába akasztva egy kis ládikó. Ebben voltak a planéták. Lassan ballagott előre és simogatta, szorongatta a kis állatocskát. Köd gomolygott, kanyargott a fák között és a rozsdaszín levelek között alig hatolt át a kora reg-

geli fény. A kislány néha megállt valamelyik padnál és forró, nyári délelőttöket idézett emlékezetében. Szemén, orrán, száján betódult a köd és átjárta cseppnyi értelmét. Pici domborodó mellei ilyenkor hullámoztak, de szó nem jött ajkán. Nagysokára elindult az állatkert bejárata felé. A kerítésen túl két munkás foglalatoskodott a ketrecek körül. Az egyik észrevette.

— Miért nem alszol még? Ilyenkor senki sem jár erre — mondta reggeli pálinkás vidámsággal.

— Bácsi, ne higgye, hogy álmos vagyok, és Albert sem álmos, csak egy kicsit fázik. Albert nagyon érzékeny ám a hidegre.

— Takargasd be valamivel. Ilyenkor reggel még nagyon hideg van ám. Te is megfázhatsz... Jobb lesz, ha behúzódsz valahova. Délajt még van egy kis ereje a napnak...

— Ne higgye, bácsi, hogy föl lehet melegedni valahol is ilyenkor késő ősszel. Nekem nincs is sok bajom, csupán Albert reszket. Ő egy buta kis állat... Éjfélajt úgy éreztem, hogy zokog. Pedig akkor nem is fázhatott nagyon, hisz ott volt a ruhám alatt a szívemen. Tudja, akkor egy fél órára nagyon elkésérített. Már-már kivágtam az útra, hogy otthagyjam. De most megyünk tovább... Felmegyünk a tavacskáig. Nagyon szép ilyenkor kora reggel arrafelé.

Tovább topogott a csitri lánv, nyakában a ládikóval és karján Alberttal, a szipogó tengerimalaccal. Kis szíve egyre hevesebben dobogott. Ott volt a tó... az első tavacska. Még álmodott, még aludt. A bércsónakok némán heverték féloldalt dőlve a parton. A köd hol eltakarta, hol feltárta őket. A kislány szíve mind hevesebben vert. Homályosan látta Őt, ott a csónakok között. Tizennégy éves legényke álldogált zsebreguggott kézzel és nézegette a csónakokat, a vizet, a fákat, az eget. A planétás lányka oda balagott hozzá:

— Tegnap kihúzáltad őket — mutatott a csónakokra —, ma pedig be fogod kátrányozni. Mind egy'ól-egyig, ugye?

— Hát igen... ma be kell őket kátrányozni. Nem lesz rájuk szükség tavaszig — válaszolt a fiú és közelebb lépett a lányhoz. — Nem vagy álmos? — kérdezte egész halkán tőle.

— Nem, nem. Albert egy kicsit fázik, de majdcsak fölmelegszik ő is dél körül.

A legényke gondolkozott: mit is kellene adni most, hogy ezt az ártatlan kis állatot betakarja. Akkor leemelte rojtos micisapkját:

— Itt van. Az én fejem nem fázik. Tedd csak nyugodtan bele.

A lány kicsit húzódozott, aztán elfogadta a sapkát és behelyezte a tarka tengerimalacot.

— Most majd reggelizünk... — intézkedett felnőtt módjára a kamasz. A lány elpirult egy cseppet, aztán lehajtotta a fejét. — Ülünk abba a csónakba, az felel meg legjobban. Már odavitem a reggelit, csak le kell ülni melléje. — A fiú megfordult és elindult a csónak felé. A kislány lehajtott fővel követte.

A köd mintha ritkult volna már, és a reggeli napfény lassan belopódzott a rozsdavörös erdőbe. A lány, a gyerek és Albert reggelizett.

— A nyáron sokat nézegettem ezeket a csónakokat... olyan szépek. De én még sohasem ültem bennük. Nem is mernék — mondta falatozás közben a lány.

— Nem borul az föl, ha jó kezekben van — vetette oda nagykomolyan a gyerek mutáló hangján.

Valahol a városban vonatok füttyültek, autók túlköltek, villamosok csengettek, de a park csendjét alig sértette ez a távoli zaj.

Mikor befejezték a reggelit, a legényke felállt és az egyik kisebb csónakot betolta a vízbe. A lány a csónak orrában foglalt helyet, a fiú pedig középen ült és evezett. Körülöttük hulltak a rózsaszín platánlevelek. A csónak le s fel sétált a pincny tavon s a lánynak csorogtak a könnyei. A gyerekek valami nótát próbált fütyürészni, de sehogyan sem sikerült. A köd időközben teljesen szétfoszlott, behúzódott a sűrűbe vagy lecsapódott az őszi fűvényre. Senki, még csak egy sétáló szerelmes diák sem zavarta meg a két fiatal magányát. A cirógató, fáradsugarú déli napfényben a legénykén valami nyomasztó, akadályoskodó és egyre ostromló lehangoltság vett erőt. Ott ült a csónak közepén, kezében az evezőlapáttal, ott ült egy vagy másfél méterre a csitritől, a kislány domborodó melleinek egészséges hullámzása oly különös, oly érthetetlen szépséggel hatott rá és épp abból eredt a lehangoltsága is. Egyszerre elszégyellte magát, legszívesebben kiugrott volna a csónakból. A lányka már régesrég nem sírt, csak nézett szép nagy barna szemével a fiúra és simogatta a tengerimalacot.

— Most már el kell mennem — mondta a lányka —, ideje már.

— Tudom... soha többet nem fogsz eljönni, hogy velem találkozz... — motyogta a kis legény.

— Nem tudom... Könnyen meglehet, hogy többet nem látjuk egymást. Különbben jó lesz, ha idejében befejezed a munkát, mi Alberttel elmegyünk.

— Legjobb volna, ha az állomáson töltenéd az éjszakát, talán egy-két cédulácskát is eladhatsz majd.

— Most már hidegek az éjszakák... Én még tán kibírnám, de Albert egész éjjel zokog.

— Az állomáson lenne a legjobb... Én legalább is azt hiszem...

— Vége most már a mi munkánknak, Albertnak jobban fáj, hogy így egyedül maradtunk. Ha tudnám, hogy valaki gondját viselné tavaszig, nagyon hálás volnék. De egy ilyen haszontalan kis állat senkinek sem kell — mondta lehajtott fővel a lányka.

— Ha nagyapám megengedné, én szívesen elvinném, — mondta egész halkan a gyerek. — Azt hiszem, megengedné, hisz nem sokba kerül az eltartása... Csakhogy olyan csúnya...

— Akkor itt van — mondta a kislány és odaadta Albertet a gyerekeknek.

— A ládikót is elvihetem. Tavaszig vigyázhatok rája — és nyúlt, hogy lesegítse a lány nyakából a fadóbozt, s akkor egy pillanatra megérintette gömbölyödő melleit.

— Akkor majd tavasszal ideadod őket. Ha tudsz olvasni, átnézheted a planétákat. Csak három fajta van. Nem sok, de az emberi sorsok annyira hasonlítanak egymáshoz, hogy igazán felesleges háromnál többet nyomtatni... Ezt mondta ő is, akitől Albertet kaptam a tavasszal — mondta a lányka.

— Engem megtalálsz itt a csónakok körül, ha megkezdődik a szezon és megérkeznek az első vendégek... Akkor nekem mindig itt kell lennem, ügyelni a csónakokra, mert nagyanyám nem győz ennyivel foglalatoskodni.

A lány lassan elballagott a szunnyadó őszi platánok alatt.

*

Aznap este egy piszkos külvárosi bércaszárnya második emeleti ablakából nagy kiabálás közepette egy csúnya kis állatocskát vágtak az utcára.

Lebegés

Kari Gorčanec

Magasan a Gospodarsko Razstavišče fölött játékosan lebegett, lobogott a vörös zászló, alatta, körötte nyüzsgött a sok ember, és a két lány hallgatva ült a szökőkút párkányán. Némán bámulták a vasárnap délutáni rajzást, némán és mozdulatlanul, mint-ha a hosszú, délutáni séta teljesen ki-merítette volna őket.

Különösen Angela látszott fáradtnak. Két keze egymáshoz tapadva feküdt az ölében — egész, önmagába forduló lény, petyhüdt arcvonásai csupa kishitű csüggedés.

Úgy ültek ott, hogy az ember azt hitte, holnap reggelig sem mozdulnak meg ültőhelyükből —, és valóban nem sokat törődtek volna vele, ha így történik. Hallgatásuk folytatása volt a délutáni történeteknek. Még most sem szólaltak volna meg, ha a hangszóróban föl nem csendül a szökőkút medencéjébe dobott három pénzdarabról szóló dal.

Angela összerezte, és a hangszóró felé fordult, mintha szemével is hallani akarta volna a melódiát.

— Láttad ezt a filmet?

Mária gondolatai még távol jártak, értetlenül nézett rá.

— Melyik filmet?

— Hát azt, amelyikben ezt a dalt játszották.

Mária csak rázott egyet a fején, és újra az előbbi irányba nézett.

— Tegnap este láttam... — sóhajtott Angela fáradtan. Nem nagyon tetszett neki a film, nem is került a hatása alá, pedig mindenki tudta, hogy a szerelmes históriáktól mindig megilletődik.

Mária érdeklődve pillantott rá. Kizökkentette álmodozásából. Biztos, hogy Angelával történt valami, hogy újra történt valami... Annak idején néhány hónapig együtt laktak, s Mária-ának volt alkalma kiismerni hálótársát, így hát következtetéseinek megvolt az alapja. Sőt. Majdnem biztosra vette, hogy tudja, mi az oka Angela lehangoltságának. Moziban volt... Már pedig nem szokott egyedül moziba járni. Jegyet sem vált magának sohasem. Mint az ünneplőbe öltözött járókelők lüktető, élő folyama, úgy nyomakodtak egymás mögött Mária gondolatai, miközben az elmúlt éjszaka szereplőinek nyomát kereste Angela szemében. Látta a rozzant, külvárosi mozi. Biztosan az utolsó sorban ültek, nézték a két óráig tartó szerelmi történetet, hallgatták a három, szerencsét hozó pénzdarabról szóló dalt. Ezután valamelyik vendég

következett, bor vagy pálinkával kevert sör — szédületesen hat ez a kotyvalék, pláne, ha üres gyomorba öntik. (Ha egyáltalán evett, biztos, hogy valami erős, fűszeres ételt rendelt a kísérője.) Ezután... ezután elmentek valahova, ahol egyedül lehettek — természetesen, következetes folytatása volt ez annak a pillanatnak, amikor találkoztak. Valahol, ahol harmatos a fű, ahol pad is akad, valahova a város peremére, talán egy pajta alá, és... a többi már a megszokott sorrendben történt, ugyanúgy, amint a pénz megelőzte a mozijegyet, az autóbuzsijegyet is. Máriának mindegyre nem volt semmi bizonyítéka, amióta azonban ismeri egymást — két éve is van már ennek — Angelával mindig ez szokott történni. Hogy esetleg éppen az elmúlt éjszakán másképpen estek meg a dolgok, nem fontos. Angela akkor is Angela marad, s Mária akkor is csak ugyanezt a szánakozást érzi iránta, s éppen így undorodik tőle.

Pedig, amikor elindultak a Gospodarsko Razstavišče felé, Máriában más érzelmek hullámoztak, nyoma sem volt benne utálkozásnak, szó sincs róla. Később indult meg benne ez az érzésvyomat, később és a köztük történtek hatása alatt.

A véletlen sodorta őket össze a Tivoliban. Ha idejében észreveszi Angelát, föltétlenül elkerüli ezt a kellemetlen találkozást. Így azonban, Angela egyszerűen a karjába kapaszkodott és — megkezdődött a hosszú, céltalan ödönzés a parkban és az utcakon.

Sohasem értette meg, mindig érthetetlen maradt számára, ahányszor csak eszébe jutott, honnan volt Angelának bátorsága arra, hogy kigúnyolja őt erkölcsi gátlásai miatt, hogyan tudta — a háta mögött — annyiszor csúfolni, végül: hogyan állta meg, hogy megtartsa a kölcsönvett pénzt, amit mindenek ellenére, sohasem kért tőle vissza... És most, csak úgy, egyszerűen csatlakozik hozzá, mintha a legjobb barátnök volnának. Ugyan mit akarhat? Nem ok nélkül merült föl benne ez a kérdés, jól tudta, hogy Angela mézédés tud lenni, ha el akar érni valamit.

A parkon át menet hallgattak, nem beszéltek az utcán sem, amely szinte új életre kelt a sok főlzabadultán derűs embertől. Mária tudta, hogy az ő rossz hangulata tett béklyót a nyelvükre. Angela arcáról is eltűnt már a jókedvnek a nyoma is. Így rosszkedvűen lépkedtek egymás mellett, mégis távol egy-

mástól, mintha csak féltek volna egymás testének érintésétől.

Mégis, nemsokára bekövetkezett a változás. Egy kirakat előtt állapodtak meg — Angela állt hátul — és Mária az üveg tükrében észrevette, hogy a lány alaposan végigméri, aprólékos gonddal vizsgálgatja nemcsak új, áttetsző, szép hullámokban aláomló, színes ruháját, hanem őt, őt magát, azt ami a ruha alatt van, testének minden gömbölyűségét. Tekintetében romlottság ült, mintha egy ágyban fekvő két test közös szeme nézné, úgy sétált pillantása az átlátszó ruha alatt, a hátán, a derekán, amelynek vonala parasztos-keményen tört meg a csipő fölött, érezte pillantását a farán, amelynek gömbölyűségét enyhítették ugyan a ruha rancai, de hangsúlyozták merész ivelését. Mária külön figyelmet szentelt ennek a testrésznek, mintha tekintetével meg akarta volna csonkítani ezt a büszke, csábító, vonzó domborulatot, szinte vigyázzban állt, úgy figyelt, aztán a büszke ív vonalának folytatását követte, a dús far mellett szinte jelentéktelennek tűnő combot, lábikrát, amelynek sötétlő hajlatait csak elmélyítették a barna szőr-szálak. Különös, Mária nyugodtan tűrte ezt a vizsgálatot, az irigy, egyre irigyebb tekintetet, sőt szándékosan mozdulatlan maradt, nem változtatott testének helyzetén. Első ezése az volt, hogy vélegesen megszabadult a túlzott szemérmességétől, ami miatt Angela annak idején nem egyszer piszkálta, s most, hogy ezzel tisztába jött, még élvezte is a helyzetet. A következő érzés a büszkeség volt, hirtelen, váratlanul többre értékelt önmagát, Angela nézése, irigysége azt igazolta, hogy jogos az a boldog büszkeség, amit akkor érez amikor, ideiglenesen, Náci birtokába adja át a testét. Végül, kellemesen érintette a tudat, hogy ruhája nemcsak jól áll, hanem még ki is emeli formáit, szikrákat gyújt más ember szemében, villanásokat, amiket akár naphosszat elnézne, kivált a nők szemében. Akkor is így állna, akkor sem moccanna, ha az egész világ nézné, csak hadd bámulják, irigykedjenek, örüljenek, gyűlöljék, szeressék... Megközelíthetetlenül, érinthetetlenül állná ezeket a pillantásokat, mint most, ezen a nyári napon, amikor az önmagába vetett hit olyan hirtelen megnövekedett benne, amikor annyira egynek érzi magát Nácival, amikor annyira otthonosan érzi magát az emberek minden képe és visszataszító tulajdonsága közepette... A kirakatüvegben látta Angelina pety-

hűdt vonásait, és egy rövid, egészen rövid pillanatra észbe jutott, milyen hargos volt még az imént is ezért, mert találkozott vele, méghozzá éppen ezen a napon, amikor — estére — együtt akart lenni Nácival, és csak azért ment el hazulról, mert már nem volt türelme. Hová lett ez a rosszkedv, hová Angelával szemben érzett olthatatlan gyűlölete? Önmagát is látta az üvegben, látta, hogy szemében is visszatükröződnek ezek a kérdések, és most már tudta, hogy az előbbi kellemetlen, borús érzések messze, mélyre, a tudata alá tolódtak. Ezután újra Angelát látta, még elhanyagoltabbnak érezte, még kopottabbnak, mint valójában volt, még megtörtébbnek, még kishitűbbnek, s diadalmos engedékenységet érzett iránta, holmi megvetésfélét is, pedig azelőtt soha, egyáltalán nem volt öntelt.

Igen, csupa kellemesség volt az egész világ, amikor folytatták útjukat, s csatlakoztak az utcán hőmpolygó emberfolyamhoz. Váratlan öröm volt minden pillantás, ami ráesett, meglepetés, és csak csodálkozott, hogy néhány órával ezelőtt semmibe sem vette ezeket a tekinteteket, meg sem látta őket. Az idegen szemek fölcillanása bódító élvezetet adott ennek a csatangelésnek, s végül is akaratlanul beismerte, hogy mégis csak van valami varázsa ennek a „flangálásnak” — Angela így mondaná —, csak éppen az kell, hogy alapja legyen hozzá az embernek, szép ruhát viseljen, ilyen gondtalanul derűs legyen a vasárnap délután. Szerelem kell hozzá, lángoló, égő, türelmetlen szerelem. — Ó, milyen lassan múlnak az órák, milyen ólomlábban jár az idő, milyen lassan jön el az este, a megbeszélt óra, amelyet megváltozhatatlan sorrendben édes kábulat követ.

Igazán nem beszélgetésre való idő volt ez, esze ágában sem volt szóba ereszkedni Angelával. A győző szánakozását érezte iránta, s hogyan is engedhette volna meg magának ebben a pillanatban, hogy beszédre nyissa ajkát. A lelke dalolt most, minden érzéke a valóságot szívta magába, azt a valóságot, ami ezúttal csupa ragyogás, csillogás volt, és a sok, láthatatlan csatornán át feléje áramló csodálat tovább szította az egyre magasabban lebegő mámoros kábulat tüzeit, csupa, melegséggel töltötte el. Élvezte a flangálás minden gyönyörét, feszülten leste a szembejövők tekintetében azt a bizonyos kis villanást — nemcsak a férfiakéban, a nők szemében is!

Így, szüntelenül hallgatva, érték a Gospodarsko Razstavišče bejáratához, a beáramló emberfolyam keresztül sodorta őket a kapun, amely sok, nagyon sok ember számára ilyen céltalan vasárnapi ödöngések kedvelt végállomása lett. Nem volt nehéz megállapítani, hogy a legtöbben csak úgy minden különösebb szándék nélkül keresték föl a kiállítás, mint a két lány is, elvonultak a szabadban fölállított gépek és járművek előtt — ezért nem kellett fizetni —, és megállapodtak a szobrokná, amelyekről Mária azt mondta Nácinak, hogy akármilyen ácslegény is különbekt tudna farnagi. Azután leültek a szökőkút mellé, és elnézték a vastag sugárban magasba szökkenő vizet, tekintük követte a nemes ívben meghajló, majd szertefröccsenő, s végül sok-sok pásztaban alázuhanó, önmagába visszahulló vízoszlopot.

Ott ültek a víz szélén.

Mária egyáltalán nem volt fáradt — a gyárban mindennap nyolc órát állt megszokás nélkül —, mégis bizsergett egy kicsit a lába, s ez a zsibadtság valahogy illet emelkedett hangulatához, a hallgatáshoz. Arcán közöny ült, közöny minden iránt, ami körötte mozgott, zsvajgott, csillogott. Olyan kellemes, kábítóan jó volt ez a hangulat, mint amikor Nácival, az ő Nácijával volt együtt. Úgy érezte, mintha egy légmentesen elzárt, átlátszó falú szobában ülne, és látna — csak látna — mindent, ami körülötte történik. Nem bánta volna, ha sok-sok órán át ebben a láthatatlan szobácskában, lelkének biztonságos, meleg barlangjában lehetne talán, még a találka idejéről is megfeledkezett volna, ha Angela meg nem szólal, ha föl nem teszi a kérdést:

Mintha egy kődarab zúdult volna keresztül a levegőn, mintha betörte volna a kis üvegbarlang átlátszó falát, s a résen keresztül beáramlott a külső világ zürzavara.

Angela ásítva mondta ki a kérdést, s Mária meglepődve érezte, hogy ez a lény itt, aki kezdetben, találkozásuk első pillanataiban elrontotta jókedvét, s akinek később kegyesen mindent megbocsátott, csak azért, mert tőle, belőle indult ki pompás hangulatának hőmpolygó folyamata, újra, még mindig mellette van. Elcsodálkozott ezen, pedig értelme egyre bizonygatta, hogy a lány egész idő alatt mellette bandukolt, és valami izzott benne. Angela... Mária érezte, hogy egy másik élet, egy másik

sors van a közelében, és bele akart merülni a másik lány — a másik sors — elmúlt éjszakájába.

Nem volt rá bizonyítéka, hogy Angela nem egyedül ment moziba, lényegében tehát csak egyszerű föltevés volt, hogy a lányt az az öreg, semmirevaló, pénzes alak kísérte el. Igen, Angela leggyakrabban ezt a férfit csípte föl — valami megállapodásféle lehetett közöttük —, s ha ez az ember Máriának eszébe jutott, nagy, nagy szánalmat érzett Angela iránt, másrészt ilyenkor undorodott a legvadabbul. Sofőrök, iparosgédek, raktárnokok, küldöncök vették körül Angelát, mellettük fölűnt egy portás sovány, édeskés arca is, és most, hogy mindez eszébe jutott, vizsla pillantásokkal kutatta Angela arcát és nyakát, azzal a szinte tudatos vággyal, hogy fölfedezze rajta a férfiakak, fogak nyomát. Amikor még együtt laktak, nem egyszer sötét foltokat látott Angela nyakán, s most szinte mohón remélte, hogy újra megtalálja rajta ezeket a jeleket, az elmúlt éjszaka áruló bizonyítékait.

Angela váratlanul megszólalt:

— Van két ötdinárosod?

Mária belekotort fehér táskájába, talált is két pénzdarábot, de nem egyformát.

Angela gondolkodás nélkül kivette kitárt tenyeréből a nagyobbikat, s Mária agyán végigfutott a gondolat, hogy Angelának, természetesen megint nincs egy megvesztett vasa sem.

Angela felállt és háttal fordult a szökökútnak.

— Te is fordíts háta a víznek... Tedd a tenyeredre a pénzt... Mit bámulsz rám? A fejünk fölött a vízbe dobjuk a pénzt. De nehogy eszedbe jusson, hogy a vállad fölött lódtsd! Akkor nem teljesül a kívánságod! Mit csodálkozol? Kívánj valamit és... teljesül. Urísten, mi a fenét bámulsz úgy rám?

Mária valóban rebbenés nélkül nézte, és újra szánalmat érzett iránta. Nézte az arcát, kitárt tenyerét. Angela most valahogy más volt, isten tudja miért, vagy talán nem is volt más, csak... ahogyan az alumínium pénzt nézte, s arca áhítozás kifejezést öltött, — volt ebben valami különös. Mindjárt ezután az óvatosság kerekedett felül Máriában, igyekezett leplezni szánakozását, érzéseit. Szeretett volna ráförmedni: Mit marhaskodsz? Megcsendült a fülében Náci kemény hangja is, s húzta maga felé, ki akarta emelni An-

gela társaságából. Aztán lelkiismeret-furdalást érzett, mert eszébe jutott, hogy az imént már teljesen meg is feledkezett Angeláról, aki egész úton mellette lépdelt, s csak a maga, a boldogságtól túlsorduló lelkét érezte, csak a maga diadalának édességét élvezte. Nőtt benne a részvét, mind őszintébb lett, amint elnézte Angela boldogtalan arcát. Közben Angela elhajította a pénzdarábot. Fölemelte, hátra hajtotta a fejét, a szeme még tovább folytatta ezt a mozdulatot, követni akarta az ötdináros útját, s így maradt néhány pillanattig, míg a pénzdaráb röpte véget nem ért, míg meg nem hallotta azt a halk, talán nem is hallható loccsanást, amellyel az ércpénz a vízbe esett. Mária nem utánozta, nem is tudta, valójában mit kívánjon. De mit kívánt Angela? Álmainak lovagját, azt a feketehajú fiatalembert? Ugyan már! Mintha volna a világon olyan legény, aki egy éjszakánál tovább mellette maradna. Vagy éppen ezt kívánta? Az igazi, tartós, szerelmet? Annyi kívánsága lehet ennek a szerencsétlennek, hogy nem is tud közöttük választani. Meg aztán... ugyan honnan is jutna eszébe valami okos dolog? Kívánhatná azt is, hogy ő is olyan büszkén, diadalmasan lépdeljen a várososon keresztül, mint jó előbb Mária. Talán. Mária legvalószínűbbnek ezt a gondolatot érezte, mert biztosra vette, hogy az ő lebegő hangulata szomorította el ennyire Angelát.

Angela leült, ölébe ejtette kezét, oldalra hajtotta fejét, ajkán valami mosoly-féle suhant keresztül, amikor megkérdezte:

— Hát nem?...

Mária meg csak nézett rá, szakadatlanul nézte.

— Hát miért nem dobod a vízbe? Buta vagy! Semmi kívánságod nincsen?

Az utolsó kérdés csak látszólag volt kérdés, sokkal inkább megállapításnak hangzott, kétségtelen megállapításnak. Mária kiérezte ezt a hangjából, mert csengése elárulta, hogy Angela boldognak, nagyon boldognak, olyan boldognak látja, mint akinek már kívánsága sem lehet.

— Tulajdonképpen mit is kívánnék? — gondolkozott hangosan Mária, valójában nem is gondolkozott. Angela arcán, vonásainak rezzenésén, szemének mozdulatán, egész testének merev, zsidbadt tartásán látta, hogy most már

bizonyos abban, amit az előbb kimondott, hogy Mária teljesen hiánytalanul boldog.

— Hát akkor kívánd azt, hogy elutazz valahova.

Persze... — gondolta Mária, s továbbkövette Angela gondolatait. Persze, hogy azt gondolja róla, hogy neki mindene megvan, s mást nem is kívánhat már, mint egy kéjutazást, amelyet még egy igazgató sem engedhet meg magának.

— Kiugranék a bőrömből, ha megszabadulhatnék ettől... Angela görcsösen tördelte kezét. — Elutaznék a tengerre. Pulára... — keze hirtelen mozdulatlaná dermedt, és szeme szinté ijedten pillantott Máriára.

Pulára?... Mária szemében szomorúság és részvét csillogott. Tehát Angela is ismerte, megismerte egyszer a szerelmet, ez a szerelme tengerész volt, és... Angelának nem maradt más, mint az örökös vágyakozás a tenger után...

— Dobd már el azt a pénzt! — kiáltott Angela alig lepezett durvasággal.

Mária is ostobaságnak érezte, hogy semmiféle kívánság sem jut az eszébe, egyre csak Angelára, erre a szomorú figurára gondol.

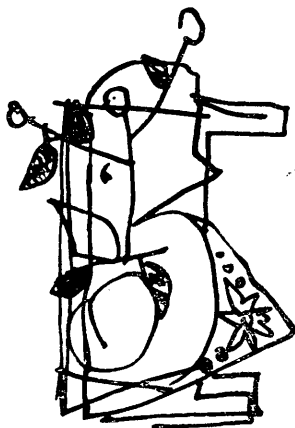
— Hallgasd csak ezt a dalt! — szólalt meg hát, hogy változtasson a beszéd tárgyán, s hogy időt nyerjen.

— Mi a fenének játsszák mindig ugyanazokat a lemezeket! — kiáltott föl Angela csaknem dühösen. — Reggel a rádióban, délután a parkban, most meg itt gyötörnek velem. Bárcsak már abbahagynák. Gyűlölöm, utálom ezt a dalt, még azt a mozit is, ahol látam, az egész éjszakát, azt az embert is, a pénzt is! Mindent, mindent gyűlölök! — toporzékolt. — Mindent!

Mintha gyilkosan nehéz tehertől szabadult volna meg, mindkét kezével hátra támaszkodott, fejét is hátra hajtotta, és üres tekintettel nézett a hangszóró felé, amelyből még mindig a csodátevő szökökútról szóló dal hangjai áradtak.

Mária lassan felállt, lépett egyet, Angela elé lépett, szóltanul, ünnepélyes arccal hátat fordított a szökökútnak, egy pillantást vetett a tenyerében lapuló pénzdarabra, majd lassan, nagyon lassan leeresztette kezét, amilyen mélyen csak tudta, hogy minél nagyobb lendületet vehessen, és nagyot lódított a két dináron, kívánt is valamit, és a pénzdarab átrepült a fején, igen, pontosan a fején át, Angela szomorú arca, keserű ajka, nedves szeme fölött, igen, pontosan úgy, ahogy megvan írva, ha az ember azt akarja, hogy teljesüljön a kívánsága.

Bodrits István fordítása

Hét ismeretlen Kosztolányi-vers

Dér Zoltán

Paku Imre a Kosztolányi kiadatlan költeményeit tartalmazó kötet jegyzeteiben — miután megállapítja, hogy a *Szeptemberi áhitat* (Révai kiadás, Budapest, 1939) a költő hátrahagyott verseinek nagyobb és csaknem teljes gyűjteményét foglalja magában — ezt írja: „Mindössze 10—15 olyan költeményt találtunk gazdag irodalmi hagyatékában, amelyek kiadására a mostani alkalom még korai. A kisebbik rész művészileg nem elég érett, kezdetleges vagy prózaibb változata valamely hozzáférhető versének. A kimaradottak nagyobbik része a személyi vonatkozások miatt vár arra az időre, amikor a történeti távlat személyi életüket indokolni fogja.”

Mivel a négy füzetben található kézirati hagyaték első három füzetének versei 1905—1906-ból valók, a negyediké meg az 1933-34. év versötleit tartalmazza, bizonyosra vehető, hogy a most kéziratban előkerült hét Kosztolányi-vers közül legalább három nem található a hagyaték költeményei között, mivel mindhárom 1905 előtt íródott. Valószínű azonban, hogy még két verset sorolhatunk ezek közé, noha keletkezési idejüket 1905 január végére tehetjük, mert — dalszövegek lévén — bizonyára nem tartotta méltónak megőrizni. Így tehát esetleg csak az utolsó két alkotás található meg a költő irodalmi hagyatékában. Mivel azonban az egyiknek (*Egy lányról*) művészi értéke nagyobb, mint a kiadatlan költemények gyűjteményébe fölvetett versek egyrészéé, a másik Csáth Gézához (Brenner Józsefhez) írt levélként született meg, föltehető, hogy mind a hét vers ismeretlen nemcsak az olvasóközönség, hanem az irodalomtörténészek előtt is, kivéve az „Ágác-virágok”-at, amelynek fakszimiléjét körülbelül két évvel ezelőtt László Ernő, a szabadkai Városi Könyvtár akkori alkalmazottja elküldte a Magyar Tudományos Akadémia egyik munkatársának. Nem csökkenti jelentőségüket az sem, hogy a versek közül kettő Kosztolányi diákkori alkotása, három dalszöveg és csupán kettő érettebb mű.

A közreadott versek művészi kvalitása igen különböző, de mivel ma már Kosztolányinak jóformán minden sora érték az irodalomtörténészek számára, megérdemlik, hogy megóvjuk őket a pusztulástól.

A költemények és az idézett levéltöredékek teljesen azonosak az eredeti szöveggel. Még a szemellátható helyesírási hibákat sem javítottam ki, mint ahogy nem változtattam az interpunkción sem.

SORS

Tanuld meg, por fia: a sorsod lemondás.
S lemondani nekem oly fájdalmas-édes.
Ura a végzetnek, ki ezt eltanulja,
Csüggedés és kétség nem fér a szívéhez.
Nézd a természetet, mint vál bágyadásra
Minden egyes ősszel lassan hervadozva,
Csüggedt mosolyában, hogy a világ lássa:
Küzdelem és bukás a porember sorsa.

S tudok lemondani... oly édes nyugodtan
Hajtom le fejemet síri nyoszolyámra.
Édes a lemondás: a halottak arcán
Oly szépen mosolyog az öröklét álma.
Mint a kalász, ha szép sárgára válik
Levágja a kaszás villogó pengéje.
Éppen úgy az ember küzd a haláláig
Azután szétfesél, elillan az élte.

Hajoljatok meg a végtelen sors előtt!
Mert az ő hatalma zabolátlan, örök.
Ha nem hajolsz, kidönt mint vihar a tölgyet
S kárörvendően tombol ravatalod fölött.
Ha eljön az órad, dacos küzdelemmel
Ledönt nagykegyetlen a fekete sírba:
A temető minden fájára *az ember*
Kudarca s a sorsnak győzelme van írva!

Ezt a verset a hetedikes gimnazista Kosztolányi a szabadkai főgimnázium önképzőkörének 1901. október 20-án megtartott III. rendes ülésén olvasta föl. Vass A. Kálmán főbíró — az önképzőkör jegyzőkönyve szerint — a tárgy, tartalom megállapítása után azonnal a versszakok közötti összefüggést kezdte elemezni, de a második strófában ezt nem találta meg. A költemény hasonlatait nem tartotta találóknak, hibásnak vélt néhány kifejezést, de ennek ellenére jó fokra érdemesítette a művet. Keller Benő a bírálatot nagyon fölületesnek tartotta, mert szerinte hiányoztak belőle a jó bírálat követelményei. Nem értett egyet a bíráló néhány állításával. A műben nyelvtani hibát is talált, kifejezései között rosszakat is fölfedezett, mégis jó fokra érdemesítette. Salamon Viktor szerint a költemény hangulatosságát sokban elősegítette a verselés is. Szerinte megvan az összefüggés az egyes strófák között és hasonlatai is jók, mint ahogy helyesnek találta a költemény állításait is. Noha egy kifejezést hibásnak tartott, dicséretes fokra ajánlotta. Glück Géza megegyezett vele; ő sem vélte fölfedezni a főbíró által említett hibákat. Ezzel szemben rímhelyezéseit kifogásolta, de

azért dicséretes érdemfokra terjesztette elő. Ezt a kör szavazótöbbséggel el is fogadta (Kosztolányi belenyugodott a határozatba) és a verset méltónak találta arra, hogy beírják az érdemkönyvbe, amely jelenleg 91 342/1956 szám alatt megtalálható a szabadkai Városi Könyvtárban.

ÁGÁC-VIRÁGOK

(Apró versek)

I.

Álmodtam egy álmot,
Rég volt, réges régen...
Ébredő tavasszal
Künn — a faluvégen.

Arany volt a szíve,
Gyémát kirakatja,
Madár dal, hársvirág
Volt a foglalatja.

El is felejtettem
Azt az édes álmot,
Mint éji kísértet
Eltűnt, tovaszállott.

De átélem újra
Ha szép tavaszéjen,
Az ezüst holdsarló
Bújoszik az égen.

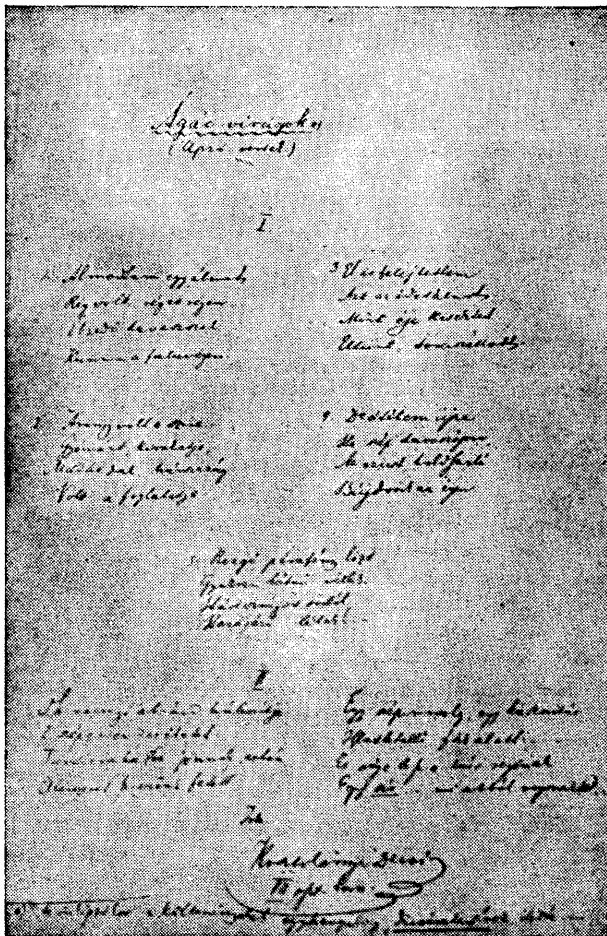
Rezgő párafény közt
Gyakran látni vélek:
Hársvirágos sírból
Hazajáró lélek!...

II.

Oh mennyi ábránd háborítja
E szép, e csendes életet.
Tundérruhákba jönnek, aztán
Ellengenek szívünk felett.

Egy szép mosoly, egy kézzorítás
Illatlehelő fák alatt...
És vége lesz a bús regének
Egy sír... mi abból megmarad.

Kosztolányinak ezt a versét Lichneckert András bírálta a szabadkai főgimnázium önképzőkörének 1901. november 17-én megtartott V. rendes ülésén. Miután megállapította a költemény műfaját, tárgyát, tartalmát és alapeszméjét, dicséretes érdemfokra javasolta, mivel szerinte mind a két rész teljes egészében megfelel a lírai költemények követelményeinek. A kör, Gaál Ferenc vezető tanárral együtt, dicséretes fokban állapította meg a mű értékét. Kosztolányi megnyugodott a határozatban és saját maga írta be a verset az érdemkönyvbe, ahol ma megtalálható. Ugyanazon az ülésen igen élesen bírálta Brünner Andor VIII. osztályos tanuló Vigasz a könyvekben című műfordítását. Abírálat szövege úgyszintén

megtalálható az érdekműnyvbén és Kosztolányi egy másik ismeretlen tanulmányával, valamint jó néhány most előkerült levelével együtt rövidesen közzé teszem.

ALTATÓDAL

Csendesén borulsz anyádra,
 Kis szived halkán ver értém.
 Hangja gyenge mint patakzaj,
 Ámde én megértem.

Azt dobogja gyenge hangja,
 Az ragyog kéklő szemedben,
 Hogy csupán anyáért élsz te
 Angyalom, szerelmem.

Hát aludj s ne rejtse a szív,
Hogy majd fellobog
S tőle elsötétül
Tiszta homlokod.

Álmaidba szállj
A menyhonba át.
S hidd, hogy nem fogsz mást szeretni
mint szelíd anyád.

Csáth Géza hátrahagyott zeneművei között maradt fenn e dal kottája is. Az első oldalon ez áll: Altatódal — Lacikának — Anyika. Ajánlom édesapámnak — énekhangra és zongorára Brenner József. A második oldalon, közvetlenül a cím alatt, ez olvasható: Szövegét írta Kosztolányi Dezső.

A kotta Markovics Eugén tulajdona.

AZ ALKONYATHOZ

Szívem szivéből szól a dal
S remegve a homályba hal.
Beléd te pompás, bús borongás,
Mely tört szivünknek álmat ad:
Elérhetetlen, röpke szellem
Ó alkonyat!

Lassan terfted szerteszét
Az éj szagos, kék szőnyegét
S könyezve véded a kiégett
Fáradt, beteg virágokat.
Te lengve tűnő, jószívű nő
Ó alkonyat!

Lábújjhegyen jössz s vérezőn
Járkálsz a harmatos mezőn
S sötét hajadban olthatatlan
Lobban fel a fény újíag
S hull, hull a szikra árnyaidra
Ó alkonyat!

Halkan kopogsz az ablakon
S kérded, miért nem alhatom.
S én felzokogva fátyolodba
Rejtem könyázott arcomat
S füledbe súgom, hogy mi bú nyom
Ó alkonyat!

Átfogsz karoddal csendesen
Lecsókolod égő szemem
Éjszínű fátylad csendbe rám csap
S a szenvedésem ellohad.
S csókol, ölelget enyhe csended
Ó alkonyat!

A SZERELEM

A húrba markol a szokott újj
Aztán lecsügged a kezem.
Ha jó a szellemnépes éjjel
Lantom remegve szerelem
De tilt dalolni, énekelni
A szerelem, a szerelem...

Egykor remegve lángra szíttott
S az égbe száguldott velem.
Most vas-nehéz bilincs gyanánt csüng
Szárnya, dalomról szüntelen
S a porba húz le az egekből
A szerelem, a szerelem...

Mindkét verset 1905. január 26-án Bécsből írt levelében küldte el unokaöccsének, Brenner Józsefnek, hogy zenésítse meg. Erről tanúskodnak a levél bevezető sorai is:

„Kedves Józsi, a választások gyönyörű izgalmban, mely talán nálunk Bécsben hatalmasabb, mint nálatok, nem feledkeztem meg rólad és ígéretemről. Sok okot hozhatnék fel, hogy indokoljam, mily nagy áldozatot követtem el, hogy az ideák (plátóiak) honából leszálltam a sekélyes rémvilágba (pl. azt, hogy újjabb időben valóságos politikai sznob lettem, a ki philosophia órákat elszalasztotta, hogy az „Abendblatt” hasábjairól politikai csemegét böngésszen, vagy azt pl. hogy fűtetlen szobámban oly hideg van, hogy ezt a levelet is téli kabátban és keztüben írom s kollégám köhögése és specifikus osztrák náthájának kellemtelen zavarása majdnem lehetetlenné teszi az írást — a gondolkozást nem —), de mindezt nem teszem. Képzeld el a lelkiállapotomat, ha kijelentem, hogy a „Ballator” óta nem írtam eredeti verset. Aztán képzeld el társtalanságomat a mindennapos hizelgések és selyem-keztüös finomkodások undok egymásutánját. Egy embert keresek és nem találok. Olyan emberekhez kell dörgölődnöm, a kikbe otthon a cipőm sarát se törölném s olyanoknak kell kalapot emelnem, a kiknek ott egyszerűen szemébe pöknék. S ez, mint mondtam, nem minden.

Az önzetlenség s a dolgunkbani bizalom vezérelt mikor leírtam a papírra az alábbi semmiségeket. Használd fel, ha lehet; ha nem jobb időben írok jobbakat. Talán otthon. De feltétlenül küldd el a zenéjét; majd eljátszatom Kastl-lal s megmondom, mint tetszettek nekem és neki.”

A második dalnak nincs címe, az ismétlődő hatodik sort választottam címéül.

A Kosztolányi Dezső aláírású levél, az alábbi két levéllel együtt, Vukovics Irina tulajdona.

EGY LEÁNYRÓL

Szelíd, okos lány volt, kevélyen, árván
Panasztalanul járkált mindenütt,
A hófehér párnákon úgy feküdt
Mint Vénusz oltárán a néma bárány.

Hogy átkaroltam, ő hűsen mosolyogva
Szemembe nézett haloványra vált,
S virágtivornyákon, gyönyörsikolyba'
Szelíden emlegette a halált.

És elzokogta nékem ott szegényke
Mint halt meg az ő gazdag vőlegénye
S ő is fehér, bús lett, mint egy halott.

Sírtunk... S a láz tüzeben láttam ott
Amint a szétdult, forró ágy felett
Mars s Ámor hallgatag fogott kezét...

Egy-két lapból álló levél második lapjára írta ezt a verset Csáth Gézának. A Lehotai aláírású levélben nem jelezte a dátumot, de az első lap második oldalának a közepére Csáth ceruzával ráírta: 1906. márc. 3. Az első lapon a költő leírja a vers születésének körülményeit.

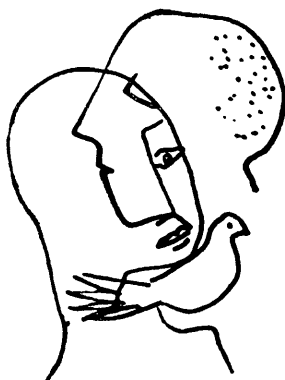
A KÖLTŐ TENTÁSÜVEGE

(Elutazás előtt Josénak)

Tisztelve nyúlj e picike üveghez,
Mert benne álmok vannak, álmok,
Ez az üveg él s bármily elhagyott most,
Mint egy fiatal anya áldott.

Még nem tudod mi nő ki majd belőle
De szent e tinta, mint a lelkem.
Alázatos tollal merítsd ki vérét
És áldd meg őt és áldj meg engem.

Ezt a finom, vízjeles papírra, hevenyészett írással, lila tintával írt, Desiré aláírású verset levél helyet írta Kosztolányi unokaöccsének, amit a cím fölött olvasható Levél szó is bizonyít. Dátum nincs rajta, de egy Párizsból 1909 májusában szintén lila tintával írt, ugyancsak Desiré aláírású levél írásából arra lehet következtetni, hogy Kosztolányi a francia fővárosban írta valószínűleg 1909-ben.

Simókovics Rókus, a Híd egykori szerkesztője, aki Sánta Péter álneven írt folyóiratunkban. A fasiszták kivégezték 1941-ben. (B. Szabó György rajza)

Beszélgetés

Sánta Péter

Igen, asztalos inas vagyok két éve — feleli az iskolából jövő inascsoport egyik zömök, barnaképű tagja. — Na, és jó helyed van? — Ez a kérdés mintha zavarba hozta volna az okos kinézésű legénykét, s tanácstalanul néz társaira, majd rám. — Na, — biztatom —, hát nem tudod, vagy talán úgy vagy te is, mint az a két kanász gyerek, akik azon tanakodtak: hogyan élnének, ha királyok lennének?

A kör összébb szorul körülöttem, úgy látszik, jó húrt tapogatok. A szurtos ruhába bújtatott pajkos csoport elcsendesedik, a szemükből kíváncsiság csillog felém. Az agyamon gondolat suhan át: — Hát ez az a vásott, minden rosszra képes inasbanda, akinél egy egyszerű mese körvonala kiváltja a gyereklélek igazi sajtását, a naivitást?

— No és mit kívántak? mondja már el — unszoltak többen is a körből.

— Hát az úgy volt: két kanász gyerek fogadott, hogy melyik tudna jobban élni, ha király lenne. Az egyik azt mondta, ha én király lennék, minden este friss szalmát terítenék magam alá, a vöröshajmának csak a szívét enném és sohasem enném meg az avas szalonnát. Hát te mit tennél? — kérdi a társát. — Én-e? — Majd hosszabb hallgatás után megszólal. — Hát mit is kívánhatok, amikor te mind kiszedted a javát és nekem nem hagytál semmit. — Talán te is úgy vagy — fordulok az én asztalos inasomhoz — annyira megszoktad már ezt az életet, hogy nem is tudsz jobbat elképzelni?

— Tudja az ördög — pattan ki belőle a szó, micijét a feje búbjára tólva —, hi nem kellene vásárokra járni, nem volna semmi panaszom. De

mikor megjön a vásárok ideje, csináljuk a teknőket mindennap reggel hatól este tízig, tizenegyig, szombaton éjjel meg vásárra megyünk.

— Na és rossz vásárokra járni?

— Hogy rossz-e? Próbálná csak meg, majd meglátná. Ha feneketlen sárban, majdnem forgácson élő asztalos lóval éjjel kellene mennie, nem tudná, hogy sírjon-e vagy káromkodjon. Egyszer Martonosra mentem a köves úton, de a vásárt elhalasztották a keresztúri vásár miatt. A faluban azt mondták, nincs az messze, legfeljebb egy jó óra járás túl a Tiszán. Neki is vágtam, de ahogy átmentem a töltésen, a Tisza mentén kegyetlen rossz útra jutottam. Az eső esett, a ló minden tizenöt-húsz lépésre megállt. Cipőmet levetettem és mezétláb, a térdig érő, hideg sárban tóltam a kocsit. Így kínlódtam át vagy fél kilométert; közben besötétedett. A sötétben egy gödörben megrekedtem. Visszafordulni nem bírtam, a kocsit nem hagyhattam ott. Mit tehettem más, mint, hogy összekuporodtam a koci ülésén és a szétálló esőben ott virrasztottam reggelig. Mire átvergődtem a Tiszán és a faluba értem, tíz óra lehetett. Természetesen nem adtam el egy teknőt sem. Mikor hazaértem, a mesterem megpofozott, mert hogy tönkre tettem a portékát, a lovat agyonkínóztam, meg más mindenfélét előszedett. Persze nem szorulok, ha párszáz dinár tiszta pénzt hozok. Sőt, akkor meg is dicsért volna, hogy milyen ügyes vagyok.

Egyszer meg Szentára mentem éjjel és kétszer is fölfordultam. A teknőket szétrakni, a sárban a kocsit magamnak talpra állítani és újra felpakolni jó két órát vesz igénybe. A második esetben már hamarabb végeztem. Az utánam jövő suszterek, kofák, pokrócosok és más vásárra járó népek kocsijai, mivel nem kerülhettek ki, összetorlódtak. Rövid ideig a kocsikról kiabáltak — senkinek sincs inyére taposni a térdig érő őszi sarat — de azután csak kigubóztak pokrócaikból, mert látták, hogy így bizony nem jutnak el a vásárra. Mielőtt a segítséghez hozzá láttak volna, egy suszter mester a többiek megelégedésére két hatalmas pofont adott a sártaposás és idővesztés fejében. A vásárt, még néhány elakadás után úgy dél körül értem el. A mesteremtől — aki vonaton utazott oda — megkaptam a magamét, mert már széledezett a nép és alig adtam el valamit. Visszafelé, büntetésből a koci mellett köllött gyalogolnom és vigyáznom, hogy föl ne boruljon.

No és amikor Moravicára mentem, az se kiskutya. Akkor meg a kerékszög tört el és a két első kerék kiszaladt a koci alól. A teknők rám borultak, és ha valamelyiknek az éle a fejemet éri, most aligha mesélnék itt magának.

A piacra járás se jó dolog. Nyáron még csak hagyján, de télen rossz gúnyában, lyukas cipőben félnapokat álldogálni a piacon, nem tréfa dolog. Egyszer mesterem eladta a lovat az egyik piacon és a kocsit a teknőkkel együtt nekem kellett haza húznom. Soha még úgy nem éreztem magam, mint akkor. A szívem, azt hittem, kijön a torkomból, a lábaim reskettek, a házak és az emberek mintha táncoltak volna a szemem előtt. Amikor már nem bírtam tovább, elmentem szólni a gazdámnak. Nem találtam otthon. Egy órai keresés után megleltem az egyik kocsmában. Javában itták az áldomást. Amikor elmondtam, hogy nem bírom tovább, rám förmedt: „Nem szégyenled magad? Én amikor inas voltam...” És mesélt egy csomó hőstettet az ő inas életéből. A többiek helyeseltek, hogy bizony úgy volt az régen, az ő idejükben és zavartak is kifelé, hogy húzzam tovább. Szerencsére a kocsmárosné a pártomat fogta és belátták ők is, hogy mégis csak nem vagyok olyan erős, mint egy ló.

— Na és ki ruház? — kérдем tőle. — Látom nagyon rongyos vagy.

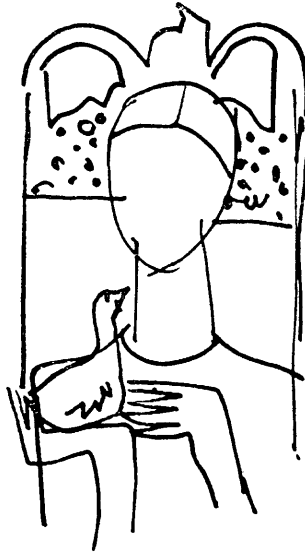
— Az anyám, de ő meg beteg és a nagymamánál él. Én magam veszek néha valamit az ócskapiacon a borraivalókból, néha meg kapok, a gazdám-tól vagy valaki mástól használt ruhákat.

— Hol alszol, van-e legalább rendes lakásod?

— Takaróm az van elég. Van két lópokrócom és ha az se elég, a bútorpakoláshoz használt rongyokat is magamra szedem. Hanem ágyam az nincs, a forgácsban alszom. Nem volna az rossz. De tudja, az asztalos műhelyben sok a bolha, engem meg szörnyen szeretnek. Olyan is az ingem, meg a gatyám, mint mikor a piktor a falat összespricceli.

A gazdája házához érve elváltunk. Ahogy bemegy a kiskapun, utána nézek. — Sokat szenvedsz kis embertársam, mint ahogy szenvedtek elődeid és szenvedni fognak az utánadjövők is, amíg a mások munkaerejéből kipurított pénzszerzés lesz a társadalom rugója.

Megjelent a Hídban 1939 áprilisában

SZEMLE

Ajándék

Juhász Géza

MAJTÉNYI MIHÁLY: LÁSSUK A MEDVÉT, FORUM KIADO, NOVISZÁD, 1959

„Igen, én megértettem a kor szavát, mert meg akartam érteni, mert nekem is van fiam, aki legyintget régi alakjaimra, kiirtaná mind a bérkocsisokat, autóra ültetné őket, az atomdolgokért lelkesedik, melyek lényegét már igyekezett közelhozni hozzám.” Ezt olvashatjuk többek között Majtényi Mihály nemrég megjelent *Lássuk a medvét* c. novellás kötetében. A váróterem utasai című írásban. Aztán így ír: „Mert akarom — s ki nem akarja — a merészbet, a jobbat, ki nem akarja az újjászületést?” S később ugyanebben az írásban: „Szóval nagytakarítás a regény- és álomalakok augiász-istállójában. S magában a stílusban is. Szaggatottabb, lihegő mondatok, több kibekezdés.”

Nem a kötet elejéről való ez az írás, hanem a közepe tájáról, tehát nem bevezetőnek szánta az író, hogy mindjárt felhívja rá az olvasó figyelmét. Mikor azonban az olvasásban ideérünk, önkéntelenül is visszalapozunk a könyvben — legalább gondolatban — és eggyel több szempontból kezdjük mérgetni az írásokat — az előbbieket és a következőket is. Mert tépelődésének őszinteségében nincs okunk kételkedni, s nem is csodálkozunk azon, hogy ez a kérdés felmerült benne és papírra is került. Az elmúlt időszak, a demokratizálódás korszaka, amely végképp száműzte az irodalomból is a központi irányítást, a diktálást, a tervfeladatokat és művészi normák központi megszabását és megteremtette a művészi alkotás, a stílus- és formakeresés legteljesebb szabadságát, egyben átmenetileg a legkülönbözőbb izmusok — újak és régiek, modernekek és avultak — divatját is le-

hetővé tette, vagyis magára az irodalomra, az írókra, kritikuskokra, az irodalmi és kulturális közvéleményre bízta, hogy harcoljon a pozitív irányzatok győzelméért, az igazi értékek elismeréséért s a fércművek elítéléséért — tekintet nélkül arra, hogy a mű szerzője a realizmusra vagy valamely más izmusra esküdött-e. Az egyoldalúan értelmezett realizmus — mint egyetlen lehetséges és kötelező ábrázoló módszer — merev követelményének elhagyása nyomán szinte szükségszerűen az a felfogás is kifejezésre jutott átmeneitileg, hogy mindaz, ami az életet világosan, közérthetően, homályos, nehezen érthető vagy érthetetlen szimbólumok nélkül ábrázolja, tulajdonképpen maradi és múzeumba való. Persze, hogy ez éppen olyan egyszemélyes követelmény volna, mint a zsdanovi „esztétika”-é. Nem véletlen azonban, hogy egyesek — közöttük az idézett írás tanúsága szerint maga Majtényi Mihály is — ennek hatása alatt kételkedni kezdtek önmagukban, írói eszközeik értékében, közszerűségében. Ez a kételkedés, tépelődés sugallta a fenti írást is minden bizonytalansággal, de elhamarkodott és felületes ítéletre vallama, ha ennek alapján valami döntő fordulatot vélünk fölfedezni Majtényi írásművészetében.

Ha jelen kötetének írásaiban elmélyedünk s a fenti kérdéseket is szem előtt tartjuk, azt találjuk, hogy becsapódunk, ha az említett írásban többet akartunk látni, mint átmeneti kételkedést, becsületes szubjektív szándékot, ami végeredményben egy lírai hangulatú írás tárgya lett csupán. De tegyük mindjárt hozzá, hogy ez egyáltalán nincs kárára Majtényi művészetének, hanem ellenkezőleg: minden bizonytalansággal az vált volna komolyan kárára, ha megtagadja önmagát, ha egyéniségének, mentalitásának, életszemléletének, végső fokozatban művészi mondanivalójának meg nem felelő kifejezésformákat használt volna, csak hogy modernnek lássék. S még azt is tegyük hozzá, hogy döntő fordulatok egy művész önkifejezésének eszközeiben és módszereiben sohasem is jöhetnek létre ilyen higgadt, tárgyilagos megfontolás, elhatározás eredményeképpen, azt csak az életben, az író környezetében, világában végbemenő döntő változások hozhatják meg, illetve ezek hatására az író szemléletmódjának megváltozása, az új témák stb. Minderről ilyen értelemben sem beszélhetünk Majtényi

esetében. Ezért valami döntő fordulat nem is következhetett be, valami határozott hangváltozásról nem beszélhetünk a Lássuk a medvét kötet alapján. De beszélhetünk az író sajátos egyeni hangjáról, művészi eszközeinek további fejlődéséről, tökéletesedéséről.

S hogy Majtényi a maga sajátos kifejező eszközeivel, szemléletmódjával és ábrázoló módszerével még sok újat hozhat, mondhat a mi számunkra, a mai ember számára, sőt, hogy sok mindent éppen csak ő mondhat el nekünk, mert tanúja volt egy olyan korszaknak, amely nekünk már nagyrészt történelem, azt számos szemlélettel. De szemlélettel és bizonyítja jelen kötetete azt is, hogy ezt a formát még tovább is tudja fejleszteni, s hogy a modernség vagy maradáság lényege nem pusztán a forma és stílus, sem pusztán a tema és tartalom idoszerűségében van, hanem abban, hogy az írás a mai ember számára mondjon valami lényegeset úgy, hogy a mai ember szemléletmódjának, érdeklődésének, befogadóképességének megfelelően.

Vizsgáljuk ebből a szempontból a kötet egyik legszebb, legsikerültebb írását, a Különös ajándékot. Arva gyermekekről szól a történet, akik telefirkálják a falat kedvenc mesealakjaikkal. Ezért aztán kikapnak apjuktól, majd jön a szobafestő, aki mielőtt bemázolja a pipás oroszlánt meg a többi mesenőst, a falra festi szépen a mesefigurákat, s otthagyja, míg a szoba másik három falát festi. Akkor aztán átfesti azt is, és azt mondja a gyerekeknek, hogy lehúzza a függönyt, de az alakok továbbra is ott maradnak, s ha jók lesznek, ő ismét eljön és félrehúzza a függönyt. A gyermekek öröme igen nagy, féltve őrzik titkukat, majd csak anyukájuknak mondják el, ha hazajön a — temetőből. Ennyi az egész történet, s az első pillanatban nem is tudnánk megmondani, hogy mi kapott meg bennünket annyira ebben az írásban: az a melegség, gyöngédség, emberi jószág, amellyel az árva, anyátlan gyermekek tiszta lelkeségét élénk vetíti, vagy a külsőre mókás, de szintén mélyen emberséges festő figurája, vagy a gyermeki lélek naivságát, tisztaságát híven kifejező párbeszéd és nyelvezet, vagy az a rendkívüli tömörség, a lírai versekre emlékeztető szigorúan zárt, egységes szerkezet. Nyilván mindez együttvéve, vagyis az, hogy ehhez az érdekes tárgyhöz az író megtalálta a

legmegfelelőbb, sőt az egyedül megfelelő közlési formát. S ebben az esetben teljesen másodrendű kérdés, hogy külön a nyelv, a stílus vagy az írás más eleme modern vagy nem modern, a lényeges az, hogy a tartalom és forma között teljes összhangot sikerült teremtenie, a benne rejlő humanizmus pedig mindenkor közel áll az olvasóhoz.

A többi rövidlélegzetű novella közül kiemelkedik még a Csoda a búzaföldön, amelynek csavargó-alakját rendkívüli könnyedséggel alig néhány vonással vetíti eléink az író. Szerkezeti-
leg is szintén egészen kerek, egységes írás. Mélyen emlékezetünkben marad a főhős alakja, aki ruhát cserél a madár-
íjlesztővel a búzaföldön, mert a kopott úri öltözet kialakult egyéniségével és helyzetével ellentétes szerepet kényszerít rá. Itt kell megemlíteni a három munkanélküli alakját is, akik átszöknek a határon Hollandiába, hogy megpróbáljanak munkát szerezni. A német saját császárát készül szembeköpní, a magyar pedig öngyilkosságra készülőd-
vén búcsúlevelet ír, amely hite szerint általános megdöbbenést fog kelteni. Sem az öngyilkosságból, sem a császár szembeköpéséből nem lesz semmi. Sőt, ezt az igen érdekesen, kissé komoran induló rajzot, amely a letűnt korszak egy érdekes pillanatképe lehetett volna, a végén humorral oldja fel, ahelyett, hogy következetesen végigvitte volna. Így kissé felemás írás lett, olyan tragikomikus karcolat, nem pedig igazi elbeszélés. (Hiúság.) Hasonlóképpen oldódik fel a helyenként igen érdekes, már-már hátborzongató Riadalom is, amelyben egy szellemileg kimerült költő „képzelődését” olvashatjuk. A végén azonban kiderül, hogy nem is hallucinált az illető, hanem a kéményre nemrég rászertelt szélkakas csikorgását hallja. Ebben a tekintetben ide sorolhatjuk a Pörkölt sósmandula című novellát is, mert az igen fura történet végül azzal fejeződik be, hogy János nem meri elmondani feleségének, hogy egy olyan emberrel volt, régi barátjával, aki nem meghalt feleségét, hanem szeretőjét siratja. Felesége ugyanis nem bocsátaná meg, hogy ilyen társaságba keveredett. Úgy érezni, hogy ez a történet is más befejezést követelt volna.

Tudvalevő, hogy a felszabadulás óta három regénye jelenet meg Majtényinak, tehát jellemző rá a nagyobb epika. Elbeszélései között is akadnak olya-

nok, amelyek lassúbb menetűek, szélesebb és erősebb sodrásúak a nvelláknál s persze terjedelmesebbek is. A kötet egyik ilyen darabja a Menyhárt Imre negyszer is áthajt a Tiszán. A régi tiszttartó világ egy részletét villantja itt fel, az urakat utánzó, névnapozó vidéki kisurakat és hataimaskodásokat a náluk gyengébbeken. A Fuóhomok-ban ugyancsak a régi világot hozza elénk s egy boném, művészi hajlamú, de elzúllott ember meg egy szigoruan patriarkális tanítócsalád megállapodott életét állítja egymással szembe. Az írás ereje abban van, hogy a történetet következetesen vezet végig, bemutatva, hogy a mozdulatlan, szigoru törvények szerint élő vidék ereje ki-méletlenül győzedelmeskedik a sziv ösztönös törekvésein. Juliska, a tamító lánya egy hegedűshöz megy férjhez, de szegyzenszemre hamarosan hazapakolja két szoba butorát. Mikor aztán megjelenik a férje lerongyolódva, kopottan, a fiatalasszony az eszére, a család, a vidék törvényeire hallgat, s aszerint cselekszik. „És nem akarom, nem akarok semmiféle félreérést, nyugalmat akarok magam körül, csondet es biztonságot, igen azt” — határozza el végül Juliska az eldönti, hogy ferjhez megy a malmoshoz e nyugalom es biztonság érdekében. Reggel pedig a ferj egyedül indul el a szekeren, pedig „az aolakból is mintha bámuinanak utana égo szemmel”.

A határozottan epikus Majtényit olykor lírai hangulatok lepik meg, s ezekből igen érdekes írások születnek. Legérdekesebb ezek közül a Vataki hiányzik, amelyben az idő és az emberek mulásáról, emlékezetből való kieséséről ír, akárcsak egy lírai versben. „Foghíjassá válik a léckerítés az ember körül, amely körülhatárolja éle.ét” — írja. Szinte benne érezzük — ki-mondatlanul is — azt a gondolatot, hogy lassan az időből is kiesik az ember, nemcsak társa emlékéből. Ilyen el-
érzékenyülős, sőt bizonyos érzéleg is tapasztalható egyébként igen finom szövésű írásokban is, mint például a Turgenyev utca 14 nagyapójának ábrázolásában vagy A kiesfejsze Gernács bácsijában.

A rövidebb és hosszabb lélegzetű novellák, az epikus vagy inkább lírai jellegű írások mellett találunk néhány olyat is a Lássuk a medvét kötetben, amelyet egyik csoportba sem sorolha-

tunk. Hova tegyük például az Áruház című írást? Cselekménye szinte nincs is, inkább riportszerű leírása egy nyolc bejáratú hatalmas áruháznak, csak a végén tűnik fel benne az éjjeli őr rokonszenves, bár elnagyoltan megformált alakja, de ez már nem menti meg a mulandóságtól és nem teszi indokolttá közlését ebben a kötetben. Hasonlóképpen szinte kilóg, kirí a kötetből a Megy a juhász számaron, az Egy ember ázik az utcán és a Szemüveg is. Ez utóbbi ugyan elég érdekes tárca, de a másik három annak sem igen mondható.

Majtényi írásainak egyik érdekessége, zamatja az eleven stílus, könnyed, szinte elegáns előadásmód. Aki személyesen vagy legalább a rádióból ismeri, tudja, hogy a mindennapi életben, a társalgásban is igen kedvelt mesélő, csevegő. Valahogyan mindig az az ízesen mesélő ember szól hozzánk a könyv lapjairól is, akit így ismerünk. Ha az alakjai megszólalnak, szinte halljuk is őket, azt mondhatnánk, hogy valóban megszólaltatja, beszélteti alakjait s a mindennapi élő beszédet adja szájukba, azt emeli irodalmivá, akárcsak naeg elődje, Mikszáth. Halljuk őket, amint feszengve, szorongva, nehézkesen vagy könnyedén beszélgetnek, s mint ilyenkor szokás, megismételnek egy-egy kifejezést, körülírnak egy-egy gondolatot. De nemcsak embereit beszél-teti, hanem gyakran élettelen tárgyakat is megszólaltat, mint azt a törött lábú porcelán oroszlánt íróasztalán, sőt a napsugarat is. A Csoda a búzaföldön című novellában például így beszél a

napsugár a csavargóhoz: „nézd itt a mezők sokszínű pompáját... csak te vagy fekete, mint a varjak odafent a magasban. Hát ne kódorogj feketén, ha én sütök rád, zöldszínű leszél, mint annak a festett ancugnak az alapszíne volt egykor, amilyen a fekete csak vékony máz.

Majtényi Mihály nemrég megjelent Lássuk a medvét című kötete tehát egészben véve lehiggadt, kiforrott írói egyéniséget mutat, aki már megtalálta hangját, hogy úgy mondjuk, erejének teljében, írói fejlődésének érett korában van. Nem ragadtatja magát kockázatos kalandokra a kifejezésforma keresésében, nem csinál szaltókat, hanem megállapodottan, biztonságosan halad a maga útján, fejleszti csiszolja eszközeit, tágitja annak a kifejezésformának lehetőségeit, amellyel bánni tud, s amelyben legtöbbet adhat irodalmunknak, amelyben olyan kis remekműveket tud alkotni, mint a Különös ajándék, olyan nagy elbeszéléseket, mint a Futóhomok, a Csoda a búzaföldön stb., amelyekben a magyar elbeszélő irodalom legnagyobbjainak a nyomdokain jár, sőt a sarkába is lép.

Jegyezzük még meg végezetül, hogy az író valamivel igényesebb is lehetett volna a kötet anyagának válogatásában, s akkor — értékben, minőségben — még egységesebb kötetet adhatott volna olvasóinknak. A Forum kiadó minden dicséretet megérdemel a könyv szép kiállításáért, a szép borítólapéért, jó nyomásért és papírért, noha a fedőlap minőségben még az egész könyv technikai színvonala alatt van.

Fejlődő kritikánk

Juhász Géza

B. SZABÓ GYÖRGY: TÉR ÉS IDŐ, PROGRESZ KIADÓ, NOVISZÁD, 1959

Ki merné ma már tagadni, hogy van vajdasági magyar irodalom vagy jugoszláviai magyar irodalom vagy egyszerűen csak jugoszláv irodalom magyar nyelven (mert végső fokon nem az elnevezéstől függ). De jugoszláviai (hogy ne ismételjem újra a jelzők összes variációit) magyar irodalomtudomány? Van-e jugoszláviai magyar irodalomtudomány és kritika? Még nem olvastam (nálunk) írói nyilatkozatot, amelyben egy-két epés, szűrős megjegyzés ne irányult volna a kritikára és kritikusokra, amely ne hiányolta volna a kritikát. Általában vagy azt mondják, hogy nincs, vagy azt mondják, hogy csak sommás ítéleteket mond, skatulyáz, mereven osztályoz stb. (Csak mellékesen jegyezzük meg, hogy a kritika azért helyjel-közzel talán többet is mondott egy-egy műről, mint sommás ítéletet, de az írók ilyen sommás ítéleteken kívül egyebet csakugyan nem mondtak a kritikáról). A módszerekről természetesen lehet vitatkozni, de hogy éppen ne volna nálunk kritika, az ta-

lán mégsem áll egészen. S ezt éppen B Szabó György nemrég megjelent könyve alapján mondhatjuk. Ha ugyanis abból indulunk ki, hogy irodalomtörténet, irodalomtudomány és kritika nagyrészt összefüggnek, s egymásba csaphatnak át, akkor először is állapítsuk meg, hogy van már irodalomtudományunk és kritikánk is. Hogy milyen, erről ismét vitatkozni lehetne, de ki merné azt állítani, hogy van nálunk jobb művelője a szépirodalomnak, mint amilyen avatott értője és bírálója B. Szabó György? Hogy egyedül van? Szerencsénk, hogy ő nemcsak tudós, hanem nevelő is, nemcsak tanárokat, hanem kritikusokat is nevel. Ezért mondhatjuk, hogy irodalomtudományunk és kritikánk is születőben van, itt az első nagyszerű bizonyítéka, B. Szabó György most megjelent könyve. Hisszük, hogy előbb-utóbb lesz folytatása, és valóban megszületik a kritika és irodalomtudomány is.

Nyilvánvaló, hogy „kezdetben vala az írás” és csak azután lett az irodalomtudomány és kritika, de lett, mert lennie kellett, s ahol irodalom van, ott előbb-utóbb megszületik az a tudomány is, amely rendszerezi, értékeli, felméri stb. Nyilván nem kisebb az írói alkotó

munkánál és nem kevésbé fontos feladat ez az utóbbi sem, mert végső fokon hat és visszahat az irodalom minőségi fejlődésére, színvonalának emelkedésére.

Nem véletlenül merülnek fel ezek a kérdések, amikor B. Szabó György sok tekintetben úttörő jellegű munkásságát kívánjuk vizsgálni könyve alapján, amely ezt a munkásságot szemlélteti. Bátran állíthatjuk, hogy B. Szabó György az első irodalomtudós nálunk, az első kritikus, aki az irodalomtudomány szempontjai és módszerei szerint vizsgálja nemcsak Mikszáthot, Adyt, József Attilát, hanem Herceg János munkásságát is, és irodalmunk minden kérdését. Emellett — tegyük mindjárt hozzá — hasonló munkára oktat és nevel egész generációkat a főiskolán és azon túl, azon kívül, akik iskolában és a kulturális, irodalmi életben a fölé tanult módszerek és szempontok szerint reagálnak az eseményekre. S neveli konkrétan a kritikusok nemzedékét is nemcsak előadásai, hanem irányadó, példamutató munkássága által is.

Ezt a nagy jelentőségű, széles skálájú és sokoldalú munkásságot szemlélteti most megjelent könyve is. Mivel nyilván az a szempont vezérelte könyve szerkesztésében, hogy egész munkásságáról képet adjon, nem is lehetne műfajilag egy szóban meghatározni. Tanulmányok, esszék mellett ugyan- is találunk benne irodalmi riportot. Ír- rai emlékezést szülőföldjére, barátai- ra, ugyancsak lírai hangon megírt, de tárgyánál fogva tanulmánynak is be- illő riportszerű írást Konyovicsról stb. De egy ilyen könyv is kevés volt ah- hoz, hogy egészében bemutassa kultu- rális és irodalmi életünk e fontos egyé- niségének munkásságát. Különösen, a- kik közelebbről figyelhettük munkássá- gát, a könyv lapozgatása közben gyak- ran emlékezünk olyan írásokra is, ame- lyek nyilván csak a terjedelem korlátai miatt nem kerülhettek be. A főiskolán és különféle szemináriumokon kifej- tett pedagógiai munkásságának például nyo- ma sincs, pedig méhán előadása az irodalom- és nyelvtanítás kérdéseiről olyan fontos megállapításokat tartal- mazott, hogy megérdemelte volna a könyv- ben való megjelenést. Ugyancsak hiá- nyoznak innen a kritikák is.

Tudjuk jól, hogy az irodalom (iro- dalomtörténet és irodalomkritika) nem az egyetlen érdeklődési területe B. Sza- bó Györgynek, de — talán az objektív

szükségletek és követelmények folytán — a legfontosabb. Ez látszik a kötet- ben is. Írásainak legnagyobb és leg- értékesebb részét az irodalmi tanulmá- nyok teszik. Ezek közül külön ki kell emelni az Adyról szóló tanulmányt. Ki kell emelni azért, mert sok tekintetben érdekesen, új oldaláról is mutatta meg a költőt, s újat mondott róla, mikor már-már könyvtáryai a róla szóló iro- dalom, (habár ennek egy része — is- mert okokból — félig-meddig ismeret- len volt a szerző számára). Figyelemre méltó, ahogyan az adott helyzetben időszérűvé tudta tenni irodalmi taní- tását s éppen azt az elvét hangoztatta, amit mások elhallgattak, hogy: „Oldjuk meg *magyarul* problémáinkat”, ami a cikk születése idején nagyon is aktuális volt a költő hazájában. De említhetjük a Mikszáth Kálmán világa, az Iszony- idillek novellista-költője című remek- beszabott esszéket is, amelyekben igen gazdag és rendkívül színes, magával ragadó, lendületes stílusát és nyelvét is élvezhetjük.

Irodalomtörténeti tárgyú írásai után mindjárt a mi mai irodalmunkkal fog- lalkozó cikkeit kell megemlíteni. Iro- dalomkritikát nem is sokat írt, s kö- tetébe, mint említettük, nem is vett fel egyet sem. Ez nyilván nem véletlen. A mi irodalmunkkal kapcsolatban in- kább az átfogóbb, általánosabb jelle- gű, nagyobb fontosságú kérdések ér- dekeltek és ezekkel kapcsolatban fog- lalt állást, nem pedig egyes művekkel kapcsolatban. (Jellemző ebből a szem- pontból, hogy amikor Herceg János Anna búcsúja című regényének szerb- nyelvű kiadásához utószó megírására kérték fel, akkor született a Vázlat egy írói arcképhez című írása, melyben valóban felvázolta Herceg portréját, írói fejlődését a pályakezdéstől az An- na búcsújáig, miközben nemcsak egy nagyigényű Herceg-tanulmány vázlatát alkotta meg, hanem egy másik tanul- mányét is, amely a vajdasági magyar irodalom kezdeteiről szólna). Ezt pél- dázza lényegében Az erők összefogásá- ért című egész ciklus, illetve a szerző szempontja, mely szerint ezt összeválo- gatta.

Az első cikkben, a Herceg Jánoshoz intézett nyílt levelében, a fiatalok-öreg- gek vitája nyomán felvetődött elvi kér- désekhez szól hozzá, s ezt a kérdést a társadalmunkban végbement mély- reható változások, a demokratizálódás általános folyamata tükrében vizsgál- ja. Irodalmunk 1951-ben című írásában

az irodalom és kritika előtt álló feladatokat tárgyalja, s a rá jellemző alapos-sággal és következetességgel gondolja végig mondanivalóját nemcsak a mulasztásokra mutat rá a feladatok megjelölésén túl, hanem e mulasztások következményeire is. 1955-ben a kiadó és a lapok megszigorított kritériumától a minőségi színvonal emelkedését, a tartalom gazdagodását stb. várja és ennek alapján nevezi 1955-öt a fordulat évének. 1957-ben, mint ismeretes, a többeket kinzó és nyugtalanító kérdést vetette fel: Lemaradunk? Az írás visszhangja bizonyította a kérdés indokoltságát s azt, hogy B. Szabó György éppen a legdöntőbb és legidőszerűbb kérdést vetette fel: nem maradunk-e le az egyetemes jugoszláv irodalom mögött korunk problémáinak ábrázolásában vagy esetleg a megfelelő kifejezőmód kialakításában stb. s ki tudunk-e törni a provincializmus nyűgéből?

Lapozzunk tovább a könyvben, azt látjuk, hogy a képzőművészetben éppen úgy érdeklődik a jelen (Konyovics, Bezerédy, Sáfrány) és a múlt (Pechán József, Rippl-Rónai, Dési Huber) iránt, akárcsak az irodalomban. Majd a Háborgó lelkek országa című izgalmas, szinte megrázó magyarországi utirajz után a Munkák és napok ciklus következik. Itt tárul elénk a maga egészében az a bámulatosan sokoldalú, rendkívül sok területre terjedő munkásság, amelyet B. Szabó a mi kulturális életünkben kifejt. Olvashatunk itt a Híd-

ról, a Nagyszótárról, a magyar tan-szék kérdéseiről, a rádiódramáról, rádióiskoláról stb. Nem mindennapi teljesítményről és egy ember fizikai lehetőségeit már-már meghaladó munkatempóról kapunk itt képet. Akármelyiket vesszük is e területek közül, egész embert igényel, B. Szabó György pedig mindezekben a kulturális életünkben döntő fontosságú területeken dolgozik, irányít. Egész tudományos intézetek számára jelöli ki a feladatokat (Szlavóniai jegyzetek), az irodalomtörténészek, írók, kritikusok egész nemzedéke számára mutatja meg a tennivalókat. Am, mint már bevezetőben említettük, B. Szabó Györgyöt elsősorban irodalomtudósnak tekintjük, az irodalomtudomány az a terület, ahol mint útmutató, szervező, de mint alkotó is, a legtöbbet nyújthatja. Hisszük, hogy általános kulturális fejlődésünk eredményeképpen elérjük — s remélhetőleg igen hamar —, hogy az átmeneti időszak emberhiányából kilábolunk s megkezdődhet az igazán elmélyült munka — mindenki számára azon a területen, ahol a legtöbbet adhatja. Egész irodalmunk történetének — legalább a kezdeteinek, ami már irodalomtörténetnek számít — a felmérése, rendszerezése a mi feladatunk itt. Ezt helyettünk senki sem végzi és végezheti el. Ezt megszervezni, irányítani, elsőként művelni B. Szabó György feladata többek között s a legfontosabb! Hogyan? Megmutatta számos fragmentumban.

Napló a boldogtalan gyerekkorról

Bori Imre

Nem lehet meghatódás nélkül olvasni ezt a kis könyvet. Mert amit mi már tudunk, Radnóti Miklósnak ez az egyetlen prózai alkotása, ez a napló, halálsejtésben született meg. A halál árnyékozza be ezt a könyvet, a halál, amely már őt is megkörnyékezte akkor. Még csak öt évet élt. Milyen jelképes ez: egyik verseskönyvének ez a címe: Járkálj csak, halálraitélt, az Ikrék hava című emlékezés, ennek büvöletében megjelent munkája, néger mesefordításai ezt a címet viselik: Karunga, a holtak ura.

Nem véletlenül volt ez mind így. Az erőszakos halállal születése pillanatában találkozott, amikor ikreket szülő anya és a költő ikertestvére hal meg, aztán apját temeti el, végül pedig, a fasizmus magyarországi előretörésével maga is a halál jegyese lesz: egész költészete ezután szinte állandóan vele foglalkozik: gyerekkorának halálélménye szélesedik ki egyetlen méretű halálélménnyé, amikor szertenéz Európa mezői felé és ez ismét csak az árnyékául szegődött halálra irányítja figyelmét. Nem kamaszként sóvárog reá, hanem érett férfiként néz szembe vele, nem elképzelt, romantikus halálélmény, hanem konkrét, életből és a világ akkori helyzetéből sarjadt ki.

Ennek a kettőnek a találkozásából, gyújtópontjában keletkezett 1939 szeptemberében ez a kis könyv, amely ezt a címet hordozza: Ikrék hava, így is utalva a születés pillanatában eljegyzettségére. Mert halállal van tele ez a könyv, a gyermek Radnóti világa ennek árnyékában telt el, s amikor így vall, nem véletlenül utal szinte állandóan az egész világot beárnyékoló halálra. A „lélek valósága” volt ez nála akkor, ahogy éppen ebben a Napló a gyerekkorról c. írásában mondja egy helyen. A halál „pszichózisa”, amely akkor Európában kézzelfoghatóan reális volt, tény, amellyel minden becsületes embernek számolnia kellett. Ezt mondja:

Falak épülnek körülöttem, városok és országok tűnnek el. Nő a fal s elválaszt az emberektől. Fogoly vagyok. S ha néha azt kiáltja valaki: Európa! mintha azt kiáltaná: Afrika!

Ez a könyv keletkezésének általános hangulata, ebben a lelkiállapotban írja prózai remekét, az Ikrék havát.

Mi van ebben a könyvben? Látogatás nevelőanyjánál, a taksonyi rokonoknál, párizsi barangolások emlékei, a bol-

dog ifjúság napfényes rései, amelyek körül még nagyobb és sűrűbb az árnyék, beszélgetések a műfordításról, a tibulluszi disztichonokról és nagyon sokszor, szinte állandóan a halálról. Még a tibulluszi idézet is a halálról szól: a háború, a halált hozó háború átkozásáról és az édes békéről beszél, amely éppen 1939-ben készült Európából tovatűnni hosszú öt évre.

Már az első oldalakon, az első emlékezés-hullámban halottal találkozunk: a világháború végén egy katona kivégzése a játszótéren, amelyet a két gyerek a költő és kis féltestvére, Ági, rémült és tág szemmel néz végig és aztán a gyermek képzetet kiszínezi.

„Nagy dolog a gyerekkor”, írja le franciaországi élményei végén egy beszélgetés kaposán s máris újra a halál to'akodik tudatába, az apja halála. s alighogy átv'szeli ezt, egy másik, egy még nagyobb megrázkódtatás éri, amit eddig nem tudott, amit eddig rejtegettek előtte: megtudja, hogy a halállal együtt született. megtudja anyja halálának körülményeit. Megrázók ezek a lapok. Az élettel találkozik ekkor először a maga meztelen valóságában.

Ide from ezt a részt:

„— Hogy halt meg anya? — kérdeztem három év múlva egy alkonyatkor a nénit.

— Tanulj és ne kérdezz butaságokat! Meghalt!

— Hogy halt meg? miért halt meg?

— A hangom megijesztett, mert felém fordult és összekulcsolta a kezét.

— A szíve nem bírta, ikerszülés volt.

— Ikerszülés volt? — mondtam ámulva utána. — Mi mindent rejtegetnek ezek még! — csikordítottam össze a fogam s a kezem ökölbetaladt. . . Micsoda család! Minden másképpen van, mint másoknál, rendes emereknél!

— Hol az ikertestvérem? — támadtam a néniire gyanakodva.

— Meghalt, gyöngye volt, egy-két percig élt csak. Az is fiú volt.

— Es?

— Mit és?

— És... és anya azért halt meg, mert ikertestvérei lettek?

— Azért — törölt ki gyorsan egy könnyet a szeméből a néni...

— En a falhoz vágtam volna apa helyében azt a kölyköt, tudja? — ordítottam az ajtón át.

— Bolond vagy? Milyen kölyköt? — nyílt ki hirtelen az ajtó.

— Engem — sziszegtem összeszorított szájjal —, mindenki meghalt neki, csak én maradtam! És most azt sem lehet tudni, hogy én haltam-e meg vagy a testvérem. Ha ikergyerekek vannak, honnan lehet azt tudni?..."

És ideírom nagyon érdekes záróvalomását is, amely már a költői világba visz bennünket:

„S akkor elkezdődött valami, amiről csak verset lehet írni... akkor kezdődött volna az ifjúság? S micsoda évek! Te maradtál meg? vagy a másik? Megölted őket, — beszélt a hang, megölted őket, megöl ted ő ket, megöl ted ő...”

„Mikor múlik el a gyerekkor? S mikor az ifjúság? S az élet? Észre se venni” — mondja a költő. S nem az elmúlásra hanem a halálra gondolt, amely, íme, bármerre is fordul, mindenütt a szemébe ötlük, mindenütt kíséri. Gyermekkorát felelevenítő naplója azt mondja el, hogyan tudasodott benne a halál élménye, hogyan vált lírává, amelyből egy férfi és egy kor arcán csorognak a könnyek és acélosodik az öntudat. S a prózai sorokban is a költő beszél, a magyar költészet nagy tragikus alakja, azokról az árnyakról, amelyek gyermekkorának derűjét is olyan kegyetlenül árnyékolta be és lopták el tőle a boldogságot.

E könyv kiegészíti a költő életművét, a legszebb lírai versekkel vetekedve, megvilágítja egész addigi költészete mélyeit, előrevetve a könnyörtelenül közleledő erőszakos halál képét, az abdai tömegsír felé menetelő Radnóti alakját.

A háború utáni jugoszláv irodalom egyik legértékesebb alkotása

Borbély János

RANKO MARINKOVIĆ: RUKE, ELBESZÉLÉSEK, PROSVETA KIADÓ, BEOGRÁD, 1956

Érdekes véleménykutatást végzett tavaly a zágreni Vjesnik mindenre kapható újságíróhada. Tárgya általában az irodalom, alanyai pedig a legillusztrisabb horvát írók. A többi között egy igen kényelmetlen kérdést is feltettek az érdemes szerzőknek. Nyílt színvalómásra szólították fel őket egy olyan dologban, melyről íróféle szeret ugyan beszélni, de sohasem a nagy nyilvánosság színe előtt. A kérdés körülbelül így hangzott: A háború utáni jugoszláv irodalom melyik alkotását tartja legértékesebbnek, ki a kedvenc szerzője ebből a körből? A feleletek összegezésekor kiderült, hogy legtöbben Ranko Marinkovićsal rokonszenveznek, mégpedig igen jó társaságban: Andrićsal és Krležával együtt. A legjobb háború utáni irodalmi alkotásnak pedig Ranko Marinković „Ruke” (Kezek) című elbeszélés-gyűjteményét emlegetik leggyakrabban, és mindjárt utána Andrić és Krleža háború utáni idők műveit.

A közvéleménykutatás, az anket, mondják, a köz véleményének érzékeny barométere, s talán hinni is lehet neki. És ha így van, akkor könnyű megállapítani Ranko Marinković helyét a mai horvát és az egyetemes jugoszláv irodalomban.

A horvát irodalom egy újabbkeletű osztályozása szerint Ranko Marinković a jelenlegi horvát írók harmadik nemzedékéhez tartozik, melynek tagjai a két világháború között munkásságukat, de írói kiteljesedésüket csak a felszabadulás után érték el. Kaleb, Segedin, Franičević, Desnica, Simić, Vučetić generációja ez. Új utakat törtek házuk táján, részben a korszerű világirodalom új irányzatainak, nagy íróegyéniségeinek hatására. Rokonságot tartanak fenn a francia szürrealistákkal, Faulknerrel, Hemingway-vel, Kaffkával, Eliot-vel, Lorcával. A valóság naturalista, sőt klasszikus értelemben vett realista ábrázolásának helyébe ennek a nemzedéknek a műveiben a való világ dolgainak egy közvetettebb ábrázolásmódja lépett. Nem egyszerűen tanúságtétel ez; a léggör, a hangulat érdekli őket, ez van képeikben, szimbólumaik-

ban. Az az őszinte vágy vezérli őket, hogy fölfedezzék az élet sorsdöntő igazságait, amelyekért érdemes feláldozni az egyén kis igazságait.

Ezzel a nemzedékkel érkezett Ranko Marinković, és Kezek című elbeszélés-kötetében önálló, autentikus íróegyéni-ségül mutatkozott be.

Marinković kötete az első elbeszélés-től az utolsóig egy töretlen ívű fejlődési vonalat tár elénk. A „Holt lelkek” (a gyűjtemény első darabja) lelki problémákkal vívódó, magatehetetlen hőstől — akivel, hasonlatképpen, nem véletlenül asszociálja az író a fogalom-má vált gogoli hőst, Csicsikovot —, a kötet végén eljut a bátor, harcok akciójában kiálló önmagáig, aki jelképesen életét áldozza fel, hogy egyetlen, halálos öleléssel megölje a lelkekre lidércként nehezedő, fojtogató elnyomatás jelképévé váló csendőrt és vele mindenfaíta elnyomatást a világon. A meddőn, nyálasan intellektualizáló, mindenek felett érzékeny, bizonytalan. Félelmek gyötörte embertől — akinek félelme, bizonytalansága világmérletűvé dagad, amikor összefüggésbe kerül a második világháború ki'örése előtti nagy-politikai konstellációval —, eljut a forradalmár-emberig, akinek harca bár egyéni akció, bizarságában pedig tipikusan intellektuelre valló, mégis életre-halálra szóló igazi harc. Amaz gyenge ember, olyan, aki nem hisz semmiben sem, még önmagában sem — holt lélek; emez már harcós, olyan, hogy ha ma még nem is, de holnap bizonyosan feyvert ragad és ott lesz a többivel, forradalmat csinál.

Ez a könyv két antipódusa, és ami közte van, arra röviden talán azt lehetne mondani, hogy képek a dalmáciai kisváros életéből, de minden zsáner-szerűség nélkül. Semmi sincs a tenger kékségéből, végtelenségéből, a naplementék hangulatából, a citromfák illatozásából; semmi sincs a halászok hajnali kivonulásából, a halászelet vesztelvéből és nyomorúságából, — mind-ebből semmi sincs a könyvben. Más érdekli az író. A dalmáciai kisváros sorsdöntő pillanatait igyekszik megörökíteni egyrészt, másrészt ennek az életnek társadalmi vonatkozásai érdeklik elsősorban, továbbá embereinek lelki relációi. A háború előtti tengerparti kisváros társadalmi- és közéletének fonákságai, posványa, erkölcs-telensége, a kisvárosi viszonyokra jel-

lemző típusok, figurák, íme ez érdekli az író, ezt igyekszik rögzíteni mindig lebilincselő, eleven, asszociatív mesélő kedvvel megírt történeteiben. Megjelennek a kisváros hivatalosai, potentátusai, a városelnök és politikai ellenlábasa, a patikus; a csendőr, akinek alakja Marinkovićnál valóságos szimbólummá női ki magát; a finánc meg a bukott patrícius, akinek egyéni tragédiája mögött ott kiált osztálytragédiája is; megjelenik a kisember, a munkás és a legkisebb kisember is, az utcai kucséber, a mérleges, a lámpagyújtogató, a borbély, akinek „officinája” egyúttal afféle klub is. A politikai vezetősoportok főhadiszállása. Másrészt, a kötet néhány darabjában finom lélektraizzal találkozunk. Az emberi lélek legtitkosabb rezdülései kerülnek tollára. Az asszociációk végtelen láncolatában elhatol egészen a lélek patológikus mélységéig. És mindezt egy stílusfigurákban gazdag nyelvetten kapjuk, amiből sohasem hiányzik a humor, a szatíra, a finom gúny.

Ez utóbbi — úgy látszik —, az írónál adottság, de törekvés is. Szorosan összefügg ugyanis Marinkovićnak azzal a törekvéssel, hogy lerántsa a leplet minden hamis nagyságról, hogy megmutassa a doleok fonákját. Innen az a könnyved, fölnéves gúny, amely végvonul valamennyi írásán. És amely egyúttal írói állásfoglalás is. Depatetizáció igen, következetes depatetizáció minden vonalon, minden helyzetben, akár váratlan fordulatok, akár megtorpanások árán is a pátosz magasbalendülő útián. A tragédia például Marinković alkotásainak szűrőjén át nem is tragédia, hanem csak tragikomédia. „Por” című elbeszélése bizonyítja ezt legékekesszólóbban. A volt patrícius, regegyesen szép, de szerencsétlen szerelme történetének fináléjaként, miután rettenetes percekét él meg volt kedves férjének vendégszerető hajlékában és lélekben teljesen összetörik, anyaszült meztelenül, a hajdani szerető leveleinek rózsaszínű halmaza fölött, ott a hitvestársak szobáinak tőzsomszédságában, elkeseredett, tehetetlen bosszujában — felakasztja magát. Ez eddig tragédia. Egy költőien, fenségesen szép szerelem komor záróakkordja. Az író azonban itt nem tesz pontot a történet végére. A zsinog elszakad, az öngyilkosjelölt a földre huppan, a vendéglátó házigazda — a férj — és felesége — a volt szerető — kétségbeesetten be-

Amihez hozzányúl, minden témája érdekes problémává nő kezében. Az is igaz azonban, hogy csupán arról ír, ami közeláll szívéhez. A francia esszéirodalom legszebb hagyományaiiban gyönyörködhetünk Kolozsvári Grandpierre Emil írásait olvasva, valóban a szépirodalom és a tudomány határterületén járunk: a gondolatok, meglátások kifejezését a szépiró támogatja és a francia nacionalizmus is tisztá, józan gondolkodásmódja nyomja rá bélyegét. Az „értelem fegyelme” jellemzi tanulmányait s ha erényeiről akarunk beszélni, ezt kell kiemelnünk.

Kolozsvári Grandpierre Emil szemlélete, mint már jeleztük, polgári. Legjobban megvilágítja ezt vallomása, amit Babits prózájáról írt tanulmányában tesz: „Az irodalom csak mint emberi magatartás érdekel, mint sajátos vízió a valágról. Az egyéni magatartás lételének egyedüli bizonyítéka: a megnyilatkozás, a kifejezés.” Kár volna vitába szállni az íróval felfogása helytelenségéről, amikor ezt a felfogását rögzítjük, elsősorban azért tesszük, hogy az író többi sajátossága felé megnyíljon a kapu. Az író érdeklődésének középpontjában a kifejezés áll, tehát nem véletlen, hogy a stílus és külön a forma köti le érdeklődését. Ott remekel, ahol valamilyen író stílusáról beszél. Babits stílusát például így jellemzi (közben magát figyelni, a maga stíluseszmenyét is megfogalmazza vele). „Mint minden nagy íróé, Babits stílusa is új és eredeti. Puritán szelleme irtózik a sallangoktól, a szélahámos máztól, az olcsó díszektől, a csillogó és üres nagyot mondástól. Stílusának tömör szépségét az avatott is csak szerencsés pillanataiban veszi észre... Nem az egyes szóban keresi az eredetiséget, mint Szabó Dezso óta oly számosan, hanem a mondatban, a mondatok egymás közti viszonyában...” Egy másik írásában így vall erről: „A próza rendeltetése, gyakorlati feladata a közlés. A stílus legnagyobb művésze nem más, mint a gondolatok, tények lehetőleg megbízható közvetítője. Az, amit a nyelv szépségének, művészieségének nevezünk, ráadás, de értéke csak akkor van, ha valóban az...”

Ilyen tételekből vezeti le azután igen érdekes mondanivalóját, amely elvisz a realista regény problémájáig is és azon túl a magyar regényirodalom bírálatáig. A fentebbi idézetben foglaltakat a próza gyakorlati szerepének tart-

ja, s erre a gyakorlati szerepre, szerrinte, a magyar próza nem mert vállalkozni, mert az író *semmi sem érdekeltte, hogy tömondatokban nem lehetett kifejezni, vagy nem sikerült valamely hol színes, hol pusztán zavaros képbe belenyomorítani*”, ugyanakkor megállapítja, hogy a magyar irodalmi stílusban szinte áthidalhatatlan szakadékok tátognak, a magyar nyelv nem egységesen fejlődött, mint például a francia irodalomban, ahol *„a legelvon-tabb filozófiai gondolatok lényegében ugyanazon a nyelven szólnak meg, mint egy elbeszélés...”*

S a stílus kérdései után eljut az ábrázolás kérdéséig. A kötet központi írásának tartom Csonka stíluseszmeny, csonka emberlátás című tanulmányát, amely könyörtelen őszinteségével, kegyetlen objektivitásával mutat rá, ha polgári módon a fonákjáról is, a magyar irodalom újabbkori fejlődésének egyik sajátosságára: a gondolkodásra keptelenség jelenségér. Így kezd tanulmányát: „Regényíróink túlnyomó részének az a közös vonása, hogy bonyolultabb elmélkedésektől következetesen tartózkodik. Nyelvünket írók, újságírók, tanárok, amennyire lehetséges, megtisztították az intellektuális elemektől, s egy szakember elszántságával fordítottak hátat az élet egészének, az érzelmi és az érzelmi jelenségek kedvéért...” A stílusból következett az emberlátásra, holott éppen fordítva van, a stílus nem oka, hanem következménye az író világlátásának. Hasonló ehnye az a megállapítása is, hogy *„nehez volna eldönteni, hogy a csonka stíluseszmeny alakította-e ki a csonka emberlátást vagy fordítva történt...”*

Nem kétséges, fordítva történt, s így az író csupán a részletek pontos meglátásáig, könyörtelen feltárásáig juthatott el egy-egy telitalálatában. Ilyen mondatokat olvashatunk tanulmányában: *„Párhuzamosan a csonka stíluseszmennyel, az epikáról is csonka eszmeny alakult ki. Regényhőseink nagy többsége fej nélkül bolyong kalandról kalandra. S amilyen vastagon árasztják magukból az életszagot Móricz hősei például, ugyanolyan vékonyka a lellemi életük. A regényhősöknek e a rendje az izzadságával, az emésztésével, az étvágyával, a nemiségével igazolja hitelességét, soha gondolataival...”* Újabbkori irodalmunk kérdéseinek megértéséhez nélkülözhetetlen a szempont, amit itt az író felvetett. Szép

rontanak és megtalálják őt lenn a padlón, abban a lehetetlen helyzetben. Ez már nem tragédia. Ez már komédia. A legördülő függőny megállt félúton a szerző nem tartotta be a játékszabályokat, becsapott bennünket: záró akkord, igen, de utána felhangzik még egy víg, csúfolódó-csipkelődő tiráda.

Marinković megkísérlti bemutatni a világháború első napjainak hangulatát a kisemberek nézeteinek tükrében. Itt sincs semmi pátosz, semmi a honfiúi szólamokból, de a pacifista szólamokból sem. Megmutatja, hogy az emberek félelemmel telve, aggódva olvassák az újsághíreket, gondfelhős homlokkal várják a behívót, mely majd elsodorja őket az ismeretlen jövő felé, és amit hátrahagynak, az is csak gond, mert annak a neve: asszony, család, gyerek. Így láttatja tehát Marinković az olvasóval a nagy világegyes első napjait nálunk, ahol még akkor viszonylagos béke van. És amennyire nem szokványos ennek a hangulatnak a raizában, épp olyan eredeti, amikor egy kis dalmáciai sziget idegen katonai megszállásának első óráit örökíti meg. A megszálló katonák nem elszabadult őrdegek, nem folynak vérpatakok, nincs tömegmészárlás bár — érezzük — némaságával, hallgatásával az egész város ellenáll. Az író azonban nem ezeket a képeket festi. Ehelvelt inkább a hatalmától meginttasodott, hiú és korlátolt csendőrmester mosolvra derítő figurája meg ellenfelei révén emberi légkört teremt melv a történelmi és művészi szempontból ugyanolyan igaz, mint a megszállás és ellenállás eseményeinek legvérszesebb krónikái. Mert ez látásmód dolga. Attól függ, hogy mire irányítottuk írói szemléletünk reflektorfényét. Mert Ranko Marinkovićot, az író, nem az események majdan tan-

könyvekbe is beleszerkesztendő történelmi körítése érdekli, hanem mindek előtt emberi relációi. A csendőrmester romlottsága a rendszer romlottsága, bukása pedig egyúttal az egész rendszer bukása is, ezt mondja meg a sorok között. De ezen túl rámutat még a következő négy év feltételezhető eseményeinek a csirájára is. Éreztetni, ha nem is mondja meg, hogy íme, itt van Ilija csendőrmester, nézzétek, mivé aljasodott: sintér lett a megszálló megbízásából — holnap bérenc lesz belőle; itt van Mile, ez az egyszerű csendőrlégény, figyeljétek meg haragját, gyűlölet van a szemében — holnap ott lesz az erdőben; no és Manzo, a klozetos, ez a patkány, árnyékszéki rossz szellem; több büszkeség van benne, mint az egész királyi csendőraltszti bagázsban, holnap talán már bombákat fog rejtgetni kamrájában... A jelen magában hordozza a jövő eseményének csiráját, és most itt járunk a kettő határmezsgyéjén, fordulópontnak vagyunk szemtanúi, most nyilatkozik meg, ki milyen ember és milyen lesz a jövőben... De nem született áruló és nem született forradalmár egyik sem, nem éltet sem királyt, sem mást egyik sem, egyszerűen emberek valahányan, akik a változó idők forgatagában vagy megállják vagy nem állják meg a helyüket.

Röviden ez az, ami a könyv említett két pólusa között van. Gazdag tartalom ez, és az a világ és az a korszak, melyről tudósít, ha történelmileg mégoly közeli is, általa kerül emberi közelségbe. A „Kezek” szerzője modern író a szó legszebb értelmében, és írásait, különösen ami elbeszéléseinek súlyát és lélekraizainak elmélvültségét illeti — Gustav Krklec szavaival élve — európai mércével kell mérni.

Az értelem dicséretéről

Bori Imre

KOLOZSVÁRI GRANDPIERRE EMIL: LEGENDÁK NYOMÁBAN, SZÉP- IRODALMI KIADÓ, BUDAPEST, 1959

Helyét így határozhatnánk meg: útitárs. Polgári íróként kezdte irodalmi pályafutását 1932-ben megjelent első művével, ma is a polgári író szemével nézi a világot s ebben a kötetében az irodalmi élet kérdéseit. Ha polgári író mondunk és közben a magyar irodalomra gondolunk, a polgári jelzővel sokat mondtunk és egyben nagyon keveset, hacsak ennél a megállapításnál maradunk. Polgárnak lenni a magyar irodalomban tehertélt jelentett akkor is, amikor nem a munkásosztály volt hatalmon, hanem a dzsentri. Elsősorban azért, mert a magyar polgárság már akkor sem volt igazi polgárság, nem olyan értelemben volt polgár, mint a nyugati államokban. Csak pénze volt, de nem volt polgári az életmódja (ebben a dzsentri utánozta) és nem volt polgári a gondolkodása. Elpusztult, mielőtt igazán megszülethetett volna. S mit kezdetett ilyen polgári mivoltával az, aki nem a magyar polgárság gyér hagyományából indult ki, nem belőle táplálkozott, hanem az igaziból: a

franciából, mint Kolozsvári Grandpierre Emil is tette, tíz, húsz, vagy harminc évvel azután, hogy Ady polgári radikalizmusa ellenére is a munkásosztály felé fordult segítségért? A kevesek bátorságával kellett vállalnia a magános harcos, az utolsó mohikán nehéz és hálátlan szerepét. A harmincasévek mint- ha kedveztek volna ennek az ember-típusnak: egy polgári írónemzedék nőtt fel, amely legalább gondolkodásában méltó akart lenni az európai polgárság nagy hagyományaihoz: legkiválóbb képviselőiket kiirtotta a faszizmus. Akik megérték a felszabadulást, alig lélegezhettek fel, újra veszedelembé sodródtak, amikor a magyar proletariátus került uralomra. Hogy nem fordultak szembe vele, hanem utitársként követni tudták, a maguk módján természetesen, az élet fejlődését, az korlátaikon mutat túl. Kolozsvári Grandpierre Emil tehát útitársa a magyar társadalmi életnek és polgári szemléletű íróként él és ír ma is. S innen nehéz lenne megmondani, mennyiben erénye és mennyiben vétké ez a tény.

Kétségtelenül érdekes könyv, élvezetes írás *Legendák nyomában* című gyűjteménye. Vérbeli esszéíró megnyilatkozásait olvashatjuk tanulmányjaiban.

és rokonszenves írói vonása az intellektualizmusnak és a védelme és megvédhető törekvése, hogy bizonygatni akarja (sajnos még mindig bizonygatni kell!), hogy az intellektualizmus és az epika között nincs és nem lehet szakadék, erre a mai nyugati irodalmak beszédes példákat szolgáltatnak. Grandpierre Emil csupán a magyar regény bírálatánál maradhat, a példák felmutatása már lehetetlenné vált számára, az egzisztencialista regényről írott esszéje, amely különben nem a legjobb írása a költőnek, eleve halálra volt ítélve 1946-ban. Mint mondtuk már, a részletek helytállóak. Íme néhány idézet: „A részletek realizmusától az egész realizmusáig íróink közül kevesen jutottak el. Realista novellánk sok van, realista regényünk kevés. S ez szükségyszerű. Regényhőseink jelleme egy novellányi cselekménynél többet ritkán rejteget. A nyersanyag megköti az író kezét.” Vagy: „Realistáink öntudatlan hazugságait többnyire az okozza, hogy közvetve vagy közvetlenül a francia realizmus híveivé szegődtek, de nem a realizmus szellemét tanulták el, nem éles és könyörtelen megfigyelésekre törekedtek, hanem megelégedtek az előadásmód külsőségeinek felhasználásával.” Vagy egy másik: „a hősök... az erőfeszítést kívánó külső tevékenység helyett nem kárpótolják magukat a belső cselekvésben, az álomban, a szemlélődésben sem. Miként írhat a magyar író olyan hőskörről regényt, kik csak kényszerhelyzetben szánják rá magukat a cselekvésre, s mihelyt a szorítás lanyhul, visszahullanak a tétlenségbe?” S még nem egy ilyen meglátást idézhetnénk Babits *Halálfiái* című regényének elemzéséből. De jellemző rá, hogy mindenütt megmarad ennél a megállapításnál és nem jut el, nem akar vagy világnézete korlátai miatt nem tud eljutni annak megállapításához, hogy mindebben a magyar társadalom fejlődése a hibás. Ami a részletekben érénye volt, az egésznek meglátásában csupán akadályokat gördít vizsgálódásai elé. A lehetőség a magyar realizmus sajátosságainak kimutatására ott lappang ebben a tanulmánykötetben, de nem jut el addig, hogy az elemzés sokirányúságával, a kérdések társada-

lomtörténeti összefüggéseinek vizsgálatával átfogó képet is adjon róla.

De minden tanulmányában találunk csemegét, egy-egy mondatot legalább, amely előbb meghökkent, aztán megmarad bennünk. Remek Pirandello-tanulmányára vagy a Bontempelliről írott esszéjére gondolok elsősorban. Bennük remeket alkot. De Huxley-ről írva is így remekel a megfigyelésben: „a fában gúnyolja ki a csirát”. Az angol író jellemző sajátosságát világította meg vele. Vagy: „A jó regényt a szereplők csinálják, hogy „a valóság és ember viszonya a cselekvésben fejeződik ki”, ez látatja meg vele a magyar regényhősök fejlődési zavarait, ez viszi el a francia racionalizmus feltétlen tiszteletéig, ez íratta meg vele elsősorban a stílusról szóló tanulmányait. Ebben nem csekély bátorságról tesz tanúságot, amikor például a magyar drámai hagyományok védelmében szólal meg és igen finoman, szatirikus vitaélel ír Sztaniszlavszkij rendszeréről 1954-ben. Mindez szívfügye. De már nem szívfügye Pirandello és Bontempelli olvasójának Szolojev regénye, a *Csendháborító*, a remek jellemzések írója itt műfajttörténeti kalandokba bocsátkozik. Ez ismét vallomással ér fel, magatartásának képe.

S éppen ezekben az írásokban nyilvánul meg a magyar írók nagy többségétől különböző lelki alkata. Hiszi és vallja, hogy a cselekvő ember az igazi ember, vallja, hogy „a valóság és ember viszonya a cselekvésben fejeződik ki”, ez látatja meg vele a magyar regényhősök fejlődési zavarait, ez viszi el a francia racionalizmus feltétlen tiszteletéig, ez íratta meg vele elsősorban a stílusról szóló tanulmányait. Ebben nem csekély bátorságról tesz tanúságot, amikor például a magyar drámai hagyományok védelmében szólal meg és igen finoman, szatirikus vitaélel ír Sztaniszlavszkij rendszeréről 1954-ben. Mindez szívfügye. De már nem szívfügye Pirandello és Bontempelli olvasójának Szolojev regénye, a *Csendháborító*, a remek jellemzések írója itt műfajttörténeti kalandokba bocsátkozik. Ez ismét vallomással ér fel, magatartásának képe.

De benne van ebben a tanulmánykötetben az érdeklődés korlátait tükröző „visszakozz” is. A hátrálás szemlélhető, ha figyelembe vesszük, hogy 1946-ban már az egzisztencialista regényről ír, később pedig Anatole France-ról. Ez kissé jelképes is.

A könyvhöz utósót is íratott a kiadó. Érdekes írás az is, de a feladata az, hogy megmagyarázza, miért jelentette meg a kiadó e polgári író polgári szemléletű tanulmánykötetét és mentegeti az író, amiért megírta, kötetbe gyűjtötte tanulmányait, és állításait ma is vallja.

Nyugatnémet Hamlet

R. M.

Hellmuth Käutner, a híres rendező egy alkalommal az egyik tervével kapcsolatban így akarta meggyőzni a filmproducenseket: „Ennek a filmnek a hőse az elképzelhető legmodernebb figura. Olyan határozatlan a magatartása, annyira nem érti önmagát, hogy egyszerűen a háború utáni, sőt a Harmadik Birodalom idejéből való német jellem megtestesülése. Amikor a nyolcadik producens — miután hét már elutasította — azt mondta, hogy nem szereti a happy and nélküli témákat és csak egészséges, megállapodott dolgokat kedvel, nem pedig efféle beteges, morbid hősoket, Käutner felkiáltott: „De hiszen Hamlet a legjobb bűnügyi darab a világon!”

Käutner sok éven át igyekezett megvalósítani legkedvesebb elgondolását, hogy felhasználja Hamlet merészt egy teljesen modern filmben, mely Nyugat-Németországban játszódik le, a második világháború után. Sem Amerikában, sem Nyugat-Németországban nem talált producenst, míg végül rábeszélte a német Walter Koppelt. Ez ugyan maga sem hitte, hogy kereshet ezen az elgondoláson, de nem akarta elutasítani az egyetlen német rendezőt, aki tartós nemzetközi elismerést élvez.

(Käutner rendezte a többi között „Az utolsó híd” című jugoszláv-osztrák-német koprodukciós filmet is, amelyben Maria Schell játszotta a főszerepet). A Hamlet új verziója, melyet „Hallgatni kell” („Der Rest ist Schweigen”) címen a nyár végén először Berlinben mutattak be, mégis rendkívüli közönségsikerrel ért el és a bírálóknak nagyszerű alkalmat adott a vitatkozásra. A kritika megosziott. Egyik része „Käutner életművéről” és „elsőrangú művészi darabról” beszél meg arról, hogy ez a film „nem időszerű, meghökkentő, forradalmi, de aki látta, nem felejtje el”. A másik rész viszont a milliós példányszámú „Welt” kritikusanak véleményét fogadja el, aki lakonikusan kijelentette: „Ez a film nem mond nekünk semmi újat”. A kereskedelmi siker mindenestre hihetetlenül nagy Koppel, a producens elégedetten dörmögve a kezét, kijelentette: „Sohasem hittem volna...”

Nem egészen világos, hogy miért nem hitt senki sem a sikerben. Shakespeare Hamletje Käutner előtt már tizennyolc film számára szolgált alapul. A francia Maurice Clément már 1900-ban filmet készített belőle, egy ötperces filmet a Hamlet végjelenetéből. Hét

évvél később George Melies, a film-trükkök mestere bemutatta Hamletből azt, „ami a színpadon nem látható” — például Hamlet atyjának szellemét vagy Ophelia haldoklását. Még az első világháború előtt jelentkeztek olasz, francia, angol és dán filmverziók is. A dán August Bloom magában az állítólag eredeti történelmi időben, Kronborgban fényképezte filmjét. 1920-ban Svend Dage, egy másik dán rendező már meg is változtatta a témát: filmjében Hamlet tulajdonképpen áruhás leány. Asta Nielsen nagy sikert aratott vele. A Hamlet legbonyolultabb, de legsikeresebb filmfeldolgozását Sir Laurens Olivier-nek, a rendkívül modern színésznek és rendezőnek köszönhetjük, aki az eredeti szöveget adta, de nagyon szerény, szinte szegényes kulisszákkal.

Käutner Olivierrel ellenkező irányban kísérletezett. Olivier görcsösen ragaszkodott Shakespeare szavaihoz, Käutner viszont nem vesz át Shakespeare-től egy szót sem, de fölhasználja maide nem az egész cselekményt, a modern időkbe áthelyezve.

Közvetlenül a háború után visszajön Amerikából egy gazdag német gyáros egyetlen fia és örököse Johann, akit becézve Johnnak is hívnak. A háború előtt került Amerikába, hogy megkezdje tanulmányait a Harvard egyetemen és a békekötésig nem térhetett vissza. Közben az apja meghalt, s anyja férjhez ment apja öccséhez. Paul Claudiushoz, aki a családí vagyonot kezeli. Johann gyanakszik, hogy Paul megölte a hátyját. Johann anyjánál tartózkodik Polló doktor (Polonius), a leánya Fee (Ophelia) és a fia Herbert (Laertes). Ez utóbbi hamarosan elmegy Párizsba egyetemre. Johann barátja a koreai háborúból, Horace angol őrnagy (Horatio) segít neki, hogy minél több bizonyítékot találjon gyanújához. Johann véletlenül megtalálja apja naplóját, amelyben azt írja, hogy öccsének viszonya van feleségével és ezért életére tör. Johann szeretné megtudni, hogy apjában ez a balsejtlem valóra vált-e, s ezért barátai Mike R Krantze (Rozenkrantz) és Stanley Stern (Gildenstern) révén megnyeri a „Modern Art Ballet”-et, hogy családja előtt az úri villában játszanak le egy darabot, mely gyilkosságról szól. Johann nagybácsijára és anyjára pontosan úgy hat a darab, mint az eredeti Hamletben: elárulják magukat. Paul aittatószeret vesz be — ahelyett hogy imádkozna

—, Johann pedig vitatkozik az anyjával. Polló doktor a fürdőszobából kihallgatja őket. Johann ezt észreveszi, s hirtelen kinyitja a fürdőszoba ajtaját, fellöki az öreg doktort, mégpedig oly szerencsétlenül, hogy az tarkóját a kád szélébe csapja és meghal.

Herbert bosszút forralva vissza. Párizsból. Fee, aki különben is hajlamos volt schizofréniára, megőrül. Paul, a nagybácsi most Johannt Krantzeal és Gooldennel Skóciába küldi. Levelet is ad neki, melyben kéri a címzettet, hogy csukják be unokaöccsét az idegklinikára. Johann azonban felnyitja a levelet, megtudja, hogy miről van szó és hazatér. Feljeleníti magbátyját gyilkosság miatt, de nem sikerül bizonyítani a bűnösségüket. Egy drámai befejező jelenetben Hubert és Johann szópárbajt vívnak, („Az eredeti szöveg mérgezett kardjait mérgezett szavakkal helyettesítettem” — magyarázta Käutner). Végül az anya agyonlövi második férjét. Johann — Hamlet némán kilép az éjszakába, és eltűnik.

Ilyen egyszerű szavakkal elmondva ez a mese természetesen elég naivul és mesterkélten hat. Persze, az eredeti Hamlet meseje sem valami mesteri dolog. Az sem haina másként, ha röviden mondanánk el. Käutner változatából azt a benyomást szerezük, hogy itt-ott túlságosan mereven ragaszkodott az eredetihez. Például teljesen logikus dolog, hogy a dán király unokaöccsét Skótországra küldi, hogy ott öljék meg, mert a cselekmény lejátszásának idején Skócia Dánország vazallusa volt, tehát szót kellett fogadnia királyának. De hogy honnan lenne egy német gyárosnak ugyanilyen befolyása a skót idegklinikára, nem nagyon világos. Shakespeare-nél indokolt, hogy Hamlet Wittenbergben tanul. Wittenberg akkor a kontinens legjobb egyeteme volt, haladószelemű, Párizs viszont igen konzervatív. Ezzel ellentétben Harvardot és Párizst a mai időkhez képest meglehetősen önkényesen választotta meg a rendező, s nem nagyon indokolta meg ezt a változást a drámai cselekményben. Käutner elgondolása leginkább akkor válik problémátussá, amikor magának a hősnak az intím problémáit tárgyalja. Ham'etről és tépelődéseiről egész könyvtárakat írtak már össze. Johann Claudiusnál ez a tépelődés nem annyira világos, nem mindig indokolt. Magának Paul nagybátyjának mondja: „Nem tudlak megölni. Egyszer már megpróbáltam, mi-

kor aludtál. Sohasem leszek képes felfogni, hogy vannak emberek, akik ölni tudnak. Olyan emberek mint te." Hamlet más volt. Megölte Poloniust, és halálba küldte Rozenkrantzot meg Gúldesternt is. Csak nagybátyja, illetőleg mostohaapja és Ophelia tekintetében nem tudta magát elhatározni. Hogy miért, a shakespeareológusok egész nemzedékei évszázadokon át írott kommentárjaikban, tanulmányaikban, bírálataikban és disszertációikban sem voltak képesek megmagyarázni. De éppen ezt a zseniálisan megmagyarázott indokolatlanságot, ami Hamletet Hamletté teszi, Kautnernek nem sikerült filmvászonra vinni.

Az egész kritika egyhangúan megállapította azonban, hogy Kautner mint rendező minden tekintetben felülmúlta Kautnert, Shakespeare interpretátorát, a scénárium- és párbeszédírókat. A filmet a rendező munkáját tekintve monumentálisnak mondják, az egyik legérdekesebb német filmnek, mely ragyogó és biztos, stílus tekintetében töké-

letesen egyenletes. A színészek — Hardy Krüger mint Johann, Adelheid Seek mint anya, Peter van Eyck mint Paul, a nagybácsi, Ingrid Andree mint Fee — teljesen megfelelnek a rendező intencióinak, aki régi szokás szerint maga is játszott egy mellékszerepet. Ő volt a részeg vendég egy kocsmában. Kautner eddig mindegyik filmjében statisztált, vagy valami kis szerepet játszott. De ebben a tekintetben nem ő az egyetlen. Hitchcock és Houston amerikai rendezőknek is az a szokásuk, hogy a saját filmjeikben valami módon megjelennek a vásznon. Kautner csak annyiban tett túl rajtuk, hogy egy kevésbé ismert művében a „Zürichi kézfogóban” mint filmriporter kijelentette: „Nem helyeslem, hogy a rendezők a saját filmjeikben játszanak”.

Hogy minderről Shakespeare hogyan vélekedne, azt természetesen még elképzelni sem lehet. Nem jegyezték fel róla, hogy statisztált-e a saját darabjaiban, habár nem lehetetlen.

ISMERETLEN MAGYAR KÖLTŐ VERSE SZERB FORDÍTÁSBAN

A sarajevói *Izraz* 1957. évfolyamának 7—8. számában „*Jedan prilog izučavanju srpskog gradjanskog pesništva*” címen Borivoje Marinković a vajdasági szerb költészet (XVIII—XIX. század) néhány kérdéséről írt, s hosszabban foglalkozott egy ismeretlen szerző versével. Mladen Leskovac, ennek a költészetnek kiváló ismerője, 1937-ben közölte ezt a verset „*Jedan prilog izučavanju naše »gradjanske« lirike*” c. tanulmányában (*Glasnik istoriskog društva u Novom Sadu*, 1937. knjiga X, str. 350—352). A vers szövegét Leskovac egy névtelen kéziratot gyűjteményben találta; ott a műnek két változata fordul elő, s Leskovac az elsőt hozta nyilvánosságra teljes egészében, a másiktól csak az eltérő versszakokat adta közzé, lábjegyzetben. Az első variáns címe „*Pesma*”, a másodiké „*Nevolja*”.

A Szerb Tudományos Akadémia irattárában 8552/264 (54) szám alatt megtalálható ennek a versnek még egy változata — írja Borivoje Marinković az *Izrazban*. Ez különbözik Leskovac mindkét variánsától; a másodikkal, melyet Leskovac csak töredékesen közölt, több pontban megegyezik, az elsőre azonban csak helyenként hasonlít. A vers szövegét Marinković Vuk Karadžić kézirat-hagyatékában találta meg. A tanulmányíró feltételezi, hogy Vuk a verset magától a szerzőtől vagy másolótól kaphatta 1814 után.

A *Književne novine* 1959. évi 101. számában Marinković ismét foglalkozik ezzel a verssel, de ezúttal újabb kutatásainak érdekes eredményét is közli. Megjegyzi, hogy Mladen Leskovac „*Antologija starije srpske poezije*” című művében (*Matica srpska* kiadás, 1953.) közre adta ennek a versnek a szövegét, de kommentárjában bevallotta: a vers szerzőjének kilétéről, akármenyire érdekli is őt ez a kérdés, nem sikerült felderítenie semmit. Szerinte a vers valószínűleg 1830-ban jelent meg először a „*Novij zabavni kalendar...*” című könyvben, amelyet Vinko Lozić adott ki Budán. Ott a vers „*Ljuta nevolja*”, s nincs aláírva. Utána 1862-ben találkozunk a verssel a „*Pesmarica I*” című könyvben, J. Raić aláírással. Amikor a könyvet 1868-ban újranyomtatták, a kérdéses vers alatt A. (Avram?) Branković nevét találhatjuk. A vers szerzőségének kérdését Dimitrije Davidović (1789—1838), a bécsi *Novine Serbske* kiadója, később Knez Miloš őrök és meg-

bizottja, a szreténnapi alkotmány szerkesztője még bonyolultabbá tette. 1829. február 17-én kelt levelében azt írja Vuk Karadzicnak: „Amióta elutazott... egy betűt sem irt nekünk... a Zvekan't és Branković meg Matic verset, a „Leba nema, sira nema”-t egészen elfeledte.” Arra is kéri, hogy első alkalommal juttassa el hozzá. A levelvet Lj. Stojanović adta ki, s művének nevjegyzékében azt mondja, hogy az említett Branković, illetve Matic alighanem Avram Branković és Petar Matic. Így aztan, Jovan Rajić mellett, még két akkori írónak tulajdonítható a vers.

Egy egészen vélelven lelet, mondja Marinković a *Knjizevne novine*-ban közölt cikkében, részben tisztázta a szerző kérdését. A pesti „*Srbska novina ili magazin za hudožestvo, knjizestvo i modu*” c. folyóirat 1838. évi 35. számában A. Arnot bibliográfiailag feljegyzi Vinko Lozić említett naptárát, s közli a „*Ljuta nevolja*” c.mű verset. Kommentárjában írja, hogy Branković verse tulajdonképp fordítás magyar nyelvről, „mégpedig olyan, hogy sokan azt hiszik, eredeti”. Arról azonban, hogy ki az a magyar költő, aki a verset írta Arnot nem tesz említést, a kérdés tehát nyitva maradt.

Pavle Josip Šafarik (1814—1876) szerb irodalomtörténetében, amely Prágában jelent meg 1865-ben, azt írja, hogy Vinko Lozić valójában Avram Branković írői álneve, nemrég pedig Milan Tokin, Jovan Sterija Popović nagy ismerője megállapította, hogy a szerb vígjátékiró használta a Vinko Lozić nevet, s ő adta ki az említett naptárt is. Marinković, aki a versnek a „*Bečka nevolja*” címet adta — minden különösebb megokolás nélkül, sőt eléggé önkényesen —, sőt a szöveget is közölte az *Izraz*-ban és a *Knjizevne novine*-ban, 1829-et jelölve meg a fordítás évének, azt mondja, hogy Branković élete meglehetősen problematikus, sok benne a tisztázatlan kérdés. A *Knjizevne novine*-ban megjelent cikkének végén kifejezi azt a kívánságát, hogy kiderüljön, ki a vers szerzője. Lehetségesnek tartja, hogy eredetiben nem „*Bečka nevolja*” a címe.

Maga a vers — az utolsó közlés szerint — nyolc ötsoros versszakból áll (az első közlésekben nem osztották versszakokra), s egy szegény, nyomorult ember panaszait tartalmazza. Nincsen dohány, nincsen pénz, se kenyér, se sajt, se szalonna, mondja a költő. Drága a sör, a bor még drágább, a pálinkáért sokat kérnek. Csizmája megrepedt, ruhája elszakadt, a kocsmáros nem akarja kiszolgálni, mindenki elzavarja. Kinőtt a szakálla, de borotvája tompa. A gyerekek menekülnek előle. A cselédlány nem akar vele, a nagyságával nem mer, a szajhák kerülik. Nagyok ezek a bajok — állapítja meg a vers végén az ismeretlen magyar szerző.

SZERETI-E BRAHMSOT?

Françoise Sagan nemrég beharangozott, negyedik regénye eljuttott az olvasókhöz. A francia irodalmi lapok közül elsőként a *Figaro Littéraire* foglalkozik vele szeptember 5-i számában, közölve André Rousseau róla szóló bírálatát. A kritikus nagy rokonszenvvel tárgyalja a könyvet, de bizonyos melankóliával tekint a fiatal írónő fejlődésére. Ez a fejlődés ugyan, mint mondja, könyvről könyvre pozitív irányzatú, de főleg abban nyilvánul meg, hogy Françoise Sagan mértéktartással, izléssel és hatásosan tud

ábrázolni bizonyos szélsőséges helyzeteket. A regény címe is — *Aimez-vous Brahms...*? (Szereti-e Brahmsot?) — egy ilyen helyzetre céloz. A zenei érdeklődésről tanúskodó kérdés egy huszonöt éves fiatalember ajkáról hangzik el, amikor első ízben találkára hív egy negyven éves asszonyt. A találka színhelyén — egy hangversenyen — a negyven éves asszony negyven éves barátja is megjelenik, gépkocsiján egy fiatal lányt hozva magával — szintén kalandból. Rousseau az olvasóra bízta, hogy képzelje el e kényes helyzet célzatát. Ne gondoljuk azonban — mondja —, hogy Sagan botrányokat tár elénk, egyetlen művének sem ez a célja: valamenynyitörténetének súlypontja a teljesületlen szerelmi vágy. Ezúttal a vágy egy asszonyt tölt el, aki már sok éve viszonyt tart fenn egy vele egykorú férfival, de ez a viszony nem érik házasságá, mert egyikük sem hajlandó lemondani szabadságáról. Ennek a távollattalan szerelemnek az egyhangúságát töri meg a Brahmskedvelő fiatalember, s a nő egy ideig azt reméli, hogy valami beteljesült szerelmet ér el. Végül azonban felülkerekedik benne az óvatosság: elhagyja a fiatalembert és visszatér a régi szeretőjéhez, aki — gondoljunk a gépkocsira — szintén félrelépett egy kicsit. Françoise Sagan tehát a negyven éves asszonyról írt regényt, s Rousseau teljes elismeréssel adózik a fiatal frónőnek, hogy meg tudta érteni az érett kor lélektanát. A *Szereti-e Brahmsot?* azonban egy életet felörlő kor regénye is. Már az első oldalán ezt olvassuk: „Az asszony odaállt a tükör elé, hogy agyonüsse az időt, és — ez a gondolat mosolyra készítette — rádöbrent, hogy az idő fokozatosan őt öli meg”. Mosolyodjunk el mi is — írja Rousseau —, egy kis erőfeszítéssel! Az ilyen részletek — mondja — egy jól megalkotott műben „olyanok, mint a likacsok a kelmén, fölfedik, hogy minősége végeredményben nem valami kiváló”.

MIÉRT ÉGETTÉK EL BYRON EMLÉKIRATAIT?

A régi angol családok gyűjteményeiből szerzett új adatok alapján Doris Langley Moore az *Atlantic* augusztusi számában föltárta azokat a körülményeket, amelyek Byron emlékiratainak elégetését eredményezték. Az frónőnek az elégetésről szőtt története hasonlít a Viktória-korabeli regényekre, tele van üzenetekkel, levelekkel és beszélgetésekkel, amelyeknek simasága mögött az egyéniség goromba elnyomása rejlik. Byron 1818 és 1821 közt írta meg emlékiratait. Művének terjedelme befejezetlenül is mintegy négyszáz nagy formátumú oldal volt. Alkotása ma — ez kétségtelen — rendkívül értékes volna. A mindig dacosan őszinte költő, természetesen, semmit sem titkolt visszaemlékezéseiben felemlőnek éppen nem mondható tapasztalataiból. A kéziratot elolvas-tatta barátaival, sőt volt feleségével is, s akik megismerték tartalmát, tanúságot tettek kíméletlen őszinteségéről. Halála pillanatában azonban az *Emlékiratok* már barátja, Henry Moore birtokában voltak, Henry Moore pedig — még a szerzővel való megállapodás alapján — átadta volt John Murrey kiadónak. Mihelyt Angliában elterjedt a híre az 1824. áprilisában Meszolongionnál történt tragédiának, néhányan összeesküvést szöttek az *Emlékiratok* megsemmisítésére. Az összeesküvés főszervezőjét, John Carn Hobhouse írot, a költő barátját, egyrészt az a meggyőződés vezérlő, hogy Byron hírneve kárt szenvedne, ha nyilvánosságra hoz-

nák a rá nézve kompromittáló adatokat, mégha sajátkezűleg jegezzie is fel az utókornak, másrészt pedig bántja az, hogy Byron Moore-t tüntette ki bizalmával. Hobhouse-nak persze nem kellett sokat fáradoznia, hogy megnyerje elgondolásának a költő volt feleségét is. Az asszony ugyanis — bár annak idején nem akarta elolvasni az *Emlékiratok*-at — jól tudta (Byron ezt nem is titkolta, amikor a kéziratot kínálta neki), hogy volt férje egész kendőzetlenül feltárta házasesetüket művében. A nagy költő testvére, Annabella Leigh — félve a botránytól, de ostobaságból is — szintén igen könnyen engedett az összeesküvők rábeszéléseinek, sőt, beadta derekát Murrey kiadó is, aki jó üzletember volt ugyan, de korláolt olvasó, s már a *Don Juan*-t és a *Cain*-t sem heyeselte. Megbeszélések, üzenetek, baráti és kevésbé baráti rábeszélések követik egymást, míg végül, az utolsó megbeszélés alkalmával, Hobhouse otthonában, kötelnek nem áll az egyébként is gyöngé akarató Moore és barátja, Letrell, a tárgyalásoknak az a két részvevője, aki elolvasta az *Emlékiratok*-at. Byron volt feleségének megbízottai a helyszínen összetépiék és tűzbe vetik a kéziratot. Jellemző ennek a jelenetnek a légkörére, hogy Hobhouse, a vállalkozás értelmi szerzője, megtagadja a részvételt az irás elhamvasztásában, arra hivatkozva, hogy neki nincs rá felhatalmazása lady Byrontól. A cikk írója fölveti a kérdést, milyen nyugtalan lett volna Hobhouse akkor, ha tudta volna, hogy a lady, élete további harminc éve során minden alkalmat felhasznál majd, hogy megragalmazza férjét, akit megfosztott a szótól, mégpedig olyan szótól, amely az irodalom és a civilizáció szempontjából felbecsülhetetlen értékű volna.

EGY LENGYELORSZÁGI ZSIDÓ KISLÁNY VISZONTAGSÁGAINAK REGÉNYE

Ha az *Anna Frank naplója* témájának egyáltalán lehet optimista változata, akkor Meyer Levin amerikai író *Eva* című új könyvét annak mondhatjuk. (Simon & Schuster New York-i cég kiadása.) Ebben is egy zsidólány mondja el élettörténetét. A lányka a náci leghevesebb garázdálkodása edején nem sokkal volt idősebb tíz évnél, csakhogy ő kevésbé volt zárkózott, több hajlandóságot mutatott arra, hogy szembeszálljon a veszélyekkel és borzalmakkal. Eva, aki egy lengyel faluban cseperedett fel, a háború kitöréséig úgyszólván semmit sem látott az otthonán és a zsidó községen kívüli világból, mégis hamar tudatára ébredt annak, hogy milyen veszély fenyegeti e külső világ felől. Tudva, mi várhat rá, ha falujában marad, megszökött szüleitől, megszerezte egy ukrainai katolikus nő igazolványát, s ennek birtokában Ausztriában átvészelte a háboru nagyobb részét. Eva kertesél nélkül elmondja: arra törekedett, hogy minél jobban meghosszabbítsa és minél teljesebben kiahsználja a haláltól kapott haladékat. Nemsak nem restellte „Heil Hitler”-rel köszönni vagy „Üdvözlégy Mária”-t imádkozni — már ahogy a szükség megkövetelte —, hanem arra is talált lehetőséget, hogy szórakozzék, sőt szeressen is. A többi közt beleszeretett egy szép cseh fiúba, s elárulta neki származása titkát. Nemsokára rá letartóztatta a Gestapó, majd Auschwitzba hurcolta. Ő azonban sokkal erősebb volt, mint a többi áldozat, sikerült átélnie a haláltábor borzalmait. A háború után kivándorolt Izraelba és családot alapított.

Az *Éva* és az *Anna Frank naplójá*-nak fatalista meditatív világa közötti párhuzam mégis szinte magától adódik, mert a Levin könyvében megírt történet ugyanolyan hiteles. Ezt *New York Times Book Review* augusztus 23-i számában közölt riportból is megtudjuk. Rina Defni, a riport írója Tel Avivban meglátogatta Évát, vagyis azt az asszonyt, akinek az élettörténetét Levin betűbe foglalta. Éva, aki érthető okokból nem kívánja fölfedni valódi nevét, elmondta az újságírónek, mi készítette arra, hogy közölje a nyilvánossággal ifjúságának viharos történetét. Háborús élményei éveken át nyugtalanították, ami érthető is, hisz olyan fiatalon, mint ő, kevesen estek át annyi viszontagságon. Ezért, mihelyt megtudta, hogy Levin anyagot keres Izraelban egy megírandó könyvhöz, nyomban levelet írt neki. Heteken át minden este mesélte élményeit az írónak, s ezek a hetek, mondja Éva, sem voltak éppen könnyűek. Mert a szenvedésekben bővelkedő múltnak szentelt esti szeanszok igen fárasztó munkanapok folytatásai voltak: Éva ugyanis ma munkásnő is, feleség is, háziasszony is és két gyermek anyja.

EGY BEFEJEZETLEN, ÉRTÉKES REGÉNY

Jaques Madaule, a *La Table Ronde* július—augusztusi számában fölhívja az olvasók figyelmét egy műre, amely habár valamivel fiatalabb Proustnak *Az eltűnt idő nyomában* című páratlan regényénél, mégis sok vonatkozásban rokon vele. Joseph Malègue *Les pierres noires* (Fekete kövek) című befejezetlen és kiadatlan alkotásáról van szó. Szerzője — aki eddig csak *Augustin* című, első művéről volt ismeretes — ebben akarta megalkotni élete művét. A kritikuskok már a huszonöt évvel ezelőtt megjelent *Augustin* című könyvben is találtak prousti vonásokat; a Fekete kövekben azonban, állítja Madaule, ez a hasonlatosság egészen feltűnő. Malègue trilógiának szánta új művét, a három könyv egy-egy személy életét mutatta volna: az a züllött, parvenüvé lett kispolgári ivadék Paul Vatonéti a dzsentri és világi André Plasenet-ét és a parasztszármazású, vallási mártírsorsra jutott Ferdinandét. Jellemző, hogy már a trilógia első könyve az *Emberek az idő színeiben* címet viseli; akárcsak Proustnál, Malègue-nál is az idő a fő mozgatóerő, s nála is a múltba való elmélyülés — mégpedig kettős: személyi és történelmi elmélyülés — adja meg az időnek a dimenziókat. Malègue is — éppúgy, mint Proust — a felsőbb társadalmi rétegek felé fordul, mégpedig nemcsak azért, mert lehetővé teszi neki a mindennaptól való eltávolódás ábrázolását, hanem azért is, mert a távoli múltba visszanyúló családok élete szinte megfoghatóan érzékelteti az idő mélységét. Malègue-nál azonban, aki Nantes-ban élt, nem a Guermantes grófnő típusú arisztokrácia képviseli a felsőbb rétegeket, hanem a vidéki polgárság és a kismemesség, parvenüi pedig nem bankárok és tőzsdések, hanem kis, vidéki üzletemberek. Ezekről a különbségektől eltekintve, Malègue torzójának alakjai ugyanúgy beleillenek Marcel Proust világába, mint Charlus vagy Saint-Lou: csupa elvett sors, amely megható benyomást kelt az elviharzott idő függőnye mögül. Maga Malègue is, aki Proust utánzása nélkül ábrázolta ezt a prousti világot, mintha *Az eltűnt idő nyomában* egyik alakja volna: akárcsak Vènteuil, aki a maga korának géniusza volt, ő is egy befejezetlen, ismeretlen művet hagy maga után.

VÉLEMÉNY AZ ÚJ ANGOL ÍRONEMZEDÉKRŐL

A *Times* irodalmi melléklete, noha kiváló munkatársak írásai jelennek meg hasábjain (T. S. Eliot is írt benne ismertetést), csak kivételesen azokban a számokban közli a szerzők nevét, amelyeket valamilyen irodalmi problémának szentel. Egy ilyen számban — az augusztus 7-iben —, amely azzal foglalkozik, hogy mit jelent ma az angol könyv a világban, John Bowen közzétett egy írást a háború után tekintélyt szerzett angol írókról. Bowen az Angus Wilson-William Golding-Lawrence Durrell-Iris Murdoch négyest tartja e nemzedék — tulajdon nemzedéke — legjelentősebb képviselőinek, s azt állítja, hogy egy látható közös vonás fűzi őket egymáshoz, amely egyébként jellemző a többi, most feltűnő angol íróra is. Ez a közös vonás az, hogy „nem hajlandók elfogaani a kollektív értékeket, bármilyen neműek is, és hogy behatóan érdeklődnek az ember mint egyén iránt és az ember egyéni felelősségvállalása iránt”. Bowen, természetesen, elismeri, hogy az idősebb nemzedékek egyes írói is tanúsítottak ilyen érdeklődést, például George Eliot és Henry James, Jane Austin és S. M. Forester; de már nem mondható ez Dickensre és Thackerayre, sem Emily Brontëra és Virginia Woolfira, hisz az utóbbinak „jellemei gyakran mintha csak ürügyül szolgálnának arra, hogy az író egyedülálló víziójának prizmáján át szemléljük őket”. Az egyén iránti érdeklődés csak a legutóbbi háború után vált a komoly angol írók nagyobb részének általános mozgatóerejévé. Az írók bizonyos csoportja ugyanis — érezve, hogy „egyfelől egy, állandó hidegháborús állapotban lévő városi gyáripari civilizáció előidézte komformizmusnak, másfelől a „világkommunizmus” távlatának nyomása, tulajdonképpen az USA és a Szovjetunió nyomása nehezedik rájuk, és félve attól az állandó szeszélyes fenyegetéstől, hogy egy hidrogénbombával vívott háborúban Nyugat-Európával együtt ők is elpusztulnak — egy alapvető demokratikus eszme — az egyénnek a maga és a társadalom iránti felelőssége — igenléseivel válaszol”. Állítását Bowen a maga választotta írók műveinek elemzésével támasztja alá. Felsorakoztatja: Wilson törekvését, hogy „felkutassa az úgynevezett civilizált emberek felszín alatt élő kegyetlenségét és azt a többé-kevésbé tudatlan alakoskodást, amellyel magunk előtt elkenődzzük tulajdon kegyetlenségünket, és amely arra készlet bennünket, hogy ne lássuk meg másokban sem”, Goldingnak azt a vallásos tételét, hogy „az ember képes magán segíteni és minden megpróbáltatás ellenére ember maradni”; Iris Murdoch szimbólizmusát, amely a „valóság előtti felelősség”-re irányul; Durrellnek azt a törekvését, hogy megismerje „az embereket összefűző főerőnek, a modern szeretetnek a természetét”.

CEZARE PAVESE ÉS BIANCA GARUFI REGÉNYE

Vladimir Nabokov *Lolita*-jának sikere arra ösztönözte az irodalmi analógiák és szennációk vadászait, hogy kutassák át az egész világirodalmat, nem hagyva ki a Bibliát sem, hátha megtalálják benne a *Lolita* motívumának — a kiskorú lány elcsábításának — elődjét. Az *Arts* július 14-i számának egyik cikke szerint, az olaszok az 1950-ben öngyilkosságot elkövetett Cezare Pavese hagyatékában rá is bukkantak a koraván habléány „olasz nővéré”-re, s *Fuoco grande* (*Nagy tűz*) cím alatt ki is adták a művet. Irodalmi esemény lett belőle, persze. A *Nagy tűz* Pavese és Bianca Garufi közös munkája. Bianca Garufi az előbbinek Rómában való tar-

tózkodása idején — tizenhárom évvel ezelőtt — Einaudinál, a regény mostani kiadójánál dolgozott. Pavese írta Giovanniról, a főhősről szóló fejezeteket. Bianca Garufi pedig a Silviáról, Giovanni szeretőjéről szólókat. A regényt vállomás formájában és hangnemében írták. Silvia és Giovanni, két újságíró szeretik egymást, Silvia azonban váratlanul és bejelentés nélkül elutazik Rómából. Amikor visszaérkezik, megkéri Giovannit, hogy kísérje el szülővárosába, Marateába. Ott vőlegényként mutatja be családjának. Giovanni, aki addig nem kutatta Silvia múltját, megtudja, hogy kedvese sosem ismerte apját, anyja pedig még fiatalon másodszor is férjhez ment, egy ügyvédhez. A mostohaapa Silviát — már tizenkét éves korában — szeretőjévé tette. A lány teherbe esett, s anyja rákényszerítette, hogy hozza világra magzatát titokban persze. A gyermeket (unokáját) azután a sajátjának mondta, Silviát pedig elűzte. Most — tíz év múlva — Silvia hazatér, mert mostohaapja titokban megtáviratozta neki, hogy gyermeke megbetegedett. Silvia és Giovanni furcsa vendégeskedése idején a gyerek meghal; Silvia megszökik az ügyvéddel; Giovanni összehajlik hűtlen kedvese egyik egyetemi kolléganőjével; végül Silvia öngyilkos lesz. A történet Pavese szellemét tükrözi (motívuma: a szeretett lény múltja iránti nemtörődömség vétke), érdekes azonban — mint a bíráló hangsúlyozza —, hogy a Pavese-ra jellemző súlyos érzelmi pátosz éppen a Silviáról szóló fejezetekben nyilatkozik meg leginkább, azokban tehát, amelyeket Bianca Garufi alkotott meg. Ez a tény még bonyolultabbá teszi a két író még ki nem derített okokból történt együttműködésének kérdését.

A VÉTKESSÉG PROBLÉMÁJÁNAK ÚJ IRODALMI VETÜLETE

Robert Penn Warren egyik legkiemelkedőbb képviselője a „high-brow”-nak, a mai amerikai irodalom intellektuális áramlatának. Kiváló költő súlyos szavú kritikus, de híres egyetemi tanár is. Regényeket is ír — *Night Rider (Éjjeli lovas — A Band of Angels — Annyalok serege)*, s könyvei nagyon kelendők. *The Cave* (A barlang) című legújabb könyvének megjelenése alkalmából Grenville Hicks a *Saturday Review* augusztus 22-i számában foglalkozik regényeinek népszerűsítésével, mely látszólag nincs összhangban az író exkluzív hírével. Hicks ennek a műnek is kelendőséget jósol, mert szerzője rendkívül ügyesen írta meg, s nagyfokú felkészültséget vitt bele, tetszésre törekedve, jóllehet ez a törekvés a XIX. század irónál volt szokásos a modernnek pedig teljesen elhanyagolják. A cselekmény magva két fiatalember barlangkutató kísérlete, olyan vállalkozás, amely az egyiknek halált, a másiknak hírnevet hoz. Ebbe a központi eseménybe sok más személy, a barlang szomszédságában lévő kisvárosnak csaknem valamennyi lakosa is bekapcsolódott, buzgón részt vesz az eltűnt fiatalember megmentésére szervezett akcióban, de az esemény előidézte szenzációban is. A kisváros viharos hullámzása lehetővé teszi az írónak, hogy bemutassa a legjellegzetesebb lakosok legintimebb tulajdonságait és törekvéseit, rávilágítva a mai Amerika egy eldugott sarkára. Ezenfelül — mondja az ismertetés — ez a tündöklően megírt jellemregény egy jelentékeny erkölcsi kérdést is tárgyal. A kérdés a történet végén bukkan elő teljes megvilágításban, amikor a két fiatalember apja találkozik egymással, hogy szembeállítsák hiábavaló fáradozásukat: a egyiknek azt a törekvését, hogy megóvja fiát a haláltól, és a másiknak azt az igyekezetét, hogy megóvja gyermekét a hazug élet csábításától. A vétkesség és az azonosság problémája új irodalmi vetületben került eléln, egy ragyogó stílusú és elmés szerkezetű műben.

SZÉKFOGLALÓ ELŐADÁS

Elhangzott a noviszádi filozófiai fakultás magyar tanszékének megnyitóján, 1959 október 21-én.

ÉLETÜNK LEGSZEBB ÚTJA

Az itt közölt elbeszélés Bányai János novelláskötetéből való, amelyet nemrég adott át a Forum kiadónak, A könyv címe: *Minden a földön történik.*

CSODA A BÚZAMEZŐN

Majtényi Mihály nemrég megjelent *Lássuk a medvét* című kötetéből való az itt közölt novella. A könyvet Juhász Géza méltatta e havi számunkban.

REKVIEM

Deák Ferenc *Jágó a piacon* címmel novelláskötetet adott át a kiadónak. Ebből a kötetből ízelítő a *Rekviem*.

LEBEGÉS

Drago Grah fiatal muraközi szlovén író fedj a Kari Gorčanec írój álnév. Írásai az idén feltűnést keltették Szlovéniában — ezek közül való a *Lebegés* is.

BESZÉLGETÉS

Simókovics Rókusnak, a HÍD egykori szerkesztőjének (akit a fasiszták 1941-ben kivégeztek) ez az álnéven (Sánta Péter) közölt írása 1939 szeptemberében jelent meg folyóiratunkban. Szerkesztőségünk a jövőben rendszeresen közölni szándékozik írásokat folyóiratunk régi számaiból.

HELYREIGAZÍTÁS

Múlt számunkba több sajnálatos értelemzavaró sajtóhiba csúszott be. Saffer Pál *Megsárgult papirosok tanúsága* című írásában a 809. oldal második bekezdése helyesen így hangzik: „*Tapfer geschlagen* — Hősiesen verekedtek —, és porosz tisztekre jellemző hanyag mozdulattal kezüket sapkájuk ellenzőjéhez emelték..”

Ugyancsak hiba csúszott Laták István *Ceruzasorok a magányban* című írásába. A 848. oldalon az *Örök titok* alcímet viselő írás utolsó mondata helyesen így hangzik: „Ott csak két nagyszülője volt az unokának, s örök titok, mit tudtak és őriztek meg a szerelemből egy családban.”

Elnézést kérünk olvasóinktól.

TARTALOMMUTATÓ

Sinkó Ervin / Székfoglaló előadás — — — — —	383
Fehér Ferenc / Írói adósságaim — — — — —	394
Gál László versei — — — — —	398
Bányai János / Életünk legszebb útja — — — — —	902
Majtényi Mihály / Csoda a búzaföldön — — — — —	907
Huszár Zoltán versei — — — — —	911
Ranko Marinković / Három csontcsillag — — — — —	914
Fehér Ferenc versei — — — — —	925
Németh István / Hőstett — — — — —	227
Deák Ferenc / Rekviem — — — — —	931
Kari Gorčanec / Lebegés — — — — —	934
Dér Zoltán / Hét ismeretlen Kosztolányi-vers — — — — —	939
Sánta Péter (Simokovics Rókus) / Beszélgetés — — — — —	946
Juhász Géza / Ajándék — — — — —	949
Juhász Géza / Fejlődő kritikánk — — — — —	953
Bori Imre / Napló a boldogtalan gyerekkorról — — — — —	956
Borbély János / A háború utáni jugoszláv irodalom egyik legértékesebb alkotása — — — — —	958
Bori Imre / Az értelem dicséretéről — — — — —	962
R. M. I. / Nyugat-német Hamlet — — — — —	964
KRÓNKA — — — — —	967
JEGYZETEK — — — — —	974

Dobó Tihamér szövegrajzát a 903. oldalon,

Sáfrány Imre illusztrációját a 931. oldalon,

Ács József illusztrációját a 907. oldalon,

Ankica Oprešnik rajzait a 897, 906, 924, 926, 930, 938, 943, 952,
955, 961. oldalon közöljük.

IRODALMI, MŰVÉSZETI, TÁRSADALOMTUDOMÁNYI FOLYÓIRAT.
1959. NOV. KIADJA A FORUM LAPKIADÓ VÁLLALAT – SZER-
KESZTŐSÉG ÉS KIADÓHIVATAL: NOVI SAD, VOJVODE MISICSI 1.
– SZERKESZTŐSÉGI FOGADÓÓRÁK: MINDEN NAP 10–12-IG. – KÉZ-
IRATOKAT NEM ŐRZÜNK MEG ÉS NEM ADUNK VISSZA – ELŐ-
FIZETÉSI DIJ. EGY ÉVRE 500, FÉLÉVRE 260, EGYES SZÁM ÁRA 100
DINAR. – KÉSZÜLT A FORUM NYOMDAJÁBAN NOVISZADON.

1011

ntudomány irodalom művészet társadalomtudomány irodalom művészet társadalomtudomány irodalom művészet tá